GUNHILD HAMMARSTRÖM TORNSTAM

DET SOCIALA ÅLDRANDET
Ett tvärkulturellt perspektiv

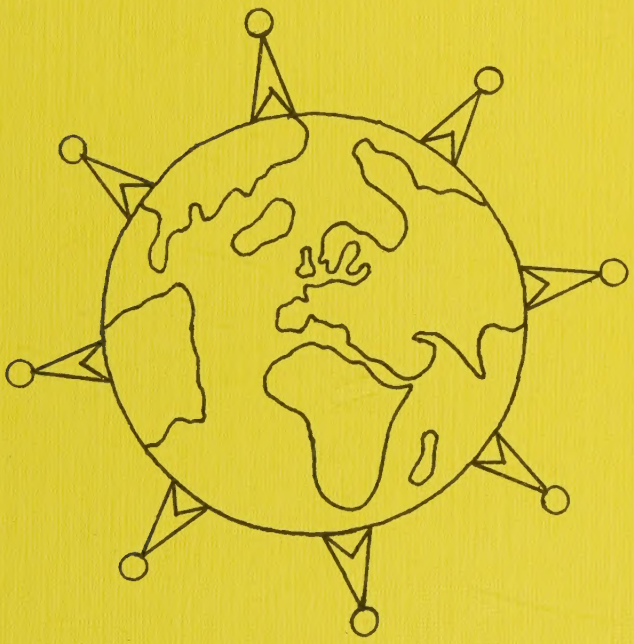

UPPSALA 1975

GUNHILD HAMMARSTRÖM TORNSTAM

DET SOCIALA ÅLDRANDET
Ett tvärkulturellt perspektiv

With an English Summary
Social Aging—A Cross-Cultural Approach

Uppsala 1975

Doktorsavhandling framlagd vid Uppsala universitet 1975
ISBN 91-506-0025-7

UNIV.
LEIDEN
BIBL.

©Gunhild Hammarström Tornstam 1975
Printed in Sweden 1975
Uppsala Offset Center AB

INNEHÅLL

Förord 5
Inledning 7

1. Åldrandet som process 9
1.1. Definitioner av åldrande — en begreppsdiskussion 11
1.1.1. Biologiskt åldrande 12
1.1.2. Psykologiskt åldrande 13
1.1.3. Socialt åldrande 14
1.2. Ålderskategorisering 19
1.2.1. Minoritet — subkultur 26
1.3. Socialisation 28
1.4. En första precisering av problemet 30

2. Synen på åldrande i ett historiskt perspektiv — myt eller verklighet 32
2.1. Några synpunkter på statusförändring i bondesamhället i jämförelse med det industrialiserade samhället 33
2.2. Familjens organisation och förändring 38
2.3. Sammanfattning 46

3. Synen på åldrande i ett tvärkulturellt perspektiv 47
3.1. Situationen i förindustriella samhällen 47
3.2. Äldre och åldrande i olika samhällstyper. Några jämförande studier 49
3.3. Industrialisering och modernisering som oberoende variabler 60
3.4. Åldrande och modernisering. Några jämförande studier 63
3.5. En ytterligare precisering av problemet 76

4. Den komparativa ansatsen — utgångspunkter och problem 78
4.1. Beskrivning av materialet 78
4.2. Problem vid sekundäranalys 79
4.3. Relationsproblem 82
4.5. Jämförbarhetsproblem 85
4.5.1. Enhetsproblemet 86
4.5.2. Begreppslikvärdigheten 90
4.5.3. Mätningslikvärdigheten 91
4.6. Strukturella variabler 92

5. Förändring av status och prestige — en tvärkulturell jämförelse 100
5.1. Produktionssätt 100
5.1.1. Förindustriella samhällen 102
5.1.2. Övergångssamhällen 104
5.1.3. Industriella samhällen 106
5.1.4. Sammanfattning 109
5.2. Fördelning av ekonomiska resurser 111
5.2.1. Ekonomiska resurser koncentrerade till kategorin äldre 113
5.2.2. Ekonomiska resurser koncentrerade till kategorin icke-äldre 115
5.2.3. Fördelning av ekonomiska resurser oberoende av åldersvariabeln 117
5.2.4. Sammanfattning 120
5.3. Fördelning av politiska resurser 121
5.3.1. Politiska resurser koncentrerade till kategorin äldre 122
5.3.2. Politiska resurser koncentrerade till kategorin icke-äldre 124
5.3.3. Fördelning av politiska resurser oberoende av åldersvariabeln 126
5.3.4. Sammanfattning 127
5.4. Fördelning av kunskap 128
5.4.1. Kunskap koncentrerad till kategorin äldre 130
5.4.2. Kunskap koncentrerad till kategorin icke-äldre 130
5.4.3. Fördelning av kunskap oberoende av åldersvariabeln 131
5.4.4. Sammanfattning 132
5.5. Ideal och realitet 133

6. Sammanfattning 143

Summary 153
Bilaga 161
Litteratur 163

FÖRORD

Gerontologi är det vetenskapliga studiet av åldrande och äldre och inrymmer såväl medicinska som psykologiska och sociologiska aspekter. Det är således ett vittomspännande ämne av tvärvetenskaplig natur.

Socialgerontologin, som utgör en del av gerontologin, studerar åldrandeprocessen i dess helhet, men även den inbördes relationen mellan äldre individer och samhälle. Avsikten med föreliggande undersökning har varit att belysa några aspekter av sistnämnda problem inom det socialgerontologiska området, inte att ge en bild av hela det socialgerontologiska fältet.

Det är med glädje jag här begagnar tillfället att tacka dem som på olika sätt varit mig behjälpliga med denna undersöknings fullbordan.

Min handledare, professor Birger Lindskog, har tagit sig tid att granska manuskriptet på dess olika stadier, och har härvid frikostigt delat med sig av sitt omätliga kunskapsförråd. Likaledes vill jag tacka vännerna och kollegerna universitetslektor Sonja Calais och docent Jan Trost, som har givit värdefulla synpunkter på olika delar av manuskriptet. Med universitetslektor Lars Tornstam har jag haft förmånen att nära nog dagligen föra givande samtal; han har bidragit med goda råd, såväl om vidare utblickar som i detaljfrågor.

Fröken Kristina Jacks har med yttersta noggrannhet varit mig behjälplig med att rita figurer och fru Kristina Wootz har gjort en ovärderlig insats genom att renskriva delar av mitt arbetsmaterial och de innesluts härför i mitt tack. Slutligen vill jag rikta ett varmt tack till de vänner och kolleger som under den tid arbetet pågått bistått mig med uppmuntran.

Uppsala i april 1975
Gunhild Hammarström

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41548914_0016

INLEDNING

"oförberedda och vapenlösa komma de till ålderns möte. De ha nämligen ingenting förutsett; de ha helt plötsligt råkat ut för den, intet anande."

Seneca ca 2000 år sedan

Människan har i alla tider intresserat sig för de äldres situation och för åldrandet som fenomen. Detta återspeglas i tradition, folkkonst och litteratur, varvid både positiva och negativa sidor har beaktats. Dessa finns beskrivna i så skilda källor som Bibeln, Havamal och den gamla bondepraktikan. Vi har också ett flertal legender om hur man undviker att bli gammal, t. ex. den om ungdomskällan. Om man badar i denna återvänder ungdomens styrka och skönhet.

Att folkkonsten och folkfantasin har sysslat med tankar om åldrande och de gamla illustreras även av allmogemålningar. Där förekommer kvarnen, där gamla gubbar och gummor stoppas in och kommer ut som starka män och sköna kvinnor; eller målningen föreställande ålderstrappan, som beskriver uppstigning från lindebarnet i sin vagga upp till femtio år, livets höjdpunkt, och därefter nedstigande till hundra år med den döde i sin kista.

Cicero talar inledningsvis i *De Senectute,* genom sitt språkrör Cato, om att många äldre är missnöjda på grund av att de försummas. Skälen därtill anges vara att ålderdomen tvingar människan att lämna aktiva positioner, försvagar henne och berövar henne alla nöjen, och dessutom innebär ålderdomen närhet till döden. Cicero menar att ålderdomen måste förberedas redan i ungdomen genom att man då bygger upp kunskap och karaktär.

Det vetenskapliga studiet av åldrande och äldre är av sent datum. Först på 1920-talet vaknade intresset härför i USA, men hade fram till 1950-talet en blygsam omfattning. Under det sista årtiondet har emellertid gerontologin och socialgerontologin expanderat såväl inom väst- som östvärlden. Också i Sverige bedrives nu denna typ av forskning i viss omfattning.

Föreliggande undersökning utgör ett försök att bestämma några aspekter av det sociala åldrandet, varvid vi studerar hur några av de sociala förändringar, som sker parallellt med det kronologiska åldrandet, påverkar individen. Vår utgångspunkt för denna studie är att samhällets syn på den åldrande individen bestämmer den uppfattning som denne får av sig själv som gammal, vilket kan påverka individens tillfredsställelse med sin situation.

Undersökningens första kapitel behandlar åldrandet som process, där vi huvudsakligen diskuterar det sociala åldrandet. Vi kan därvid urskilja tre nivåer av det sociala åldrandet, nämligen den strukturella, den interpersonella och den

individuella nivån. I den fortsatta framställningen begränsar vi oss till den strukturella nivån av det sociala åldrandet. För att bestämma synen på individen i samhället använder vi begreppen status och prestige, där status utgör ett strukturellt och prestige ett interpersonellt begrepp. En första precisering av problemet avslutar det första kapitlet.

I det andra kapitlet försöker vi belysa några förändringar som ägt rum avseende de äldres situation i det gamla bondesamhället i jämförelse med det västerländska industrialiserade samhället för att se om någon status- och prestigeförändring kan urskiljas. Avsnittet tar upp vissa aspekter ur ett historiskt översiktligt perspektiv.

Kapitel tre behandlar och diskuterar några tidigare utförda tvärkulturella studier avseende åldrande och äldre i olika samhällstyper. Detta kapitel avslutas med en ytterligare precisering av problemet, där vi anger att vi avser att genomföra en komparativ undersökning mellan olika typer av samhällen av status- och prestigeförändring med ökande ålder.

Den komparativa ansatsen, våra utgångspunkter samt problem sammanhängande med denna, diskuteras i det fjärde kapitlet. Kapitlet avslutas med en redogörelse för de strukturella variabler, till vilka vi avser att relatera våra fenomenvariabler status och prestige.

Analys av den komparativa undersökningen redovisas i kapitel fem. Det sjätte kapitlet innehåller förutom en sammanfattning, ett försök till ytterligare diskussion av vilka faktorer som främst kan antagas påverka synen på åldrande individer i samhället.

1. ÅLDRANDET SOM PROCESS

När man i allmänhet talar om åldrande avses ofta det senare stadiet av åldrandeprocessen, som definieras med hjälp av kronologisk ålder.

Breen (1960) har funnit att åldrandeprocessen kan klassificeras under tre rubriker:

- åldrandet som en patologisk process
- åldrandet som en naturlig process
- åldrandet som sociologiskt fenomen

Det patologiska processtänkandet innebär, att man betraktar åldrandet som något enbart negativt, som en kronisk sjukdomsprocess. Då åldrandet ses som en naturlig process, intresserar man sig för både tillväxt och nedgång i åldrandeprocessen, både för de "positiva" och "negativa" förändringarna.

Betraktar man åldrandet som sociologiskt fenomen tar man hänsyn till den inverkan individens sociala miljö har på själva åldrandeprocessen, de förväntningar samhället har på den åldrande individen samt individens responser på dessa sociala och samhälleliga förväntningar. Detta synsätt innebär att man ser åldrandet som en social interaktionsprocess (Breen, 1960, p. 147 ff.).

Inom socialgerontologin vill man vanligen betrakta åldrandet som en livslång process, som börjar redan vid konceptionen och slutar med döden (Donahue & Tibbits, 1957; Breen, 1960; Loether, 1967; Koller, 1968; Field, 1972; Tibbitts, 1960, 1963; Birren, 1959, m. fl.).

Alla mänskliga varelser passerar ett visst antal livsstadier, barndom, ungdom, vuxen ålder, medelålder och ålderdom. Man lär sig ständigt nya saker, man tillhör olika sociala grupper och personligheten utvecklas under hela livstiden. När man passerar genom på varandra följande åldersstadier möter man nya förväntningar från den sociala omgivningen. Dessa förväntningar tillhör själva åldrandeprocessen (Breen, 1960; Tibbitts, 1960). Man vill se åldrandet och dess förändringar med hänsyn till de processer som äger rum i den sociala omgivningen. Men vill således betrakta åldrandet som en dynamisk process och inte som ett statiskt tillstånd. Det är den kontinuerliga förändringen som utgör åldrandet. Härvid bör hänsyn tagas till såväl de biologiska, som de psykologiska och de sociala förändringarna, och således inte enbart till kronologisk ålder.

Processtankegångarna kan kompletteras med det perspektiv där man också ser till individens kontinuerliga utveckling, vilken sker samtidigt med åldrandeprocessen. Människan förändras och utvecklas under hela åldrandeprocessen, även efter det hon uppnått vuxen ålder. Man vill se utvecklingen som en process i flera stadier, där ett utvecklingsstadium måste vara avklarat för att

möjliggöra nästa. Men alla individer utvecklas inte på samma sätt; individuella skillnader kan vara så stora att de ibland är mer markanta än skillnader mellan personer i olika åldrar. Härvid måste också hänsyn tagas till de sociokulturella skillnader som finns. Den enskilda individens utveckling är beroende av ett samspel mellan flera faktorer, och där inverkar såväl historiska och kulturella förhållanden som sociala, psykologiska och biologiska faktorer. Utvecklingstankegångarna kan illustreras med ett citat ur Shakespeare:

All the world's a stage,
And all the men and women merely players.
They have their exits and their entrances,
And one man in his time plays many parts,
His acts being seven ages. At first the infant,
Mewling and puking in the nurse's arms.
And then the whining schoolboy, with his satchel
And shining morning face, creeping like snail
Unwillingly to school. And then the lover,
Sighing like furnace, with a woful ballad
Made to his mistress' eyebrow. Then a soldier,
Full of strange oaths, and bearded like the pard,
Jealous in honor, sudden and quick in quarrel,
Seeking the bubble reputation
Even in the cannon's mouth. And then the justice,
In fair round belly with good capon lin'd,
With eyes severe, and beard of formal cut,
Full of wise saws and modern instances;
And so he plays his part. The sixth age shifts
Into the lean and slipper'd pantaloon,
With spectacles on nose and pouch on side,
His youthful hose, well sav'd, a world too wide
For his shrunk shank; and his big manly voice,
Turning again toward childish treble, pipes,
And whistles in his sound. Last scene of all,
That ends this strange eventful history,
In second childishness and mere oblivion,
Sans teeth, sans eyes, sans taste, sans everything.

As You Like It, Act II, scene vii

I alla tider har filosofer och poeter, liksom Shakespeare, intresserat sig för åldrandet och på varierande sätt beskrivit människans utveckling i olika stadier.

På det vetenskapliga planet hör Bühler (1935) och Erikson (1950) till dem som utvecklat liknande tankegångar. Gemensamt för dem är att de indelar livet i stadier; Bühler i fem biologiska faser, en indelning baserad främst på kronologisk ålder; Erikson i åtta stadier av psykosocial utveckling, även denna indelning baserad på kronologisk ålder.

De specifika stadier de beskriver är i detta sammanhang av mindre intresse. Det intressanta är att ett visst stadium måste vara avklarat före inträde i ett nytt stadium för att möjliggöra fortsatt utveckling, dvs. för att nå stadium n, måste stadium n-1 ha passerats. Både Bühler och Erikson har främst intresserat sig för personlighetens utveckling, speciellt identitetsutvecklingen. Att studera individen ur ett utvecklingsperspektiv innebär härvid att man genom longitudinella studier kan följa ett antal individers utveckling under en följd av år, helst från födelse till död. Rent praktiskt stöter detta självfallet på svårigheter. Avsikten är här inte att närmare utveckla deras teorier, men de bör nämnas, eftersom de har utgjort grund för och incitament till utvecklingstankegångar ur ett mer sociologiskt perspektiv. Se Havighurst (1973) och Neugarten & Datan (1973).

1.1. Definitioner av åldrande — en begreppsdiskussion

Kronologisk ålder är visserligen en exakt funktion av tid (Moore, 1963 a, p. 60), men utgör trots detta inte ett enhetligt prediktionsinstrument för olika individers biologiska, psykologiska och sociala åldrande. Stora individuella variationer förekommer, liksom variationer mellan olika samhällen avseende sambandet kronologisk ålder och åldrandeprocessen i vid mening. Man kan naturligtvis inte bortse från ett visst samband, men även livslängden — mätt i kronologisk ålder — varierar i hög grad både inom och mellan samhällen. I flera västerländska samhällen finns en procentuellt stor andel individer över 65 år, varav vissa uppvisar grava åldersförändringar, andra mindre grava. Gör vi däremot en jämförelse med vissa förindustriella respektive utvecklingssamhällen finner vi främst att medelåldern där är lägre, att det är en liten procentuell andel som uppnår 65 års ålder, och att de åldersförändringar vi talar om inträffar tidigare kronologiskt sett. En 40-åring kan betraktas som gammal, medan en person med samma ålder i de västerländska samhällena står vid höjdpunkten av sin karriär.

Inom gerontologin förekommer förutom kronologisk ålder andra kriterier på åldrande, vilka avspeglar olika discipliners behandling av åldrandefenomenet, nämligen det biologiska, det psykologiska och det sociala åldrandet. Man betonar härvid olika faktorer, som är av betydelse för de förändringar som sker under åldrandeprocessen.

Även om vi vill betrakta åldrandet som en livslång process, är det de senare stadierna i denna process, som är av intresse för denna studie. Använder man enbart kronologisk ålder som kriterium på åldrande, finns risk för att en viss ålder, en bestämd födelsedag, blir den punkt, då man börjar betraktas som gammal, då man övergår från det vuxna livet till ålderdomen, då åldrandeprocessen övergår i sitt slutstadium.

Vad som utgör definition av begreppet "gammal" respektive "ålderdom"

varierar mellan olika kulturer och olika tidsepoker. Definitionen kan också vara beroende av vilka som diskuterar fenomenet. Unga människor betraktar i regel alla som är äldre än dem själva som gamla. Begreppet ålderdom är således relativt.

Denna studie skall behandla det sociala åldrandet. Även det biologiska och psykologiska åldrandet tillhör åldrandeprocessen som fenomen, men dessa aspekter ligger utom ramen för denna studie. Vi skall dock inledningsvis i korthet ta upp det biologiska och det psykologiska åldrandet.

1.1.1. Biologiskt åldrande

Det biologiska, eller det fysiologiska åldrandet, avser de förändringar som äger rum i människokroppen. Härvid kan man skilja mellan de förändringar som sker hos alla individer, vilka är genetiskt betingade, och de förändringar som inträffar på grund av sjukdom eller andra skador på organismen. Vissa av de förändringar som sker och vilka är genetiskt betingade är gemensamma för alla individer. Man kan t. ex. tala om en "långtidsprogrammering av arvsmassan, som ger upphov till irreversibla förändringar". Dessa förändringar sker dock inte lika snabbt för alla, utan det förekommer stora individuella variationer. Men det är inte enbart arvsmassan som ger upphov till de biologiska förändringarna, utan hänsyn måste tagas även till yttre faktorer, såsom sjukdomar, yrkesskador etc.

Biologer betraktar den normala åldrandeprocessen som ett komplex av framåtskridande förändringar i cellsammansättning och förmåga till tillväxt, förändringar i vävnadsstruktur och funktion, i hastigheten hos, samt styrkan och varaktigheten av det neuromuskulära systemet. Parallellt med dessa förändringar sker en ökad utbredning av långvariga sjukdomar, som uppstår ur ökade skador på organismen (Tibbitts, 1960, p. 7).

Med biologisk ålder avser Birren (1968 a) den position en individ intar längs ett kontinuum från födelse till död och vilken bestämmer individens förmåga till överlevnad. Birrens kriterium på biologisk ålder hänför sig till den utsträckning i vilken man kan förutsäga en individs återstående livslängd. Den biologiska åldern definierad på detta sätt är dock som prediktionsinstrument beroende av de förändringar som är disponerade av arvsmassan samt av yttre faktorer.

Biologisk ålder är korrelerad med kronologisk ålder, men de båda kriterierna är inte identiska.

Det finns vissa mätbara biologiska förändringar, som inträffar när den mänskliga organismen åldras. Dessa förändringar kan utgöra kriterier vid bestämmande av biologisk ålder.

Wolff (1959) anger ett antal förändringar som äger rum vid biologiskt åldrande, varav vi anger några:

1. Ökning av bindväven i organismen.
2. Gradvis förlust av bindvävens elastiska egenskaper.
3. De cellulära elementen i nervsystemet försvinner.
4. Reduktion av antalet normalt fungerande celler.
5. Minskad syreanvändning.
6. Hjärtat pumpar en minskad mängd blod under vila.
7. Lungorna utandas en mindre mängd luft än hos en yngre organism.
8. Minskad muskelstyrka.

(Wolff, 1959, p. 7)
(vår översättning)

Vi har utelämnat de förändringar, som det råder olika uppfattningar om. Avsikten i denna studie är inte att diskutera de biologiska förändringarnas relevans.

Det är förenat med vissa svårigheter att använda biologiska förändringar som kriterier på biologisk ålder, eller biologisk ålderdom:

- Alla funktioner börjar inte åldras vid en och samma kronologiska ålder. Några färdigheter försämras t. ex. vid 20-årsåldern, andra vid 40-årsåldern. Ett organ kan vara relativt "gammalt" funktionellt sett, medan andra ännu är relativt "unga".
- Alla organ eller delar av kroppen försämras inte med samma hastighet. Några organ åldras långsamt, andra snabbt.
- I allmänhet sker förändringar långsamt och kan därför inte mätas med täta intervaller.

(Cavan et al., 1949, p. 4)
(vår översättning)

Teoretiskt sett är trots dessa svårigheter fysiologiskt eller biologiskt åldrande mer användbart som kriterium på åldrandeprocessen än kronologisk ålder, där hänsyn inte tages till individuella skillnader.

1.1.2. Psykologiskt åldrande

Det psykologiska åldrandet studeras genom förändringar i det centrala nervsystemet, sensorisk och perceptuell förmåga och i förmåga att organisera och använda information samt genom motivations- och personlighetsförändringar. De flesta av de förändringar som äger rum utgör den normala åldrandeprocessen eller funktioner av dessa processer (Tibbitts, 1960, p. 7).

Enligt Birren (1968 b) refererar psykologiskt åldrande till människans adaptiva förmåga, förmågan att lära, komma ihåg och att effektivt respondera på sin omgivning. Ett mått på psykologisk ålder kan baseras på både individens prestationer och möjligheter. Liksom biologisk ålder korrelerar även psykologisk ålder med kronologisk ålder. Däremot anser Birren (1968 a) att psykologisk

ålder inte i samma utsträckning korrelerar med återstående livslängd, som utgör hans definition av biologisk ålder.

Även de psykologiska åldersförändringarna kan liksom de biologiska påverkas av både inre och yttre faktorer. Med inre faktorer avses de förändringar som äger rum hos alla människor oberoende av yttre påverkan. Med yttre faktorer avses de förändringar som påverkas av individens sociala miljö. De psykologiska förändringarna varierar mellan olika individer, och även förändringarnas hastighet kan skilja sig åt individuellt.

Att använda ett mått på psykologiska förändringar för att avgöra om en individ nått en viss psykologisk ålder stöter på samma svårigheter som ett mätinstrument avseende biologisk ålder. Som exempel kan nämnas intelligenstest som mätinstrument. Många gamla människor erhåller låga värden på intelligenstest. Förhastat drar man ofta den slutsatsen att de äldres mentala kapacitet har försämrats. Intelligenstest är dock ofta utformade för och anpassade efter unga människor. Genom att använda ett mätinstrument utformat för en ung befolkningsgrupp på en äldre grupp minskar testresultatets tillförlitlighet. Man tar inte hänsyn till den kapacitet och de kunskaper och färdigheter, som äldre genom årens lopp har utvecklat. Genomförandet av ett intelligenstest är ofta dessutom beroende av försökspersonens snabbhet. Vad man egentligen mäter blir kanske den äldres förmåga att snabbt lösa vissa uppgifter. Man får heller inte bortse ifrån att äldre i allmänhet har en lägre, eller annan typ av skolutbildning än yngre individer inom samma population, efter vilka man utformat mätinstrumentet. Detta kan medföra svårigheter vid tolkning av de resultat som erhålles.

Att bestämma en individs psykologiska ålder kan därför nödvändiggöra, att man studerar och känner till individens mentala kapacitet vid yngre år och därefter genomför konsekutiva studier av en och samma person. Ett sådant förfarande är emellertid praktiskt svårt att genomföra.

1.1.3. Socialt åldrande

Allmänt kan sägas att det sociala åldrandet är en följd av omgivningens reaktioner på individen. Dessa reaktioner kan förstärkas av de yttre tecken individen uppvisar genom biologiska och psykologiska förändringar. När håret grånar, synen och hörseln försämras, huden blir rynkig, och då den mentala förmågan avtar etc., kommer individen av sin omgivning att betraktas som gammal.

Även kronologiskt sett yngre människor kan emellertid ha grått hår och dålig hörsel, men de kanske i övrigt inte uppvisar synliga åldersförändringar. De betraktas och behandlas sällan som gamla. Detta innebär att ytterligare kriterier erfordras utöver de biologiska och psykologiska för att man socialt ska betrakta en person som gammal.

Enligt Birren (1968 a) refererar socialt åldrande till i vilken utsträckning den enskilde individen uppfyller sina sociala roller och motsvarar de rollförväntningar som krävs i dennes sociala miljö. Ett mått på individens utförande av olika sociala roller kan då utgöra ett kriterium på social ålder (op. cit., p. 547 ff.).

I Birrens definition ligger en implicit värdering av begreppet social ålder. Det förefaller som om den socialt aktive individen som innehar vissa speciella positioner definieras som socialt ung eller medelålders, medan individer som är exempelvis pensionärer, far- och morföräldrar inte har motsvarande sociala positioner och därför definieras som gamla. Birren använder begreppet "social" i betydelsen "samhällelig".

Kutner (1962) har försökt konkretisera vad han avser med begreppet socialt åldrande, varvid även han betonar att åldrandet måste ses som en process:

> A process of re-differentiation and re-integration of social roles and functions, occurring as the individual ages chronologically, and is brought about by role and status changes imposed upon him either by society, or by misfortune, or deliberately self-accepted.
>
> (Kutner, 1962, p. 8)

Kutner har i sin definition, liksom Birren, tagit fasta på de sociala positioner individen innehar under sin livstid samt de förändringar som inträffar avseende dessa. Författaren vill se åldrandet som en process av livslång förändring, och denna förändring *behöver inte* vara negativ.

Med begreppet *re-differentiering* avses att man får lära sig nya roller — även när man blir äldre — på samma sätt som man när man var ung fick lära sig att differentiera mellan olika roller. Man får lära sig rollen som pensionerad, som farföräldrar etc. När individen lär sig nya roller, integreras dessa i hans jagsystem (self-system). Detta kallar författaren *re-integrering*.

Kutners tankegångar överensstämmer med de Williams & Loeb (1968) redovisar, vilka också vill se det sociala åldrandet i termer av roller och rollförväntningar:

> It is possible that if we describe life career in terms of social roles and significant changes in roles or role-activity and relate them by date or age, we might be able to draw outlines of past social life spaces and extract developmental stages.
>
> (Williams & Loeb, 1968, p. 381)

Vad detta innebär konkret är att man måste studera de olika sociala positioner individen innehar under sin levnad, samt vilka positionsförändringar som inträffar, vilka positioner som upphör och vilka positioner som ersätter de tidigare. Därmed kan den sociala åldrandeprocessen ses som en livslång socialisationsprocess. Dessa aspekter betonas även av Havighurst (1973) och Neugarten & Datan (1973), som utgår från ett sociologiskt perspektiv på utvecklingsprocessen.

Utvecklingsperspektivet betonar således positioner och positionsförändring-

ar i den sociala åldrandeprocessen, men även hur dessa påverkar personligheten. Dessa tankegångar framfördes redan av Cavan et al. (1949), men de begränsar sig där till den senare delen av åldrandeprocessen. För att förstå hela åldrandeprocessen bör dock individens hela utveckling beaktas. Detta är emellertid som nämnts praktiskt ogenomförbart.

För att bestämma det sociala åldrandet anger Cavan et al. (1949) två typer av förändringar:

- Övergivande av sociala relationer och positioner typiska för det vuxna livet (adulthood).
- Accepterande av sociala relationer och positioner typiska för senare år (later years), men inte för yngre (earlier adulthood).

De förändringar som Cavan et al. framför, refererar närmast till vid vilken tidpunkt individen kan definieras som socialt gammal. Cavan et al. specificerar de olika förändringar som avses:

De positioner och relationer man överger är:

(i) Pensionering från fulltidstjänstgöring för män; övergivande av hushållssysslorna för kvinnor
(ii) Tillbakadragande från aktiv samhällsgemenskap (community) och organisatoriskt ledarskap
(iii) Förlust av ena maken inom äktenskapet
(iv) Förlust av ett oberoende hushåll
(v) Minskning av intressen och aktiviteter
(vi) Förlorat intresse för avlägsna mål och planer.

(Cavan et al., 1949, p. 6)
(vår översättning)

De positioner och relationer man i stället accepterar är:

(i) Beroende av andra för stöd eller råd
(ii) Underordnad position till vuxna släktingar eller socialarbetare
(iii) Medlemskap i grupper sammansatta huvudsakligen av äldre
(iv) Man flyttar till en yngre släkting, ett sjukhem eller ett åldershem
(v) Man planerar i termer av omedelbara mål
(vi) Man överför intresset från sin egen karriär till sina barns eller barnbarns.

(Cavan et al., op. cit., p. 6)
(vår översättning)

Vissa av Cavans et al. kriterier på social ålder är kulturspecifika och hänför sig främst till västerländska samhällen.

Av de positioner man överger nämnes främst yrkesposition. Det är också den position som i det västerländska samhället värderas högst. Förlust av yrkesposition kan medföra att man blir definierad som gammal. I de flesta

samhällen med ett reguljärt pensionssystem blir ofta konsekvensen att pensionsålder blir likvärdigt med att vara gammal. Man kan något tillspetsat sätta likhetstecken mellan pensionsålder och ålderdomens inträde. Den sociala åldern är i detta fall definierad genom kronologisk ålder.

Cavan et al. nämner också övergivande av hushållssysslor för kvinnor. Huruvida denna förändring kan jämföras med pensionering, har vi inte funnit några empiriska belägg för. Vanligen brukar förlust av make anges som en förändring som för kvinnor antas ha samma betydelse som pensionering för män. (Jfr Blau, 1963). Man utgår då troligen från en traditionell kvinnorollsuppfattning. För kvinnor i arbetslivet kan emellertid pensionering få samma betydelse som för män.

Även Cavans et al. punkt 2 är viktig, nämligen accepterandet av nya positioner och relationer. Ett accepterande av nya positioner och relationer medför att man accepterar sig själv som gammal. Individen erhåller en bild av sig själv som gammal. Men denna självbild är en följd av den sociala omgivningens reaktioner. Vi återkommer här till de tankegångar som presenterats av Havighurst (1973) och Neugarten & Datan (1973).

Breen (1960) vill se det sociala åldrandet som en social interaktionsprocess. Individens självuppfattning betonas, vilken beror av den sociala omgivningens och samhällets förväntningar på individen. Detta synsätt har utvecklats av Mead (1934). För att förstå åldrandeprocessen, måste vi alltså se till individernas relationer till varandra och till det omgivande samhället, dvs. individens och omgivningens ömsesidiga interaktion. Därigenom utvecklas och förändras individens självmedvetande och jaguppfattning. Även Berger & Luckmann (1967) betonar det ömsesidiga, dialektiska, förhållandet mellan individ och samhälle. Genom individens relation till samhället utvecklas dennes identitet. Men identiteten måste förstås som en följd av både individuella biologiska förändringar och den sociala processen. Detta interaktionistiska synsätt har upptagits av flertalet socialgerontologer.

Individens självuppfattning antas vara avhängig kulturella och sociala åldrandedefinitioner, förändringar i den sociala omgivningen samt psykologiska och biologiska förändringar. Att självbilden påverkas av den sociala omgivningens reaktioner framhålles av Eisenstadt (1951), Moore (1966), Lehr & Puschner (1963), Blau (1963), Peters (1971), Thompson et al. (1960), Zola (1961) och von Mering & Weniger (1959). En individ är gammal, när han betraktas och behandlas så (von Mering & Weniger, 1959). Lehr & Puschner (1963) uppger att den sociala omgivningen är viktigare ör den subjektiva reaktionen än biologisk förändring. Medvetandet om åldrandet bestäms minst av den kronologiska åldern. Viktigare för denna medvetenhet är händelser som utspelas under levnadsprocessen, dvs. sociala faktorers inverkan.

En empirisk undersökning bland äldre utförd av Zola (1961) uppvisar inte något samband mellan kronologisk ålder och förhållandet om man känner sig gammal. Blau (1963) har funnit att den sociopsykologiska och den biologiska

åldrandeprocessen empiriskt kan åtskiljas. Åldersidentifikation snarare än faktisk ålder får äldre att upptäcka förändringar i sig själva och att percipiera att andras attityder mot dem har ändrats. Under ålderdomen inträffar vanligen två viktiga förändringar i individens situation, nämligen pensionering och förlust av make. Dock tycks enbart pensioneringen påverkar självuppfattningen. En anledning till detta anger Blau vara att pensionering implicerar ett socialt omdöme att individen blivit gammal, medan förlust av make betraktas som en naturlig händelse. Nu är det knappast händelsen pensionering i sig utan snarare den kulturella värderingen av arbete respektive pensionering som får individen att upptäcka att han är socialt definierad som gammal. Det västerländska samhället värderar ungdom framför ålderdom och den individ som identifierat sig som gammal, accepterar delvis en negativ värdering av sig själv.

De empiriska studier som finns avseende individens uppfattning av sig själv som gammal har genomförst i västerländska samhällen, främst USA, varför resultaten inte kan betraktas som allmängiltiga, oberoende av samhällstyp. Teoretiskt kan antagas att äldre individer i samhällen med en positiv värdering av åldrandet och därtill hörande positioner, erhåller en mer positiv självbild.

Om vi skall försöka ge en kort sammanfattning av det sociala åldrandet, så kan åldrandeprocessen beskrivas genom den följd av sociala positioner individen innehar, och personligheten som en produkt av socialisationsprocessen och dess förändringar.

Vi kan urskilja tre nivåer av det sociala åldrandet, och hur det definieras:

1. Samhällelig, strukturell nivå

Samhällets definition genom de positioner individen tilldelas i den sociala strukturen.

a) Denna definition kan vara *formell,* såsom i vissa samhällen där man genom uppnående av en viss kronologisk ålder börjar skolan, erhåller rösträtt eller pensioneras.
b) I andra samhällen där exakt ålder är okänd kan åldrandedefinitionen vara *funktionell.* Individen tilldelas vissa positioner, t. ex. ledarpositioner, religiösa positioner etc., och definieras därmed tillhöra en viss åldersgrupp.

2. Interpersonell nivå

Den definition som bestäms genom individens sociala omgivning, det sätt på vilket man betraktar och behandlar individen. Omgivningens reaktioner bestäms närmast av de yttre visibla tecknen på biologiskt och psykologiskt åldrande. Denna definition kan även vara beroende av samhällets definition.

3. Individuell, intrapsykisk nivå

Individens egen definition av sig själv som gammal.

Individens självbild bestäms i hög grad av den närmaste omgivningens reaktioner samt av samhällets uppfattning.

Teoretiskt kan man antaga en tidsrelation mellan dessa tre nivåer av det sociala åldrandet, så att den samhälleliga definitionen föregår omgivningens och dessa båda medför självbildsdefinitionen.

Det sociala åldrandet bestäms delvis av kronologisk, biologisk och psykologisk ålder. Vill man tränga djupare i detta ämnesområde bör man därför utveckla ett instrument, där man tar hänsyn till den omfattning som alla dessa faktorer - kronologiska, biologiska, psykologiska och sociala — interagerar och samverkar. De biologiska och psykologiska åldersförändringarna sker i allmänhet gradvis, medan däremot de yttre sociala förändringarna — de under nivå 1 och 2 ovan – blir abrupta eller åtminstone kan upplevas på detta sätt.

I denna studie skall vi söka bestämma det sociala åldrandet uteslutande i enlighet med den strukturella definitionen.

1.2. Ålderskategorisering

Varje samhällsmedlem passerar under livscykeln genom en följd av åldrespositioner. Samhället måste sålunda förbereda den enskilde medlemmen inför påföljande åldersposition samtidigt som det förflyttar individen från tidigare innehavd position.

Olika samhällen värderar de olika stadierna i livscykeln olika. Fördelning av privilegier och ansvar mellan åldersgrupperna är sålunda ojämn och varierar dessutom mellan samhällen. I vissa samhällen kan övergången från barn till ungdom ses som den viktigaste övergången i livscykeln, medan andra lägger större vikt vid övergången till mogen ålder. I ett samhälle kan giftermålet innebära en viktig övergång, i ett annat kan erhållandet av rösträtt vara avgörande. Härvid kan även könsskillnader vara av betydelse.

Man kan inte bortse från samhällsstrukturen och dess relationer med den individuella livscykeln. Det föreligger hela tiden en interaktion, ett samspel mellan den sociala strukturen och livscykeln.

Ålder kan ur samhällelig synvinkel ses som ett tillstånd av beteendeförväntningar vid givna punkter under livscykeln. Samhället ställer upp definitioner för lämpliga beteenden för individen som medlem i en särskild åldersgrupp. Deltagande i en åldersgrupp påverkar hela skalan av rollbeteenden för individen.

Den sociala strukturen består av ett system av positioner som är relaterade till varandra. Relativt universella kriterier för ett system av positioner är kön, ålder och klass. Varje samhälle klassificerar och organiserar sina medlemmar på flera olika sätt samtidigt. En diskussion av dessa multipla organisationssystem ligger utom ramen för detta arbete. Huvudsakligen endast *en* aspekt av den sociala strukturen skall behandlas, nämligen klassificeringen av ett samhälles medlemmar på basis av ålder. Samhällets syn på individen bestäms delvis av individens kronologiska ålder och av samhällets uppfattning av individer i

liknande ålder. Åldersklassificering (age-grading) är *ett* sätt genom vilket samhället betecknar individer som medlemmar av grupper.

Linton (1942), liksom Parsons (1942), har observerat att nästan varje samhälle klassificerar sina medlemmar efter en särskild kön-ålderkategorisering. Detta gäller såväl inom familj som inom organisationer och inom samhället i dess helhet. Linton understryker dock att denna kategorisering främst är av klassifikatorisk art, dvs. att grupper baserade på enbart ålder eller kön inte vare sig behöver eller brukar ha någon intern struktur. Trots frånvaron av inre struktur tycks det emellertid finnas en tendens för medlemmarna i en dylik kategori att utveckla åtminstone någon känsla av kategorisolidaritet baserad på gemenskap i kunskap och intresse (Linton, 1942). I vår västerländska kultur kan detta visas tydligast i ungdomsgrupper, där tonåringar utvecklar gemensamma beteendemönster och värderingar. Man brukar allmänt tala om ungdoms- eller tonårskultur. Liknande tendenser kan dock även påvisas bland äldre pensionerade, framför allt om de bor åldershomogent, vilket bl. a. Rosow (1967) funnit.

Under livscykeln passerar individen flera ålderskategorier men vilka dessa är, hur många de är och hur övergången sker dem emellan varierar emellertid mellan olika samhällen. I vissa samhällen baseras viktiga sociala positioner på främst ålderstillhörigheten, medan i andra de sociala positionerna främst beror på andra egenskaper än ålder.

I vissa s. k. "primitiva" samhällen markeras övergången från en ålderskategori till en annan genom någon form av rites de passage, medan dessa passageriter mer formaliserat saknas i västerländska samhällen. I vissa fall kan dock pensionsålderns inträde med avgångsceremonier, guldklocka m. m., representera en modern form av passagerit, där övergången från arbetslivet till pensioneringen markeras. Tidigare kan i vårt samhälle konfirmationen eller studentexamen ha haft motsvarande betydelse för att markera övergången från barndom till mognad.

Frekvensen av passageriter varierar kulturellt, liksom den kulturella betydelsen av deras förekomst. Men även den psykologiska betydelsen varierar då den nära bör sammanhänga med den kulturella betydelsen. Även om man med ökad ålder erhåller i vissa samhällen ökad makt och ökat anseende, kan detta kanske inte alltid kompensera medvetenheten om avtagande kroppsstyrka och minskad fysisk och mental förmåga.

Eisenstadt (1951) har försökt kasta ytterligare ljus över den betydelse ålder och därmed relaterad position har i den sociala strukturen. För det sociala systemet tjänar åldersdefinitioner och åldersdifferentiering som en kategorisering, till vilken olika positioner är förbundna för olika människor. För individen själv utgör medvetandet om ålder ett viktigt integrativt element genom dess inflytande på hans självidentifikation. Genom att man kategoriserar sig själv genom tillhörighet till en viss ålderskategori, får man en viktig grund för sin jagperception och rollförväntningar gentemot andra (Eisenstadt, 1951, p. 28).

> The expectations which are directed towards individuals with respect to their age constitute one of the strongest, most essential links between the personality system of individuals and the social systems in which they participate.
>
> (Eisenstadt, op. cit., p. 32)

Eisenstadt har genom relationen mellan den sociala strukturen och åldershomogena grupper försökt bestämma under vilka strukturella förhållanden åldershomogena grupper av olika slag bildas och fungerar. Åldershomogena grupper visade sig uppkomma i samhällen, där familjen eller släkten inte utgör huvudenheten för den sociala och ekonomiska arbetsfördelningen, och där individen måste tillägna sig och lära sig olika generella rolldispositioner som inte kan läras inom familjen. Åldersgrupperna däremot utgör kanaler för inlärning av dessa generella rolldispositioner. Åldersgrupperna utgör sålunda en mellankommande länk mellan familjen och andra institutioner, såsom politiska och ekonomiska, inom samhället. Däremot fann Eisenstadt, att i de sociala strukturer, där familjen eller släkten utgör den grundläggande enheten för arbetsfördelningen, utvecklas värderingar som understryker partikularistiska interaktionsmönster. Det är värderingar som föreskriver ansvar och som främjar tillskriven position. I sådana samhällen uppstår i högre grad åldersheterogena relationer och åldershomogena grupper spelar där endast en mindre roll (op. cit. passim).

I alla samhällen finns ålderspositionssystem (age-status system) där rättigheter, belöningar och skyldigheter är olika fördelade till åldersgrupper, vilka i sig är social definierade (Levy, 1966, m. fl.). Vid varje åldersstadium tar individen nya positioner; inom den ekonomiska strukturen finns en period av ekonomisk produktivitet, och en period av ekonomiskt beroende under den första delen av livscykeln. Efter den ekonomiskt produktiva perioden inträder en ny period av icke-produktivitet (Neugarten & Moore, 1968). Vid varje stadium erhåller individen nya positioner. Till varje stadium med dess positioner inom den sociala strukturen finns institutionaliserade mönster av regler och allmänna moralkoder, som motiverar och kontrollerar de individuella beteendemönstren så att de överensstämmer med eller bidrar till samhällets mål och värderingar. Normerna kommer både direkt och indirekt att reflektera i vilken utsträckning åldersskillnader betraktas som viktiga, och vid vilka punkter under livscykeln dessa differentieringar göres (Neugarten & Moore, 1968).

Det system av sociala positioner som finns inom den sociala strukturen utgör ett sådant sätt att institutionalisera beteenden. De beteenden som tillhör den sociala positionen utgör den sociala rollen, dvs. positionens dynamiska aspekt. Strukturellt utgör ålder en faktor för att dela populationen i kategorier med differentierade uppgifter, att definiera kriterier för att inneha positioner, och att definiera de förväntningar som tillhör speciella positioner. Positionerna i ett samhälle blir således olika fördelade beroende bl. a. på ålderstillhörighet. Men

även makt, auktoritet och prestige är ojämnt fördelade i ett samhälle. Den ojämna fördelningen brukar hänföras till den ekonomiska och politiska skiktningen. En intressant fråga är, huruvida makt, auktoritet och prestige är ojämnt fördelade också i ett statifieringssystem baserat på åldersvariabeln. Enligt Levy (1966) har differentieringen av positioner på basis av relativ ålder vissa implikationer för maktfördelningen i samhället.

Kalish (1969) vill mena att värderingsolikheter mellan åldersgrupper är lika betydelsefulla som skillnader mellan olika sociala klasser (op. cit. p. 83). Det finns vissa kulturella värderingar som är framskjutna i den amerikanska kulturen, sådana som produktivitet, prestation, materiell vinning, hårt arbete, oberoende, intellektuell kapacitet, utbildning samt vetenskapligt och tekniskt högpresterande. De flesta accepterar dessa som givna värden, men det är ändå ett flertal grupper som inte kan svara mot dessa värdekrav, såsom äldre, barn, fattiga, färgade, handikappade m. fl. Dessa grupper hamnar avseende dessa värderingar i samma situation. I stället för att utgöra en del i samhället, blir de utanförstående. När det gäller äldre har de i stor utsträckning internaliserat dessa samhälleliga värderingar, som nu arbetar emot dem (op. cit., passim).

Även Mannheim (1952) söker förklara formella likheter mellan åldersposition och klassposition. Det faktum att man tillhör samma klass och det faktum att man tillhör samma generation eller åldersgrupp har det gemensamt att båda positionerna kan antas förse individerna med en gemensam placering i den sociala och historiska processen. Därigenom får individen en specifik uppsättning av potentiella erfarenheter, vilket medför vissa karakteristiska tänkesätt och beteenden (op. cit., p. 291).

Mannheim (1952) ser åldersstrukturen i samhället efter två dimensioner -- livscykeldimensionen och den historiska dimensionen — vilka ses som koordinater efter vilka individen kan inplaceras i samhällets åldersstruktur. Livscykeldimensionen utgör individens kronologiska ålder, som tjänar som en indikator på individens erfarenhet, inklusive åldersrelaterade organiska förändringar. Den historiska dimensionen inkluderar politiska, sociala och kulturella förändringar i ett samhälle.

Mannheim använder begreppet generation för att överbrygga den historiska tidsdimensionen och den kronologiska. Individer med samma födelseår har en potentiell gemensam placering i den historiska tidsdimensionen, men det gemensamma födelseåret innebär inte i sig en likhet i placering, fastän denna kategori individer (generation) har en given sfär av möjliga erfarenheter. Likheten i placering utgår från det faktum att en viss generation upplever samma historiska händelser vid samma tidpunkter i livscykeln. Dessa gemensamma erfarenheter kan enligt Mannheim ge upphov till generationsmedvetande.

För Mannheim är åldersposition ett objektivt faktum, antingen individen är medveten om det eller inte. På samma sätt som klassmedvetande inte alltid medföljer klassposition, så medföljer inte heller alltid åldersmedvetande

automatiskt av tillhörighet till en åldersgrupp. Att en generation inte med nödvändighet utvecklar ett speciellt åldersmedvetande, hänför Mannheim till de olika erfarenheter individer av samma generation exponeras för i den sociala processen.

Analytiskt är det då möjligt att särskilja en social tidsdimension från den historiska tidsdimensionen. Om vi inför en begränsning av den historiska tidsdimensionen till att omfatta de yttre händelser och processer som krig, ekonomiska konjunkturer, industrialisering, naturkatastrofer etc., dvs. politiska, ekonomiska, tekniska och fysiska händelser och processer, som påverkar samhället och den sociala strukturen, så kan den sociala tidsdimensionen innefatta de sociala processerna som sker inom strukturen, t. ex. arbetsfördelning, utbildning, inkomstpolitik etc., dvs. händelser och processer som direkt påverkar individen och dennes position i strukturen.

Trots en viss parallellitet med livscykelprocessen, så inträffar inte med nödvändighet alla de sociala händelserna vid samma kronologiska tidpunkt för varje individ, vilket även Mannheim framhåller. Inom ett och samma samhälle definieras individerna som skolmogna, röstberättigade, pensionerade vid en viss ålder. I de fall sociala händelser definieras genom kronologisk ålder, sammanfaller den sociala och den kronologiska tidsdimensionen. Dock finns stora variationer inom ett samhälle beträffande sociala händelser som inte är formellt definierade genom kronologisk ålder, exempelvis arbetslivserfarenhet, utbildningslängd, arbetsinnehåll, utbildningsinnehåll etc. Därmed finner vi det möjligt att, genom den analytiska åtskillnaden mellan den sociala och den historiska tidsdimensionen, hävda att den sociala positionen av individen kan upplevas ha ett större gemensamt innehåll än ålderspositon. Sociala erfarenheter påverkar individer olika beroende på den position man har i den sociala strukturen. Vi menar — i likhet med Mannheim — att det inte med nödvändighet i alla samhällen utvecklas ett åldersmedvetande beroende på generationstillhörighet. Däremot kan det vara möjligt att åldersmedvetande uppstår bland vissa generationer i vissa samhällen. Man talar t. ex. om tonårskultur etc., vilket vi berört ovan.

Livscykelprocessen och den historiska processen ger individer tillhörande samma generation vissa gemensamma erfarenheter som skiljer dem från andra generationer. Det gäller delvis även den sociala processen, men oberoende av gemensam generationstillhörighet kommer individerna att uppleva och lära sig olika saker och forma sina liv på olika sätt. Huruvida individer tillhörande samma generation utvecklar ett specifikt åldersgruppsmedvetande måste vara avhängigt vilken av dessa processer, den kronologiska, den historiska eller den sociala processen, som påverkar individen och dennes position mest.

Riley (1971) och Riley et al. (1972) vill se en stratifierad åldersstruktur i samhället på liknande sätt som man kan urskilja en ekonomisk stratifiering. Riley (1971) använder sig av Mannheims begrepp historisk tid och kronologisk tid, för att förklara varför olika åldersstrata inom ett givet samhälle vid en given

tidpunkt skiljer sig från varandra. Enligt Riley bör en integrering av dessa båda dimensioner förse oss med ett perspektiv på åldrandeprocessen, och kohortbegreppet utgör en länk mellan dessa båda dimensioner.

Med begreppet livscykel avser Riley dels den kronologiska processen, dels den sociala processen, vilket framgår av de processer som hon hänför till livscykelbegreppet. Individer vid samma stadium av livscykelprocessen har gemensamt både den biologiska utvecklingen och de olika positioner de innehaft parallellt med den kronologiska processen, såsom arbetare, maka, förälder etc. (Riley, op. cit., p. 80). Den kronologiska åldern är av intresse enbart av det skälet att den tjänar som en approximativ indikator på personlig erfarenhet och denna erfarenhet medför varierande beteendemöjligheter och attityder. Livscykeldimensionen inkluderar enligt Riley de åldersrelaterade organiska förändringar, som påverkar den fysiska och mentala förmågan och som sammanbinder den biologiska och den sociala processen.

Den historiska tidsdimensionen i Rileys användning refererar till både yttre historiska händelser och processer och till särskilda sociokulturella händelser, förhållanden och förändringar, för vilka individen exponeras och vilka påverkar samhället och den sociala strukturen (Riley, op. cit., p. 80 ff.).

Riley använder inte begreppen kronologisk tid och historisk tid på identiskt samma sätt som Mannheim, utan avser med det kronologiska tidsbegreppet även det sociala. Om det föreligger några praktiska fördelar med att särskilja en social tidsdimension kan vi för närvarande inte uttala oss om. Analytiskt kan dock denna tidsdimension förklara de individuella skillnader som finns inom en och samma generation/kohort. Vid individbaserade undersökningar bör därför hänsyn tagas även till den sociala tidsdimensionen.

Neugarten & Datan (1973) skiljer mellan kronologisk, social och historisk tid. Den betydelse de lägger i kronologisk ålder beror helt av den sociala åldersdefinitionen eller av den sociala tiden. Med social tid avser de den dimension som påverkar ett samhälles åldersklasstruktur (age-grading system). Den historiska tidsdimensionen refererar till inte bara långsiktiga processer, såsom industrialisering, urbanisering, utan även ekonomiska, politiska och sociala händelser (Neugarten & Datan, op. cit., p. 56–59).

Neugarten & Datan lägger samma innebörd i begreppet historisk tid som Mannheim (1952), men har en betydligt snävare definition av social tid än den vi framför. Vi anser att den innebörd vi lägger i begreppet har ett större förklaringsvärde avseende de individuella skillnader som förekommer inom en generation/kohort inom ett samhälle.

Riley definierar begreppet kohort i enlighet med Mannheims definition av begreppet generation. Samhällets åldersstruktur kan indelas i kohorter eller strata, t. ex. "unga", "medelålders" och "gamla". Övergången mellan dessa strata sker parallellt med samhällets förändring. Strata definieras dels genom kronologisk ålder, dels genom social ålder, vilken varierar kulturellt:

- Ett åldersstratum eller en ålderskategori består av en samling individer eller grupper som är i samma ålder vid en viss tidpunkt.
- Uppdelningen mellan strata kan specificeras olika, antingen precist eller approximativt, och i termer av antingen individernas kronologiska ålder, eller beroende av det stadium man av biologisk, psykologisk eller social utveckling befinner sig i.
- Strata inom en population utgör en ordnad serie längs en dimension från yngre till äldre.
- Fokus för intresse kan vara antingen ett stratum, populationen sammansatt av åldersstrata, eller individen som medlem av antingen endera eller båda.

(Riley et al., 1972, p. 6 ff.)
(vår översättning)

Till grund för åldersstrukturen ligger två slag av processer:

- De som påverkar populationen att producera åldersstrata och mobilitet mellan strata.
- De som påverkar tilldelning av och socialisation till positioner för människor i olika åldrar.

Både åldersstratifiering och klasstratifiering utgör sätt att ordna inte bara människorna i samhället utan också positionerna. Men då ålder inte utgör den enda grundvalen för att placera individer inom samhället, måste åldersstratifiering förstås i relation till andra sociala grupperingar och kategorier. Samtidigt som en individ befinner sig inom ett speciellt åldersstratum är han även medlem av andra grupper.

Åldersstrata karakteriseras av skillnader i antal och slag av tillgängliga positioner och av de rollförväntningar som är förenade med olika positioner. Medlemskap i åldersstrata avgör bl. a. positionstillhörigheten. De positioner som i ett samhälle är tillgängliga beror dock oftast på i vilket stadium i livscykeln man befinner sig.

På basis av stratifieringsperspektivet kan två frågor uppställas:

- Utgör vissa åldersstrata, t. ex. de äldre inom ett samhälle, en minoritetsgrupp med en speciell subkultur inom samhället?
- Utgör vissa åldersstrata, t. ex. de äldre, en maktgrupp med speciella befogenheter och privilegier och möjligheter att utöva kontroll över andra?

Att studera och analysera dessa frågor ligger utom ramen för denna studie. Den första frågan har behandlats relativt utförligt inom den västerländska socialgerontologin. Vi skall här i korthet endast beröra den, eftersom temat har vissa implikationer avseende förhållningssättet åldersgruppsmedvetande. (För närmare analys hänvisas till Tornstam, 1973.)

Den andra frågan har inom socialgerontologin inte behandlats lika utförligt. Eisenstadt (1951) framhåller emellertid, att de äldre i det förindustriella

samhället innehade de ledande och mest betydelsefulla positionerna och därigenom kunde de utöva makt över de övriga åldersgrupperna och över samhället i sin helhet.

Detta anger Eisenstadt bero på att arbetsfördelningen är baserad på familjen eller släktskapsgruppen och på att den grundläggande värdeorienteringen är partikularistisk och tillskrivande. Betydelsen av ålder och senioritet är större avseende fördelning av positioner än i samhällen, där fördelningen av positioner och belöningar inte baseras på medlemskap i en viss familj eller släktskapsenhet eller någon på annat sätt definierad partikularistisk enhet. (op. cit., p. 221–222)

Simmons (1945) behandlar knapphändigt s. k. "secret societies". Data om dessa s. k. "secret societies" är enligt Simmons mycket begränsade, men det finns indikationer som tyder på att, där sådana organisationer existerat, har de stått under kontroll av äldre män, som utnyttjade dem till sin fördel, och därigenom kunde utöva auktoritet och dominans över yngre och vuxna.

Organisationen är regelmässigt sluten med välbevarad sekretess och med mångfacetterade och ibland mycket stränga initiationsriter (Simmons, op. cit., p. 124). De äldre handhar i dessa organisationer magi och ritual, vilka berör den övriga befolkningen. "Secret societies" är emellertid inte nödtvungna företeelser för de äldres dominans.

"Secret societies", där äldre utgör en maktgrupp inom samhället, är ett fenomen som studerats i förindustriella samhällen, medan subkulturer av äldre som fenomen har ägnats intresse i västerländska samhällen.

1.2.1. Minoritet — subkultur

Ett kontroversiellt tema inom den västerländska socialgerontologin är det meningsfulla i att betrakta de äldre som en minoritetsgrupp. Ett flertal gerontologer argumenterar för den uppfattningen att minoritetsgruppsbegrepp och minoritetsgruppsteori kan förklara varför många äldre utsätts för negativa stereotypier, segregering, diskriminering och som ett resultat därav ofta utvecklar känslor av underlägsenhet och gruppmedvetande (Barron, 1953, 1961; Breen, 1960; Rose & Peterson, 1965; Hickey & Kalish, 1968; 1968; Lipman & Sterne, 1969, m. fl.).

Andra däremot ifrågasätter detta synsätt och anser att de äldre i ett flertal aspekter skiljer sig från t. ex. etniska minoriteter (Streib, 1968; Kogan, 1961).

Om de äldre utgör en minoritetsgrupp bör reaktionen på diskriminering och segregering bli bildandet av en särskild subkultur. Sådana subkulturer karakteriseras av en känsla av gruppidentitet, särskilda trosföreställningar och beteenden, beskydd av medlemmar gentemot den dominerande majoriteten och aktioner för att erhålla förmåner åt den egna subgruppen och minska diskrimineringar mot dess medlemmar. Rose & Peterson (1965) framhåller att det finns tydliga tecken på att en sådan subkultur håller på att utvecklas bland äldre.

Sådana karakteristika som gruppstolthet blandad med självförakt, vilka vanligen utmärker andra subkulturer, har man funnit genom att äldre individer ofta accepterar både negativa och positiva och stereotypier om äldre än yngre individer gör (Tuckman & Lorge, 1953, 1958; Axelrod & Eisdorfer, 1961; Bengtson, 1971). Det finns även resultat som stöder att äldre tenderar att umgås mer med andra äldre än med yngre individer (Rose & Peterson, 1965, 1968; Rosow, 1967; Bultena, 1968; Rosenfelt, 1965).

Aaronson (1966) har erhållit resultat som stöder uppfattningen att det finns identifierbara stereotypier beträffande olika åldersnivåer. Stereotypierna kan indelas i tre grupper, vilka indelar livscykeln i barndom, det vuxna stadiet och ålderdom.

Barron (1953, 1961) vill dock inte betrakta de äldre som en äkta minoritetsgrupp, utan som en kvasiminoritet, därför att de äldre inte är socialt organiserade som oberoende fungerande subgrupper. Streib (1968) för den argumentationen att äldre inte är att betrakta som en minoritet mer än andra kategorier, sådana som kvinnor, barn, m. fl. För att överhuvudtaget kunna tala om en subkultur av äldre krävs att man ska kunna klassificera de äldre som en grupp i sociologisk bemärkelse, varvid vissa kriterier på social grupp bör beaktas. Främst bör det bland de äldre föreligga en känsla av grupptillhörighet och identifikation med åldersgruppen. Äldre människor utgör dock inte någon homogen grupp, utan en heterogen samling individer, som i ett flertal avseenden skiljer sig ekonomiskt och socialt. Rosow (1967) har visserligen funnit att äldre vanligen umgås mer med jämnåriga än med yngre. Detta mönster visar sig dock vara vanligare bland lägre utbildade än bland högre. I Rosows studier har lägre utbildade äldre en känsla av åldersgrupptillhörighet, medan högre utbildade äldre snarare känner yrkesgrupptillhörighet, och umgås med individer av olika åldrar men tillhörande samma yrkesgrupp. Dessutom beror kontakterna på tätheten av jämnåriga i bostadsområdet. Äldre som bor åldershomogent tenderar att umgås mer med jämnåriga än om de bor åldersheterogent.

Streib (1968) ifrågasätter att de äldre utgör en minoritetsgrupp och argumenterar även mot det sannolika i att äldre över huvud taget utgör en grupp i sociologisk mening. Äldre har varken solidaritetskänsla, gruppmedvetenhet, gruppanda eller några urskiljbara gemensamma kulturella drag. De agerar inte heller som en distinkt grupp. I strikt sociologisk mening är äldre ett statistiskt aggregat eller en social kategori, inte en genuin grupp (Streib, op. cit. p. 36).

Analytiskt kan dock äldre individer särskiljas som en kategori med vissa gemensamma egenskaper, såsom hög kronologisk ålder, socialt definierade som äldre, vissa fysiska och psykiska problem etc. Som framgått ovan finner Linton (1942), Parsons (1942) och Eisenstadt (1951) m. fl. det motiverat att tala om ålderskategorier. (Jfr. Smith, 1966).

Vi finner att det analytiskt finns vägande skäl som talar för att kategorisera individer efter kriteriet ålder. Kategorierna kan avgränsas genom en kronologisk åldersdefinition eller en social åldersdefinition i enlighet med de kriterier

Riley et al. (1972) anger för åldersstrata. På detta stadium finns dock ännu inte helt klarlagda motiveringar för att tala om en speciell åldersstratifiering.

1.3. Socialisation

Genom existensen av tre parallella tidsbegrepp — kronologisk, social och historisk tid — genomgår inte alla individer, som föds vid samma tidpunkt, samma socialisationsprocess, och utvecklas och förändras inte socialt på identiskt samma sätt. Den sociala processen påverkar dock den kronologiska processen på så sätt att genom de sociala processerna definieras varje samhälles system av ålderskategorisering. Vid en viss kronologisk ålder definieras i vissa samhällen barnet som skolmoget och på samma sätt definieras rösträttsålder, giftermålsålder och pensionsålder. Det medför att individer tillhörande samma kohort även har vissa gemensamma sociala erfarenheter. Dessa erfarenheter skiljer sig dock interkulturellt beroende på olikheter i de sociala processernas framåtskridande. Det betyder dock att åldersspecifika positioner och rollförväntningar inträffar ungefär vid samma tidpunkt för individer inom samma kohort, men varierar generellt individuellt och kulturellt. Den sociala processen påverkar den kronologiska processen och därmed relaterade åldersförväntningar.

Den historiska processen refererar som tidigare nämnts, till långsiktiga processer och yttre händelser sådana som politiska, ekonomiska, tekniska och fysiska händelser och processer. Dessa påverkar och formar den sociala strukturen, som i sin tur skapar en förändrande uppsättning åldersnormer och ålderskategoriseringssystem, vilka påverkar den individuella livscykeln.

Den individuella socialisationsprocessen påverkas av samspelet mellan dessa tre processer, varför enskilda individer utvecklas på ett unikt sätt, då dessa tre processer inte sammanfaller för alla individer. Även samhällen påverkas olika, då de historiska händelserna inte har samma innebörd och konsekvenser för olika samhällen.

För en individ som föds i ett västerländskt samhälle år 1900, kan de tre tidsdimensionerna ha det utseende fig. 1 visar. En individ som däremot föds år 1950 kommer att få andra erfarenheter, då den historiska och sociala tiden då har en annan dimension än för den som föds år 1900.

Socialisationsprocessen utgör förbindelselänken mellan individen och samhället. Det är en dynamisk, dubbelriktad process. Genom socialisation lär sig individen det omgivande samhällets värden och normer, de kulturella mönstren för beteende. Samtidigt påverkar individen sin omgivning, varvid värden, normer och de kulturella mönstren modifieras och förändras.

Åldersbetingade roller och positioner definieras kulturellt och socialt. Barn förväntas bete sig på ett visst sätt och samma förhållande gäller vuxna och äldre. Barn, vuxna och äldre lär sig de åldersspecifika rollbeteenden, såsom de

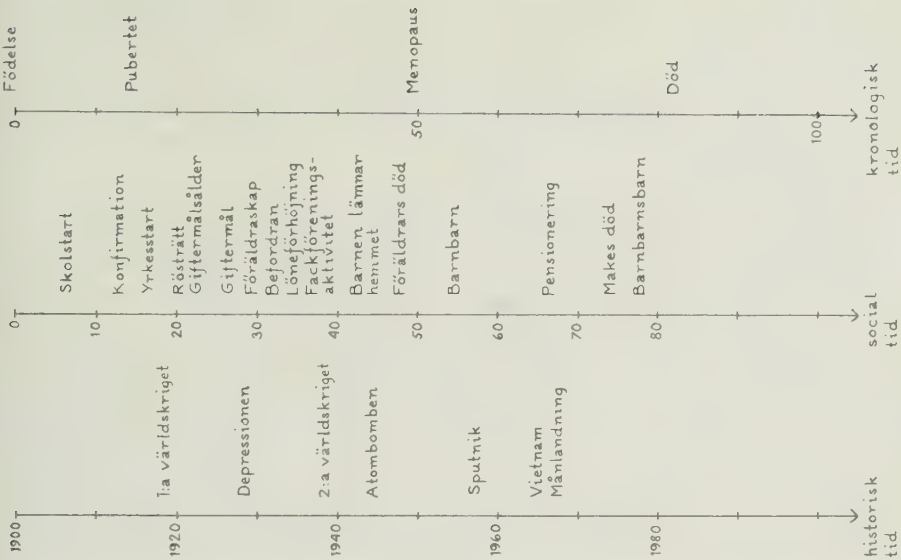

Fig. 1. Exempel på hur den kronologiska, sociala och den historiska tidsdimensionen kan se ut för en individ född år 1900

definieras i det kulturella och sociala sammanhang i vilket de lever. Det är den sociala och kulturella omgivningen som definierar och differentierar de värden, normer och beteendemönster som är åldersbetingade och åldersspecifika. Man måste inte bara lära sig hur kulturen definierar det rätta sättet att bli vuxen, man måste också lära sig det rätta sättet att bli gammal (Clark, 1968).

Lentzer (1961) påpekar, att vissa kulturer underlättar övergången från medelålder till ålderdom, medan andra kulturer gör det svårare. Svårigheter uppstår då kulturen kräver helt olika beteenden vid olika tidpunkter. Förberedelse inför ett positionsbyte sker vanligen genom antecipatorisk socialisation. Denna antecipatoriska socialisation sker även vid byte av ålderspositioner under förutsättning att kännedom föreligger om de normer och beteendeförväntningar som riktas mot positionen. I ett stabilt och statiskt samhälle är det sannolikt att en adekvat antecipatorisk socialisation sker.

I snabbt föränderliga samhällen däremot, utgör inte alltid de äldre rollmodeller för yngre. Föränderligheten medför att äldre inte befinner sig inom samma sociala tidsrymd som yngre. Rollförväntningarna knutna till specifika ålderspositioner förändras. Det kan medföra att en genom antecipatorisk socialisation på förhand inlärd roll kan vara inaktuell, när individen uppnår denna position (Payne, 1960; Moore, 1966).

På grund av den icke adekvata inlärningen av den nya rollen, måste en resocialisation äga rum, vilket innebär en inlärning av rollbeteende och rollförväntningar, när positionsbytet redan skett.

Linton (1942) framför den uppfattningen att individer i alla samhällen kan genomföra övergången från en åldersposition till en annan utan allvarliga personlighetsstörningar och kan fungera väl i positioner som ofta förefaller helt oförenliga. Ett flertal undersökningar — av bl. a. Blau (1963) — visar dock ett motsatt förhållande, vid övergång från vuxenkategorins arbetsposition till pensionärspositionen.

Linton modifierar dock sitt påstående genom att tillägga att individen möter färre svårigheter att anpassa sig till nya positioner om övergången sker gradvis eller successivt. Undersökningar visar att övergången till positionen som pensionär ofta upplevs som abrupt, trots att medvetenheten om dess existens ger individen möjlighet att gradvis anpassa sig till sin nya position.

Enligt Benedict (1938) föreligger inte kontinuitet utan diskontinuitet mellan de positioner individen innehar under livscykeln. Benedict ser denna diskontinuitet som ett naturens faktum och att den är oundviklig. Rollerna som barn respektive föräldrar representerar för Benedict den viktigaste diskontinuiteten under livscykeln. Dessa roller är starkt differentierade. Den individ som innehar rollen som barn måste revidera sitt beteende i nästan varje avseende när han tillägnat sig sin andra roll. I enlighet med detta resonemang sker ytterligare ett diskontinuerligt rollbyte när man övergår från kategorin icke-äldre till kategorin äldre, från vuxenrollen till åldringsrollen.

Benedict förefaller dock bortse från det faktum att man inte plötsligt övergår från barnrollen till föräldrarollen. Det sker en successiv övergång mellan olika åldersrelaterade positioner. Det viktiga är däremot hur individen själv upplever positionsbytet och hur detta värderas sociokulturellt. Riktas motstridiga förväntningar mot olika ålderspositioner blir det en diskontinuitet mellan positionsbytena, men denna diskontinuitet är då socialt definierad och behöver inte vara ett "naturligt faktum".

Om det föreligger diskontinuitet mellan olika ålderspositioner finns ytterligare stöd för en indelning i ålderskategorier. Diskontinuitet som fenomen kan emellertid variera kulturellt, och upplevelsen därav kan underlättas genom adekvat förberedelse inför positionsbytet, medan upplevelsen kan få en negativ innebörd, om övergången är abrupt och adekvat förberedelse saknas.

1.4. En första precisering av problemet

Vi avser i denna studie att begränsa oss till en delmängd av den sociala åldrandeprocessen, nämligen den senare delen. De förändringar som är av intresse för oss är hur synen på individen förändras när denne övergår från att definieras som medelålders till att definieras som gammal. Eftersom studien inte är baserad på individdata, utan till kategorier av individer, skiljer vi mellan kategorierna "de icke-äldre" och "äldre".

Kategorin äldre definieras genom att individerna tillhörande kategorin

innehar positioner vilka är kulturellt-samhälleligt definierade som specifika för äldre.

Kategorin icke-äldre definieras genom att individer tillhörande kategorin innehar positioner, vilka är socialt definierade som typiska för medelålders individer. Rent logiskt bör kategorin icke-äldre innefatta alla individer, som inte definieras som äldre, dvs. även barn och ungdom. Vi vill emellertid avgränsa kategorin till att omfatta yngre och äldre medelålders individer och utesluta barn och ungdom.

För att bestämma synen på individen i samhället, ämnar vi studera i vilken grad individen erhåller aktning och respekt. Aktning och respekt kan dock vara beroende av huruvida individen innehar viktiga positioner i den sociala strukturen. Men aktning och respekt kan även visas individen enbart på grund av ålder, oberoende av de positioner individen innehar. Därför vill vi införa begreppen status och prestige för att differentiera mellan dessa olika slag av aktning och respekt.

Med begreppet *status* avser vi i denna studie den betydelse samhället eller gruppen tillskriver den position som individen innehar.

Med begreppet *prestige* avser vi det anseende, den respekt, som visas individen av andra individer, oberoende av positioner.

Status utgör i detta sammanhang ett strukturellt begrepp, medan prestige utgör ett interpersonellt begrepp.

Vi utgår från ett antagande, att synen på individen i samhället bestämmer individens uppfattning av sig själv. Om det sker en förändring av status och prestige i negativ eller positiv riktning, kan detta påverka individens tillfredsställelse med sin situation. I föreliggande studie kan vi på grund av begränsningar i data inte studera individens självbild och tillfredsställelse, och huruvida det föreligger en relation mellan denna självbild och den status och prestige individen erhåller. Vi vill dock göra ett sådant antagande på teoretisk basis.

Konkret vill vi studera om det vid övergången från kategorin icke-äldre till kategorin äldre sker en förändring av den status och prestige individen erhåller. Då vi inte har tillgång till individuella longitudinella data, skall vi relatera den status och prestige de äldre erhåller till den status och prestige de icke-äldre erhåller.

2. SYNEN PÅ ÅLDRANDE I ETT HISTORISKT PERSPEKTIV — MYT ELLER VERKLIGHET

I den litteratur som behandlar de äldres situation framhålles ofta att en statusreduktion ägt rum i det industrialiserade samhället i jämförelse med förr, innan samhället var industrialiserat, då de äldres status och prestige antas ha varit hög. Samtidigt framhålles även att de äldres status och prestige är högre i samtida förindustriella samhällen (vanligen s. k. "primitiva" samhällen). (Burgess, 1960 a+b; Davis & Coombs, 1950; Field, 1972; Havighurst, 1949, 1953, 1960, 1963; Holm, 1957; King 1955; Sauvy, 1955; Parsons, 1949; Tibbitts, 1963, Williams, 1951; Wood, 1971, Jyrkilä, 1960.) Man bibringas den uppfattningen att situationen före industrialiseringens genombrott jämställes med de samtida förindustriella samhällena avseende synen på åldrande och de äldres situation.

I detta kapitel skall vi diskutera några områden inom vilka de äldres status och prestige antas ha sjunkit i det industrialiserade samhället i jämförelse med situationen före industrialiseringen. De industrialiserade samhällen som berörs är de västerländska europeiska industrisamhällena samt USA, och det är främst författare från dessa samhällen som framför den uppfattningen att äldres status och prestige var högre förr. (Burgess, 1960 a+b; Davis & Combs, 1950; Field, 1972; Havighurst, 1949, 1953, 1960, 1963; Holm, 1957; King, 1955; Sauvy, 1955; Parsons, 1949; Tibbitts, 1963; Williams, 1951; Wood, 1971; Jyrkilä, 1960). Genom övergång från kategorin icke-äldre till kategorin äldre ökade förr individernas status och prestige, medan förhållandet är det motsatta i dag. Genom övergången från kategorin icke-äldre till kategorin äldre sker en reduktion av status och prestige. Orsaken till denna status- och prestigeförändring vill dessa författare hänföra till ett antal faktorer, som ses som en följd av industrialiseringsprocessen.

De västerländska industrisamhällena kunde förr karaktäriseras som agrikulturella samhällen, s. k. bondesamhällen. Burgess (1960 a+b, 1963) framhåller att i bondesamhället var de äldre nyttiga medborgare i en familjegrupp, där de fick tillfredsställelse genom sitt medlemskap och kunde fullgöra vitala funktioner som rådgivare samt hjälp till sina vuxna barn.

De äldre kunde genom övergången från kategorin icke-äldre till kategorin äldre fortfara att inneha positioner som var betydelsefulla för samhället och den egna gruppen, närmast familjegruppen. Därmed erhöll de även hög status, vilket är en definitionsmässig följd därav. Det är således inte ett kausalt förhållande.

Det framhålles att föräldrar och barn stödde och hjälpte varandra i bondesamhället (Burgess, 1960 a+b; King, 1955; Sauvy, 1955). Familjemönstret

var sammanhållande och flera generationer levde vanligen tillsammans, varvid även de äldre inom familjen kunde fullgöra vissa viktiga uppgifter, såsom att sköta hushåll, ta hand om barnbarn etc., när de fysiska krafterna avtog så att man inte längre kunde arbeta inom jordbruket.

Det framhålles vidare att genom industrialiseringen ersattes den sammanhållande storfamiljen av en atomistisk kärnfamiljstyp, och därmed förändrades också de äldres positioner inom familjen. Släktskap och åldersposition får inte samma betydelse som tidigare (Burgess, 1963).

De faktorer som framhålles som fördelaktiga för de äldres status och prestige i bondesamhället är således:

- ett agrikulturellt produktionssätt
- ett sammanhållande familjemönster, dvs. storfamiljssystem

Vi skall nedan diskutera i vad mån en förändring av produktionssätt och familjemönster kan ha för konsekvenser för synen på åldrande.

2.1. Några synpunkter på statusförändring i bondesamhället i jämförelse med det industrialiserade samhället.

Det agrikulturella produktionssättet karaktäriserades av ekonomiskt självförsörjande enheter. Dessa enheter utgjordes vanligen av familjer. Detta förhållande antas vara gynnsamt för de äldres status och prestige, då dessa små enheter kunde omhänderta alla medlemmar. Äldre kunde trots fysisk svaghet bidra till den gemensamma försörjningen, och när den fysiska förmågan avtog helt blev man väl omhändertagen av den egna gruppen. (op. cit.)

Genom industrialiseringsprocessen har vissa förändringar ägt rum som kan ha vissa implikationer för de äldres roller och positioner och därmed deras status och prestige. Levnadsåldern har ökat betydligt i jämförelse med förr. Detta har i sin tur givit till följd att det västerländska industrisamhällena har en stor andel kronologiskt äldre, både i jämförelse med andra åldersgrupper och i jämförelse med tidigare. Kategorin äldre är inte bara stor antalsmässigt, de enskilda individerna lever också betydligt längre. Den större andelen äldre och den ökande levnadsåldern är delvis beroende av en minskad dödlighet, vilket är en följd av den medicinska vetenskapens utveckling och den stigande levnadsstandarden i form av bättre kost, hygien etc. De industrialiserade samhällena utmärks även av hög ekonomisk standard, hög utbildningsnivå, högt utvecklad vetenskaplig nivå, vilket inkluderar medicinsk och teknologisk vetenskap. (Burgess, 1960 a+b; Field, 1972 m. fl.).

Till viss del vill bl. a. Burgess (1960 a+b) och Field (1972) hänföra de äldres minskade status och prestige till den ökande andelen äldre. Den demografiska förändringen torde dock inte i sig utgöra en sociologiskt intressant förklaring utan snarare andra faktorer medföljande den demografiska förändringen. Förr

var andelen äldre liten och det fanns därför större möjligheter att inom samhället förse det äldre med betydelsefulla positioner.

Eftersom det inte finns några representativa undersökningar och allomfattande rapporter från det gamla bondesamhället, är det emellertid osäkert hur de verkliga förhållandena såg ut. Beträffande möjligheten att förse de äldre med betydelsefulla positioner kan det ha varit ett sant förhållande bland bönder med egna gårdar. Dessa utgjorde emellertid inte hela befolkningen. En stor andel utgjordes av jordbruksarbetare, statare, backstugusittare, livegna m. fl. För de äldre som tillhörde dessa sociala strata torde inte möjligheterna ha varit stora att erhålla betydelsefull uppgifter, när den fysiska förmågan avtog. Situationen var troligen densamma för äldre tillhörande dessa kategorier som för andra icke produktiva kategorier. Man låg samhället och familjen till last.

I Sverige var förhållandena sådana att dessa kategorier fick "gå på rote" eller blev bortauktionerade som utackorderingshjon till lägstbjudande. Även bland bönder med egna gårdar förekom att de fick "sitta på undantag". Förhållandena torde ha varit likartade i andra västerländska bondesamhällen. Under dessa omständigheter kan de äldre ha åtnjutit varken hög status eller hög prestige.

Cavan et al. (1949) är av den uppfattningen att i det gamla rurala USA de äldre inte hade några anpassningsproblem:

> When American society was predominantly rural, there was little evidence of adjustment problems in old age.
>
> (Cavan et al., 1949, p. 33)

Liknande synpunkter framförs av Jyrkilä (1960) och Havighurst (1960) beträffande bondesamhället generellt. Vilka grunder man har för sådana påståenden är osäkert. Det är inte helt osannolikt att påståenden som Cavans et al. tillhör de sociala myter som florerar om den "gamla goda tiden".

I de västerländska industrisamhällena med brist på arbetsmöjligheter för många kategorier, finns inte de möjligheter att förse även de äldre med betydelsefulla uppgifter, vilka anses ha funnits i bondesamhället (Burgess, 1960 a+b; Field, 1972 m. fl.). Det råder i det västerländska industrialiserade samhället knapphet på positioner som är betydelsefulla för samhället i förhållande till antalet äldre. Detta förhållande är dock bl. a. en följd av en ökande utbildningen och den tekniska utvecklingen.

Ett karakteristiskt drag i det industrialiserade samhället är den höga utbildningsnivån i jämförelse med den förindustriella perioden. Den ökade utbildningen och det snabbt förändrade utbildningssystemet i det industriella samhället antas leda till separation mellan generationerna — både geografiskt och socialt (Field, 1972). De äldres utbildning blir snabbt föråldrad och uppfyller inte de krav ett föränderligt industrialiserat samhälle kräver. Detta medför att de äldre i förhållande till de icke-äldre befinner sig i en mindre gynnsam situation på en tekniskt avancerad arbetsmarknad. Den ökade

utbildningen i samhället som helhet medför att de äldre i förhållande till de icke-äldre har en kortare formell utbildning i år räknat. Därigenom kan de även socialt definieras som äldre.

I bondesamhället däremot var nästan all kunskap förvärvad genom erfarenhet, som ökade med ökad ålder. De äldre utgjorde ofta den främsta informations- och kunskapskällan. Därigenom kunde de inneha viktiga positioner inom samhället eller den egna gruppen. De äldre kunde inom vissa områden, såsom jordbruksskötsel, hantverk etc., vara experter, av vilka de övriga samhällsmedlemmarna var mycket beroende. Detta förhållande kan delvis tillskrivas bristande skriv- och läskunnighet, som medförde att information och kommunikation ägde rum via muntliga kanaler. (Drake, 1958).

Den ökande utbildningen har skett parallellt med den ökande tekniska utvecklingen. Både jordbruket och andra verksamheter har mekaniserats, automatiserats och specialiserats. Det har medfört att de äldres erfarenheter inte värdesätts på samma sätt som formell utbildning och tekniskt kunnande. Det har även medfört att ett flertal arbetsuppgifter som fanns i bondesamhället inte längre existerar. I stället för att utföra värderade arbetsuppgifter pensioneras individen vid en viss kronologisk ålder.

Pensionering är ett fenomen i det industrialiserade samhället. Pensionering innebär en övergång från en ekonomiskt aktiv position till en ekonomiskt icke aktiv position, från en produktiv till en icke produktiv position. Detta förhållande har föranlett många att se till enbart de negativa aspekterna av pensioneringen. Sauvy (1955) och King (1955) betonar inte bara det negativa i pensioneringssystemet utan över huvud taget samhällets omvårdnad av de gamla. Detta förhållande har brutit de traditionella mönstren i agrikulturella samhällen, där man lät äldre utföra nyttiga arbetsuppgifter så länge de orkade, varefter de omhändertogs av familjen (op. cit.). Även Havighurst (1960, 1963) ser det negativa i samhällets åtaganden för de äldre. Han menar att det förr inte fanns något behov därav, då de äldre inte utgjorde något problem. Alla hade en ekonomisk funktion och det fanns traditionella positioner som passade de flesta. I det industrialiserade samhället däremot, har de äldre litet funktionellt utrymme (Havighurst, op. cit.; Williams, 1951).

Förlusten av yrkesposition framhålls som en negativ aspekt av pensioneringen av bl. a. Cavan et al. (1949), Cavan (1963), Havighurst (1949, 1953), Lentzer (1961), Parsons (1949), m. fl. Parsons (1949) hävdar att pensioneringen underminerar väsentliga delar av individens sociala stöd genom att avskära kontakten med arbetslivet, där de sociala rötterna till största delen finns. Cavan et al. (1949) och Cavan (1963) betonar att individen genom pensioneringen förlorar sina sociala positioner, främst yrkespositionen, genom vilken individens placering i den sociala strukturen ofta bestäms. Resultatet av pensioneringen blir ett tillstånd av brist på positioner (rolelessness), vilket orsakar problem för de äldre (Cavan, op. cit.; Lentzer, 1961; Havighurst, 1949, 1953, Wood, 1971). Cavan et al. (1949) framhåller även att individen genom

pensioneringen utesluts från gruppen av tidigare arbetskamrater, vilket tillsammans med förlusten av yrkespositionen ger individen en negativ självbild. Liknande synpunkter framförs av Maddox (1968). Guillemard (1972) benämner pensioneringen den sociala döden beroende av bristen på sociala positioner för de äldre.

Donahue & Orbach & Pollak (1960) däremot framhåller, att pensioneringen ger en ny social position. Positionen som pensionär är emellertid mångtydig, då det föreligger brist på klara rollförväntningar. Detta orsaker problem för de äldre. Liknande tankegångar framförs av Kent (1966), vilken kontrasterar de äldres avsaknad av förberedelse inför pensioneringen mot det förhållandet att man i den tidigare delen av livet förbereds för att spela nya roller, vilka blir alltmer preciserade, specialiserade och instrumentella. Ytterligare en faktor anger Kent vara att socialt tryck och sociala belöningar i allmänhet är kopplade till positionsbyten. Vid positionsbytet i samband med pensioneringen finns trycket, men belöningarna saknas (op. cit.).

Simpson et al. (1966b) framhåller att övergången från yrkesliv till pensionering skiljer sig något från tidigare positionsbyten:

- tidigare positionsbyten innebär en ökning av individens antal positioner, medan pensioneringen innebär en minskning;
- tidigare övergångar vägleds av kulturella normer, medan för pensioneringen inga särskilda sådana normer föreligger.

Simpson et al. torde med sin andra punkt mena, i likhet med Donahue & Orbach & Pollak, Lentzer, Kent, Havighurst, m. fl. att klara rollförväntningar saknas. Vissa förväntningar föreligger dock. Man förväntar sig att de äldre skall vila efter ett livslångt arbete, men även att de ska ägna sig åt aktiviteter av olika slag. Mellan dessa båda förväntningar finns en motsättning. Havighurst (1949, 1953) menar att samtidigt som samhället erbjuder alltför få positioner, så är samhället mycket tillåtande. De äldre tillåts göra vad de vill, helst dock aktivera sig, inte isolera sig. Det kan betyda att samhället kräver att de äldre skall göra *något* utan att specifika rollförväntningar föreligger.

En aspekt i det industrialiserade samhället, vilken framhålls som negativ är som vi sett pensioneringen. Pensioneringen behöver dock inte alltid innebära en negativ förändring för den enskilde individen. Hänsyn måste tas till ett flertal faktorer, t. ex. vilket slags arbete man tidigare haft, vilka möjligheter man har till vad man själv ser som meningsfulla sysselsättningar, hälsa etc. Simpson et al. (1966 c) betonar arbetets innebörd som en utslagsgivande faktor för hur pensioneringen upplevs. Upplevelsen beror huvudsakligen på vilket slags arbete man har, inte bara på att man enbart arbetar. De konstaterar att tjänstemän (white-collar) både upplever arbetet mer meningsfullt och har större mängd aktiviteter utanför arbetet. Genom att de upplever arbetet som meningsfullt skulle det innebära att de lider mest vid upphörandet av arbetet. Dock kompenseras detta av att de har rikare fritidsaktiviteter.

Thompson et al. (1960) har genom en panelundersökning av män inte funnit något generellt stöd för att välbefinnandet minskar vid pensioneringen. Författarna hävdar att pensioneringen i sig inte har så negativ effekt som man ofta föreställer sig. Om en negativ effekt uppkommer, så beror denna sannolikt på en upplevelse av försämrade ekonomiska villkor och inte på pensioneringen från yrkespositionen. Resultaten visar snarare att yrkespositionen i sig inte är så central för personligheten som många vill anse (op. cit. p. 169). Maddox (1968) refererar till undersökningar bland industriarbetare som visar att arbetet inte är det centrala livsintresset, och att arbetsplatsen inte är den mest betydelsefulla för sociala kontakter. Blau (1963) har inte heller funnit något empiriskt stöd för att förlusten av arbetskamraterna genom pensioneringen ger upphov till en negativ självbild. Dessa resultat står i motsättning till de negativa konsekvenser av pensioneringen som framförs av Cavan et al. (1949), m. fl.

Det är således möjligt att det inte är pensioneringen i sig som medför att individen erhåller en negativ självbild. Det är snarare sannolikt att det är den värdering man har av arbete och produktivitet, som medför att pensioneringen betraktas som en negativ händelse för individen.

Det västerländska samhället värderar arbete och produktivitet och därmed ungdom framför icke-produktivitet och ålderdom. De värderingar som finns anges ofta vara en följd av den protestantiska etikens starka positiva värderingar av arbete (Loether, 1967; Maddox, 1968, 1970). Orbach (1962, 1963) menar att pensionering innebär ett förnekande av de traditionella värderingar som omger arbetet i västerländska samhällen. De värden som betonas i det industrialiserade samhället skapar enligt Clark (1972) en obehaglig situation för de äldre. Eftersom samhället är centrerat till yngre och medelålders, uppkommer fördomar mot äldre. Positiva värderingar av aktivitet medför nedvärdering av de äldre p. g. a. begränsad arbetsförmåga (Levin, 1964). Inte heller dessa uppfattningar får emellertid stå oemotsagda.

Kent (1965) argumenterar mot att just det västerländska industrialiserade samhället betraktas som ett arbetsorienterat samhälle. Han undrar vidare, vilket samhälle som inte varit arbetsorienterat, och där inte majoriteten av individerna har varit berörda. Kent menar att det västerländska industrisamhället är det första där ett stort antal individer överhuvudtaget kan njuta av fritid.

Att individen genom pensioneringen får fritid är i och för sig riktigt, men pensioneringen medför också för många såväl social som ekonomisk deprivation. Den ökade fritiden kan inte alltid kompensera den sociala och ekonomiska förlust man upplever. Genom pensioneringen förlorar individen ofta status i samhället. Statusförlusten följer dock definitionsmässigt om individen inte längre har någon för samhället betydelsefull position. Detta förhållande säger oss emellertid inte något om i vilken utsträckning individen även erhåller minskad prestige. Undersökningar visar emellertid, som vi tidigare sett, att negativa och stereotypa attityder förekommer mot äldre, oberoende av position. Dessa stereotypa uppfattningar skulle kunna tolkas som tecken på låg

prestige för de äldre som kategori. Attityderna mot åldrande och pensionering kan sägas reflektera samhällets normer och värderingar.

Våra data är otillräckliga för att kunna göra ett uttalande om de äldre som kategori har hög status och prestige i bondesamhället. De uppgifter som finns är inte tillräckligt underbyggda för att förse oss med säkra slutsatser. Vi kan emellertid misstänka att föreställningarna om kategorin äldre i bondesamhället hänför sig till bönder och jordbrukare, vilka hade möjlighet att förse även de äldre med betydelsefulla positioner. Samtidigt var fysiskt kraftlösa äldre ekonomiskt beroende av de icke-äldre. Det behöver emellertid inte ha varit en negativ situation, vilket beror av hur man då definierade situationen.

I de västerländska industrialiserade samhällena ses emellertid pensioneringen som ett tecken på social välfärd. Pensioneringen förser de äldre med ett ekonomiskt oberoende oavsett arbetsförmåga. Detta förhållande kan ses som en positiv aspekt av pensioneringen i jämförelse med förhållandet i bondesamhället. Det innebär dock inte att alla äldre erhåller ekonomisk trygghet.

På samhällelig nivå finns uppenbara fördelar med pensioneringssystemet. Det medför en rörlighet bland arbetskraften som förser de icke-äldre med möjligheter att avancera. Denna rörlighet är lättare att förutsäga och kontrollera med en fast pensionsålder. Pensioneringssystemet utgör även ett medel att "minska" arbetslöshet. De äldre kan vid behov utgöra en arbetskraftsreserv på liknande sätt som den kvinnliga arbetskraften. (Jfr. Kreps, 1966 a).

Det som ur samhällelig synvinkel ses som fördelar med pensionssystemet medför inte alltid positiva konsekvenser på individnivå. Men det är inte pensionssystemet i sig som är negativt, utan möjligen dess utformning med fast pensionsålder, där hänsyn inte tas till individuella olikheter samt de ekonomiska och sociala konsekvenser som följer av pensionssystemet. Dessa konsekvenser beror dels på otillräckliga ekonomiska resurser, dels på de värderingar som i samhället är förenade med arbete och produktivitet.

De föreställningar som finns gentemot pensionssystemet och dess konsekvenser för individen är dock inte helt kongruenta med resultat från empiriska undersökningar. Vi kan därför inte med säkerhet uttala oss om pensionssystemets konsekvenser för individen. Pensionssystemet är ett fenomen i det industrialiserade samhället och har ingen formell motsvarighet i bondesamhället. Däremot förekom det även där att äldre drog sig tillbaka från aktivt arbete. Det förefaller emellertid väl generellt att på basis av pensionssystemet uttala sig om industrialiseringens negativa effekter på de äldres status och prestige.

2.2. Familjens organisation och förändring

Som vi framhöll i inledningen av detta kapitel har familjemönstret och familjens organisation angivits vara av betydelse för de äldres situation. Det antas att det dominerande familjemönstret i det gamla bondesamhället utgjordes av den s. k.

storfamiljen, som bestod av flera generationer vilka delade hushåll. I det industrialiserade samhället karakteriseras mönstret av den s. k. kärnfamiljen, som består av endast föräldrar och deras ogifta barn. Storfamiljen i bondesamhället antas förse de äldre med betydelsefulla positioner, medan de äldre i det industrialiserade samhället inte erhåller dessa möjligheter beroende på att familjemönstret är av kärnfamiljskaraktär. De äldre i bondesamhällets storfamilj hade möjlighet att utgöra en aktivt fungerande del av gruppen, till skillnad från situationen i det industrialiserade samhället. (Burgess, 1960 b; King, 1955; Sauvy, 1955; Donahue & Tibbitts, 1957; Havighurst, 1960; Holm, 1957; Bühler, 1961; Davis & Coombs, 1950; Field, 1972; Jyrkilä 1960). Burgess (1960 b) och Jyrkilä (1960) framhåller vidare att de äldre hade en dominerande position i familjen och att samhällets attityd var respektfull.

Inom storfamiljen antas alla familjemedlemmarna vara underordnade gruppen; alla fungerar primärt som familjemedlemmar och sekundärt som individer. Storfamiljens funktion var att anpassa barnet (individen) för dennes roll inom familjeorganisationen. Storfamiljen är en kontinuerligt pågående institution. En familjemedlems födelse, giftermål eller död, förändrar inte nämnvärt familjens struktur, utan familjen fortsätter att fungera på samma sätt trots kontinuerligt förändrad sammansättning. Familjen utgjorde både produktions- och konsumtionsenhet och hade därutöver vissa för samhället betydelsefulla funktioner (Burgess, 1960 b; Drake, 1958).

Det framhålls att familjen i det industrialiserade samhället förlorat sina för samhället betydelsefulla funktioner och därmed förlorat det mesta av sin betydelse.

Påståendet att familjens betydelse har minskat kan tolkas på minst två sätt:

- att familjens betydelse i samhället har minskat;
- att familjens betydelse för enskilda individer har minskat.

Vanligen avser man båda tolkningarna, där den senare tolkningen antas vara en naturlig följd av den första. Framför allt framhålles att familjen förlorat sin betydelse med avseende på familjemedlemmarnas socialisation, genom att samhälleliga institutioner övertagit många av de uppfostrande uppgifter, som förr låg inom familjen. Därmed har även familjens betydelse för enskilda individer minskat. Påståendet att familjen har förlorat sin betydelse har emellertid inte fått stå oemotsagt.

Levy (1966) ifrågasätter att familjen har mindre betydelse i det industrialiserade samhället utan framhåller att betydelsen i stället är av ett annat slag (p. 45, 75). Goode (1968) ställer sig vidare tveksam till att alla familjer förr utgjort produktionsenheter. Familjen utgör visserligen inte numera en produktionsenhet, men är dock fortfarande konsumtionsenhet. Om den ena funktionen är viktigare än den andra är emellertid svårt att argumentera om. Man kan konstatera att en förändring ägt rum i slag och grad av funktioner snarare än att

det har blivit en förlust av funktioner. Familjen har i stället fått andra funktioner.

En av de anledningar som nämnes för kärnfamiljens uppkomst är att industrialiseringen medförde, genom övergång från hem- till fabriksproduktion, att storfamiljen splittrades. De äldre separerades från de yngre genom skilda boplatser. Förändringar av det ekonomiska systemet anges sålunda ha givit upphov till förändringar i familjestrukturen. Övergången från det agrikulturella samhället till en industrialiserad och mekaniserad ekonomi undergrävde de faktorer som utgjorde basen för solidaritet och sammanhållning inom storfamiljen (Donahue & Tibbitts, 1957; Havighurst, 1960; Holm, 1957; Bühler, 1961). Familjemedlemmarna arbetar inte längre inom hemmet utan utanför i fabriker etc. Detta har medfört en geografisk såväl som en emotionell separation mellan de äldre och de yngre. Man arbetar inte längre för gemensam försörjning utan för individuell (Donahue & Tibbitts, 1957; Streib & Thompson, 1960; Brown, 1960; Sauvy, 1955; Field, 1972; Nimkoff, 1962). Därmed förändrades även auktoritetsmönstret inom familjen. Tidigare hade de äldre makt och auktoritet inom familjen. De respekterades för sina kunskaper och erfarenheter och all egendom kontrollerades av dem. Genom separationen mellan de äldre och de icke-äldre i jämförelse med det agrikulturella samhället, åtnjuter de äldre inte längre stöd och säkerhet genom familjen (Nimkoff, 1962). Detta förhållande förklaras genom att de gamla inte längre inom familjen har några funktionella positioner i jämförelse med bondesamhället (Williams, 1951; Havighurst, 1960; Baumert, 1962; Burgess, 1960 a+b, 1963; Davis & Coombs, 1950). De äldre förlorade sina betydelsefulla positioner och därmed även status (Burgess, 1960 a+b; Streib & Thompson, 1960; Kooy, 1962; Baumert, 1962). Messer (1968) utpekar det nukleära familjemönstret som källa till de äldres förlorade positioner och därmed status. De äldre har i kärnfamiljen en extrafamilial position. Man har en familj, men man tillhör inte någon familj.

Att övergången från storfamilj (extended family) till kärnfamilj har förändrat relationerna mellan familjemedlemmarna, och att denna övergång även har förändrat de äldres positioner och påverkat deras status i negativ riktning är resonemang, som väl överensstämmer med klassisk teori. Durkheim, Simmel, och Tönnies har alla betonat isoleringen av kärnfamiljen. Även Linton (1959) och Parsons (1943, 1959) stöder denna inställning.

Beträffande familjens betydelse för de äldres positioner och status kan sammanfattningsvis sägas att det ovan förda resonemanget pekar på vissa förhållanden:

1. I samhällen, där man har ett sammanhållande familjemönster i form av storfamilj (extended family), ges de äldre betydelsefulla positioner inom familjen och erhåller därigenom hög status och prestige.
2. I de samhällen, som domineras av ett mer splittrat familjemönster och där kärnfamiljen är vanligast, saknas i allmänhet möjligheter för de äldre att

inneha betydelsefulla positioner inom familjen, varför de äldre inte kan ha hög status.

3. Övergången från storfamilj till kärnfamilj, orsakad av industrialiseringen med sammanhängande teknisk och social förändring, har medfört denna statusförändring för de äldre.

Vi avser att diskutera dessa punkter närmare.

Föreställningen om att storfamiljen utgjorde det dominerande mönstret i bondesamhället tillbakavisas från ett flertal håll. Sjoberg (1960) menar att storfamiljen historiskt endast har funnits bland välbeställda eliter i feodala områden; endast dessa kunde försörja en sådan enhet under den förindustriella perioden (op. cit. p. 159).

Friedmann (1960), Goode (1963), Kent (1965) och Simos (1970), påpekar beträffande USA, att föreställningen om den lyckliga tregenerationsfamiljen på 1600-, 1700-, och 1800-talen är en myt. Denna familjeform har inte varit vare sig särskilt vanlig eller särskilt idyllisk i de fall den förekommit.

Den klassiska familjen i den "västerländska nostalgin" är enligt Goode (1963) en stereotypi, dvs. föreställningen om livet på bondgården, där barn och släktingar lever tillsammans i ett stort hus: Alla arbetar tillsammans och man är självförsörjande. Livet är hårt men harmoniskt. Alla känner till sina uppgifter och utför dem. Äktenskapet är lyckligt och man lever harmoniskt nära mannens föräldrar eller hos dem (op. cit. p. 6). Denna bild stämmer inte med verkligheten anser Goode. Goode menar vidare att om denna stereotypa bild är felaktig kan det antagas, att stereotypa uppfattningar om andra familjesystem också är felaktiga.

Laslett (1965) framför att kärnfamiljen var det dominerande familjemönstret långt före den industriella revolutionen. Familjerna på 1500- och 1600-talen var av kärnfamiljstyp. Friedmann (1960) redovisar vissa uppgifter som styrker de invändningar som framförts beträffande storfamiljens dominans: 1703 i New York kunde endast 4% av hushållsenheterna sägas bestå av tre generationer, och under de första industrialiseringsfaserna visade New York State Census av 1865, att endast 3% av hushållen bestod av tre generationer (Friedmann, 1960). I byar och urbana områden i det medeltida England bodde äldre föräldrar i egna hushåll åtskilda från sina barn (Russell, 1948, cf. Friedmann, 1960, p. 131). Det förefaller dock svårt att på basis av de redovisade invändningarna och uppgifterna helt avskaffa föreställningen om att storfamiljen kan ha varit vanligare förr.

Både Goode (1963) och Levy (1966) är emellertid av den uppfattningen att både storfamiljen och kärnfamiljen måste ses som idealtyper för olika samhällstyper. Storfamiljen består dessutom, i de fall den förekommer, av flera kärnfamiljsenheter. Storfamilj respektive kärnfamilj utgör inte en motsättning, utan kärnfamiljen som enhet ingår i storfamiljen som enhet.

I de samhällen, där storfamiljen som sammanhållande enhet antas vara förekommande, innehade de äldre en maktposition inom familjen genom att de utövade kontroll av den gemensamma egendomen — i de fall de själva inte ägde all egendom. De hade aktade och auktoritativa positioner med arbetsledande befogenheter och positioner som rådgivare. De kunde hjälpa sina vuxna barn, dels med arbete för försörjningen, dels underlätta arbetet inom hemmet genom att ta hand om barnbarnen. De föreskrev själva de normer som skulle vara rådande och kunde därigenom förstärka sin position inom familjen. (Baumert, 1962; Streib & Thompson, 1960; Burgess, 1960; Nimkoff, 1962).

Beträffande de äldres positioner som lärare och kunskapsförmedlare anser emellertid Tartler (1963), att det aldrig varit så att enbart de äldre innehaft dessa positioner. Undervisning har meddelats av alla inom familjen.

I de samhällen där de äldre dock haft de betydelsefulla positionerna inom storfamiljen, innebär inte detta att förhållandet mellan de äldre och de övriga familjemedlemmarna alltid varit helt konfliktfritt. Det uppstod ofta spänningar mellan generationerna på grund av fördelningen av makt och de beslutande positionerna. Detta gällde såväl förhållandet mellan den äldste mannen och dennes söner som den äldsta kvinnan och dennes svärdöttrar, eller om bosättningen var matrilokal mellan modern och dennes döttrar. (Jyrkilä, 1960; Wolf, 1971).

Att kärnfamiljen utgör en isolerad enhet, som inte står i någon kontakt med släktingar utanför denna, tillbakavisas av många studier. I det samtida urbaniserade och industrialiserade samhället förefaller det finnas ett utbyggt nätverk av kontakter mellan familjemedlemmar, både horisontellt och vertikalt, dvs. mellan generationer och mellan syskon och andra släktingar. Familjen är organiserad i en struktur som Litvak (1960) har identifierat som en "modifierad storfamilj" (modified extended family).

Albrecht (1951) redovisar en undersökning bland äldre, som visar att far- och morföräldrar har kontakt med sina barnbarn i över 70% av de undersökta fallen. 57% hade kontakt med barnbarnsbarn, och 36% hade kontakt med sin storfamilj (extended family), dvs. övriga släktingar.

Havighurst et al. (1969) utförde en undersökning bland relativt friska mellan 70 och 75 år i länderna USA, Tyskland, Österrike, Holland, Italien och Polen. Alla de studerade individerna bodde i sina egna hem och graden av isolering var genomgående liten. Det vanligaste mönstret var hög aktivitet inom familjen, medan man fann medelhög aktivitet i informella sociala relationer (utom familjen), samt lägsta graden av aktivitet i formella sociala relationer.

Att de äldre oftast har en god och kontinuerlig kontakt med sina barn redovisas även av Kerckhoff (1966 a+b), Shanas (1968, 1970), Shanas et al. (1968), Rosenmayr & Köckeis (1963), Sussman (1960), samt Sussman & Burchinal (1968). De kontakter som förekommer mellan de olika familjemedlemmarna i den modifierade storfamiljen består av finansiell hjälp, främst från föräldrarna till barnen, utbyten av tjänster, såsom att sitta barnvakt, men även

av att man enbart träffas och umgås med varandra. Vid sjukdom erhåller de äldre ofta hjälp och omsorg från sina barn. Kontakten är sålunda inte ensidig, utan det är ett flöde av kontaktvägar i båda riktningarna mellan generationerna. Förekomsten av moderna kommunikationsmedel, såsom telefon och transportmedel, underlättar denna kontakt (Sussman & Burchinal, 1968; Shanas, 1968). Att bo under samma tak och dela hushåll är sålunda inte ett nödvändigt krav för att det ska förekomma kontakt mellan familjemedlemmar ur olika generationer. Många bor geografiskt nära varandra, trots separata hushåll. Undersökningar visar dessutom, att äldre i många fall föredrar att bo separat, oberoende av sina barn men ändå att ha kontakt med dem. "Intimacy at a distance" är ett uttryck Rosenmayr & Köckeis (1963) använder för att beskriva detta fenomen.

Det förhållandet att de äldre segregeras från familjen har ofta tillskrivits de yngre. Tartler (1963) menar, att det inte enbart beror på de yngre utan även på att de äldre vill vara oberoende, och att de också har möjligheter att vara detta med dagens pensioneringssystem. På grund av det utbyggda sjukvårdssystemet i industrialiserade samhällen behöver de gamla inte heller familjen för vård och omsorg, enligt Tartler. Familjen torde dock i industrialiserade samhällen komplettera det vårdbehov som sjukvårdssystemet ombesörjer.

Kerckhoff (1966 a+b) visar att den största tillfredsställelsen bland pensionerade finner man bland dem som bor i separata hushåll i jämförelse med dem som bor tillsammans med släktingar. Det gemensamma boendet medför inte alltid att de olika familjemedlemmarna är integrerade i familjesystemet. Att äldre bor separerade från sina barn och deras familjer behöver således inte innebära att de är isolerade från varandra.

Simos (1970) har emellertid genomfört en undersökning på ett selektivt urval om 50 respondenter ur ett register från en judisk familjerådgivningsbyrå. Respondenterna utgjorde personer som sökt hjälp för någon form av problem med äldre föräldrar. Resultaten visar, att det inträffade att respondenter uppgav sig vara bekymrade för föräldrarnas ringa sociala kontaktyta, medan föräldrarna själva inte upplevde något negativt. Simos finner även att barnen (respondenterna) knappast får ut något av kontakten, dvs. själva umgänget i sig, med föräldrarna, utan att det är familjebanden som håller ihop familjen. Om det inte förelåg ett släktskapsförhållande skulle förmodligen kontakten upphöra.

De undersökningar som stöder tanken på att det förekommer en s. k. modifierad storfamilj (modified extended family) har huvudsakligen genomförts på äldre respondenter. Det är möjligt att de äldre härvidlag har en uppfattning om de sociala kontakternas betydelse och frekvens, som inte helt överensstämmer med den uppfattning deras barn har. Detta kan bero på att de äldre i regel har kontakt med mer än ett barn, och varje barn utgör en kontaktyta. De vuxna barnen däremot kanske var och en för sig har lågfrekvent kontakt med sina föräldrar, medan barnens samlade kontakter med de gemensamma föräldrarna resulterar i högfrekvent kontakt från föräldrarnas synpunkt.

Som vi ovan sett betonas de äldres betydelsefulla positioner i storfamiljen. Det finns dock undersökningar som tyder på att äldre inom den modifierade storfamiljen har motsvarande positioner (Tartler, 1963; Smith, 1965; Neugarten & Weinstein, 1968).

Enligt Neugarten & Weinstein har de äldre funnit far- och morföräldrapositionen betydelsefull. I de samhällen där de äldre innehar status på grund av ekonomisk makt är relationen mellan far- och morföräldrar och deras barnbarn formell och auktoritär, medan kontakten mellan barnbarnen och deras far- och morföräldrar är mer emotionell, när de äldre inte utövar den ekonomiska makten. Den senare relationen karakteriseras av författarna som "priviliged disrespect" (op. cit., 1968). Smith (1965) menar, att de äldre har betydelsefulla positioner som far- och morföräldrar, men att både de äldre kvinnorna och de äldre männen har farmoderns/mormoderns position inför sina barnbarn.

Townsend (1968) visar emellertid på den höga frekvensen av fyragenerationsfamiljer, som nu finns i västerländska samhällen, varför far- och morföräldrar i dessa samhällen snarare befinner sig i den övre medelåldern än bland de riktigt gamla. Det betyder att man vid undersökningar inte ska studera bara kontaktfrekvens mellan mor- och farföräldrar och deras barnbarn, utan även kontaktfrekvens mellan mormors- respektive farfarsföräldrarna och deras barnbarnsbarn. (Jfr. Albrecht, 1951, ovan).

Många av de positioner de äldre hade förr i storfamiljen har många äldre även i dag i industrialiserade samhällen. Om man hävdar att de äldre hade högre status på grund därav än de har i dag, kan det bero på att positionerna värderades på ett annat sätt förr än nu. Därmed är det inte självklart att de äldre åtnjöt högre prestige förr på grund av de konflikter som kunde finnas mellan de olika generationerna. Vi vill snarare påstå att de äldres situation är något bättre i de fall de lever åtskilt från övriga generationer men med kontakt av kvalitativ art med andra familjemedlemmar och generationer. Det är möjligt att de under dessa omständigheter åtnjuter högre prestige från övriga familjemedlemmar än då de olika generationerna tvingas leva under samma tak med gemensamt hushåll.

En möjlighet är att situationen förr avseende värderade positioner för äldre har idealiserats, och att inte bara storfamiljen som dominerande familjetyp utan även betydelsen av de äldres positioner tillhör den "västerländska nostalgin" — i Goodes terminologi.

Det vi ovan anfört tyder på att föreställningen om den isolerade kärnfamiljen inte är helt giltig. Däremot kan en förändring av familjemönstret som idealtyp ha förändrats. Det har emellertid, som vi ovan sett, framhållits att den isolerade kärnfamiljen ersatte den förutvarande storfamiljen i Västeuropa och USA som en följd av industrialiseringen. Industrialiseringen ställde krav på en rörlig arbetskraft, vilket gav upphov till geografisk migration och urbanisering. Sussman & Burchinal (1968) framhåller emellertid att detta i och för sig inte

behöver medföra en splittring av familjen. Med städernas tillväxt och med ökad efterfrågan på kvalificerad arbetskraft bortfaller kravet på arbetskraften att den ska flytta, då arbetstillfällen i regel finns i närheten av den plats där man bor. Det innebär att den enskilde individen kan kvarstanna bland sina släktingar och ändå ha möjlighet till arbete (op. cit.). Detta gäller dock inte generellt utan varierar beroende på vilka konjunkturer som råder. Den situation som de höggradigt industrialiserade länderna för närvarande befinner sig i åstadkommer en relativt stor omflyttning av arbetskraften. Kontakten med familj och andra släktingar kan dock upprätthållas genom det väl utbyggda kommunikationsnätet.

Förhållandena var dock inte desamma under industrialiseringens begynnande skede. Arbetstillfällena kan ha befunnit sig långt från familjens bostadsort. Ej heller fanns utbyggda kommunikationer, vilka kunde underlätta kontakten mellan familjemedlemmar som bodde på skilda håll. En förändring av familjemönstret kan således ha skett parallellt med industrialiseringsprocessens framåtskridande. Om industrialiseringsprocessen utgör den kausala orsaken till denna förändring, eller om familjemönstrets förändring utgjorde en förutsättning för industrialiseringen är emellertid osäkert.

Goode (1963, 1968) ifrågasätter att industrialiseringen utgör den oberoende variabeln och familjen den beroende. Goode ifrågasätter även det motsatta antagandet, nämligen att familjens förändring utgör förutsättning för industrialisering och att storfamiljstypen är oförenlig med industrialisering. Han menar att flera olika familjetyper är förenliga med industrialisering, och att industrialisering inte behöver resultera i upplösning av storfamiljen. Vidare är hans uppfattning den att förändringar sker relativt autonomt i olika delar av den sociala strukturen.

Goode (1963) framhåller att de sätt på vilka industrialisering och urbanisering påverkar familjesystemet — eller hur familjesystemet påverkar dessa processer — inte är kända. Det framhålls som tvivelaktigt att förändringarna i familjemönstren är en enkel funktion av industrialisering; mer troligt är att ideologiska förändringar och värdeförändringar, delvis oberoende av industrialiseringen, påverkar förändringar av familjen (op. cit. p. 2). Vi vill emellertid framhålla, att även ideologiska förändringar och värdeförändringar är orsakade av någon eller några faktorer. Mest sannolikt är att det råder ömsesidiga orsakssamband mellan värdeförändringar och förändringar i den sociala strukturen.

Goode vill se industrialiseringsprocessen och familjemönstrets förändringar såsom parallella processer som interagerar med varandra. En förutsättning för att tala om förändringar av familjemönstret är då att det verkligen skett en förändring. Om man vill studera förändringar i relationer mellan familjemedlemmar, och om man samtidigt utgår från myten om den lyckliga tregenerationsfamiljen, så blir resultatet att felaktiga slutsatser erhålles. Vi kan emellertid, i enlighet med Goode (1963) och Levy (1966), se storfamiljen som en idealtyp för

bondesamhället och kärnfamiljen som en idealtyp för de västerländska industrisamhällena, och att det således har skett en förändring av denna idealtyp.

2.3. Sammanfattning

Den diskussion vi ovan fört leder till att vi inte med säkerhet kan uttala att de äldres status och prestige är lägre i de västerländska industrialiserade samhällena nu i jämförelse med förr. Det material man har utgått från visar sig vara osäkert och otillförlitligt. På samma sätt som de äldres positioner och roller i storfamiljen kan ifrågasättas, kan också de äldres roller och positioner i bondesamhället som helhet ifrågasättas. Om föreställningen om storfamiljen är en myt, kan analogt föreställningen om bondesamhällets förment ideala förhållanden vara en myt, som inte stämmer med verkligheten. Vi kan inte heller säga att övergången från kategorin icke-äldre till kategorin äldre förr medförde hög status, i jämförelse med nutida förhållanden. En analys där vi vill uttala oss om förändringar över tiden, kräver longitudinella studier, där ett omfattande historiskt material måste beaktas. Detta ligger emellertid utom ramen för denna studie.

De fenomen vi hittills berört i det industrialiserade samhället är pensionsystemet och kärnfamiljssystemet. I bondesamhället existerade inte något reguljärt pensionssystem och inte heller antas kärnfamiljen som idealtyp vara så utbredd. Förekomsten av pensionssystem och familjemönster kan visserligen sägas uppvisa samband med grad av industrialisering, men detta samband är mer troligt ett temporalt samband än ett kausalt. Pensionssystemet och kärnfamiljen är mer vanligen förekommande i industrialiserade samhällen än i icke-industrialiserade, men kan vara en följd av andra parallella processer i samhället.

Analogt kan vi ifrågasätta att status och prestige minskar genom övergången från kategorin icke-äldre till kategorin äldre som en följd av industrialisering. Däremot kan vi jämföra variationen i status och prestige i olika samhällen med olika industrialiseringsgrad. Vi kan emellertid inte vid en sådan ansats dra några kausala slutsatser om förhållandet mellan variabeln industrialisering och variablerna status och prestige, utan endast uttala oss om likheter och skillnader mellan olika samhällstyper.

3. SYNEN PÅ ÅLDRANDE I ETT TVÄRKULTURELLT PERSPEKTIV

Som vi inledningsvis nämnde i föregående kapitel, så är uppfattningen den att åldrandet betraktas mer positivt i s. k. primitiva samhällen än i de industrialiserade (Holm, 1957 m. fl.). Status och prestige ökar med ökad ålder i "primitiva" samhällen, medan det föreligger en motsatt tendens i de industrialiserade. På grundval av det som framförts om det gamla bondesamhället, är det möjligt att även föreställningen om synen på åldrande i de "primitiva" samhällena utgör en stereotypi. Denna slutsats kan vi dock inte dra utan att närmare belysa förhållandena i denna typ av samhällen.

3.1. Situationen i förindustriella samhällen

Enligt Forde (1956) karakteriseras den "primitiva" förindustriella ekonomin av låg teknisk kunskap, vilket begränsar produktionskapaciteten. Den ekonomiska enheten är liten och består ofta av populationen inom en liten by. Samhällsmedlemmarna blir genom den gemensamma ekonomin ekonomiskt och socialt beroende av varandra. De flesta känner varandra väl och är mer eller mindre nära släkt. Befolkningen lever och arbetar tillsammans och får därigenom en känsla av solidaritet för varandra. Delvis kan detta bero på isolering från andra grupper på grund av dålig kommunikation.

Arbetsuppgifterna är inte specialiserade, varför de tillgängliga positionerna i samhället inte så differentierade som i industrialiserade samhällen. Genom samhällets slutenhet känner samhällsmedlemmarna till de beteendeförväntningar som riktas mot olika positioner. Positionsbytena kan därigenom bli smidigare än i industrialiserade samhällen. Barn och vuxna lever tillsammans med äldre och har ständigt kontakt med rollförebilder. De kan därigenom förbereda sig även för sina åldringspositioner. Varje familj är ansvarig för sina sjuka och gamla. Vanligen förutsättes dock att de äldre skall sörja för sig själva och under sina produktiva år "förbereda" åldrandet. I många fall kan de äldre också inneha positioner, som är viktiga för den egna gruppen (familjen eller samhället). (Holm, 1957; Slater, 1964).

I det förindustriella samhället, speciellt det illitterata, förvärvas kunskap främst genom erfarenhet, vilken ökar med ökad ålder. De äldre utgör även här den främsta informations- och kunskapskällan. Därigenom innehar de äldre en viktig position i samhället. De äldre utgör experter, av vilka de övriga samhällsmedlemmarna är mycket beroende (Slater, 1964).

En vanlig uppfattning är att det är den höga åldern i sig, som i det förindustriella samhället kvalificerar för de viktiga samhällspositionerna,

medan det i det industrialiserade samhället är andra egenskaper än ålder som är avgörande. Det vanliga mönstret uppges således vara att man med ökad ålder erhåller mer betydelsefulla positioner.

För att belägga den uppfattning man har om det förindustriella samhället, exemplifieras ofta framställningen med förhållanden i det gamla Kina. (Se t. ex. Holm, 1967). De äldre och åldrande värderades där högt, vilket tillskrivs den konfucianska etiken. De äldre erhöll de viktigaste positionerna i samhället. De positioner, som innehades av äldre, definierades som socialt betydelsefulla. Den äldste inom familjen var familjens överhuvud med oinskränkt ekonomisk och bestämmande makt. Med ökad ålder ökade status i samhället.

Yang (1947) har dock funnit att relationerna mellan de äldre och de icke-äldre i Kina inte alltid varit så goda. Det gamla Kina är inte heller typiskt för olika typer av förindustriella samhällen. Det kan nog vara riktigt att vissa äldre i olika förindustriella samhällen innehaft för samhället betydelsefulla positioner. Detta gäller emellertid även för äldre i det industrialiserade samhället. Att även äldre i industriella samhällen har betydelsefulla positioner, innebär dock inte med nödvändighet, att status ökar med ökad ålder.

De äldre i det förindustriella samhället är relativt färre, men vi anser det inte självklart att viktiga och nödvändiga positioner finns för *alla* äldre. Det är inte osannolikt att det även i det förindustriella samhället råder viss knapphet på socialt viktiga positioner. Det kan även förekomma variationer mellan olika förindustriella samhällen.

Ytterligare en skillnad, som framhålles mellan det industrialiserade och det förindustriella samhället, är värderingsskillnader. I det industrialiserade samhället betonas ungdom, aktivitet, produktivitet samt frihet, individualism, oberoende och personlig identitet (Holm, 1957; Tibbitts, 1963; Bühler, 1961; Havighurst, 1949, 1953; Clark, 1972), medan däremot värden som mognad, erfarenhet och visdom betonas i det förindustriella samhället. (Holm, 1957; Clark, 1972).

De värden som betonas i det förindustriella samhället betyder att individen värderas mer med ökad ålder, eftersom mognad, erfarenhet och visdom definieras öka med ökad ålder. Mognad och erfarenhet värderas emellertid även i det industrialiserade samhället, samtidigt som andra värden betonas. En betoning på t. ex. ekonomisk produktivitet kan medföra en positiv värdering av individen så länge denne har en ekonomiskt produktiv position i samhället. Icke produktiva individer däremot, t. ex. äldre, påverkas ogynnsamt av en sådan värdebetoning. Synen på individen kan därför förändras med ökad ålder, dvs. vid övergång från kategorin icke-äldre till kategorin äldre.

Även Francher (1969) betonar samhällets värderingar men ser mer till hur tid värderas. En kultur understryker antingen det föregående, det närvarande eller framtiden. I ett framtidsorienterat samhälle, där aktivitet värderas högt, blir tid en betydelsefull faktor. De som, liksom de äldre, har föga tid kvar att bidra med till den ständigt ökande ekonomin värderas lågt. Franchers mening är att det

strukturella ursprunget till dessa värden ligger i ett ekonomiskt system baserat på tävlan och önskan om expansion och tillväxt.

Henry (1966) anser att synen på åldrande och äldre sammanhänger med begreppet centrering (centeredness). Centrering innebär vems intressen som i ett samhälle är dominerande. Henry framhåller att det i asiatiska familjer samt i vissa områden i Indien är föräldrarnas intressen som är dominerande, medan det i samtida USA är barnens intressen. Föräldracentrering var enligt Henry under många århundraden regel i det traditionella Kina och Indien, vilket innebar stor omsorg om de äldre. Under dessa omständigheter utgjorde tron på de äldres övernaturliga krafter en funktionell förstärkning av föräldradominansen (Jfr. Chandler, 1949). Sålunda ser Henry likgiltigheten för de äldre i det samtida amerikanska samhället som huvudsakligen orsakad av att denna tradition av föräldracentrering försvinner. Extremt individualistiska kulturer kan sakna fenomenet centrering och därmed även inta en hård inställning till äldre.

Värderingar kan emellertid vara beroende av strukturella faktorer och det förhållandet att föräldracentrering försvinner kan vara beroende av strukturella förändringar. Värderingar varierar från plats till plats och även tidsmässigt. Faktorer som kan påverka dessa värderingar är historiska händelser, geografisk omgivning, familjetyp och organisation, religion samt ekonomisk och politisk organisation.

3.2. Äldre och åldrande i olika samhällstyper. Några jämförande studier

Simmons (1945) har genomfört en jämförande studie av de äldres situation i "primitiva" samhällen. Vi skall i korthet redogöra för denna för att redovisa till vilka förklaringsvariabler de äldres situation relateras.

Shanas et al. (1968) och Piotrowski (1973) har på motsvarande sätt studerat de äldres situation i Danmark, Storbritannien, USA respektive Polen. Dessa studier utgör några av de fåtaliga jämförande studier av äldre i olika samhällen. Dessa författare har således inte studerat åldrandet som process, dvs. övergången från kategorin icke-äldre till kategorin äldre. Men just på basis av de äldres situation kan vissa tolkningar göras också utifrån ett processteoretiskt perspektiv. Vi är för vår del av den uppfattningen att de äldres situation i samhället reflekterar samhällets syn på åldrandet som process.

*

Simmons (1945) har på ett urval av 71 samhällen, som han benämner primitiva, genomfört en tvärkulturell studie. De faktorer, som Simmons studerat är ekonomisk och politisk struktur, släktskapssystem, religion och boendeformer. Dessa faktorer relateras till de positioner och den "prestige" äldre tillskrivs i samhället.

Simmons definition av ålderdom (old age) baseras på om individen betraktas eller behandlas som gammal:

> In such a study as this the only reliable criterion for the onset of old age seems to be the social and cultural one. The simplest and safest rule to follow was to consider a person as 'old' whenever he was so regarded and treated by his contemporaries. (op. cit. p. 16)

Denna definition av de sociala åldrandet befinner sig enligt vår karakteristik på den interpersonella nivån (se kap. 1). Det är emellertid möjligt, att i de samhällen som Simmons studerat, den interpersonella nivån inte skiljer sig från den strukturella nivån.

Simmons "prestige"-begrepp innebär dels vad vi ovan benämner status, dels vad vi ovan benämner prestige (se kap. 1). Simmons menar att innehav av för samhället eller gruppen betydelsefulla positioner medför aktning och respekt från andra individer i omgivningen. Genom att vi åtskilt begreppen status och prestige, vill vi mena, att detta inte är en nödvändig följd, även om det kan vara en möjlig följd.

Den ekonomiska strukturen: Den ekonomiska strukturen bestäms enligt Simmons av den huvudsysselsättning respektive samhälles medlemmar ägnar sig åt. De studerade samhällena kan karakteriseras som samlare, jägare, fiskare, boskapsskötare samt jordbrukare.

Enligt Simmons deltar alla samhällsmedlemmar i de arbetsuppgifter som krävs för uppehället. Detta är också det vanligaste sättet för de äldre att fortsätta sitt deltagande i gruppen. Med ökad ålder övergår de också till mer övervakande och rådgivande positioner, varigenom de får inflytande över andra samhällsmedlemmar. (Simmons, 1945, 1946, 1960, 1966). Dessa möjligheter visar sig emellertid tillgodoses mest bland bofasta jordbrukare.

De äldre kan även utöva inflytande genom det sätt äganderättsförhållandena är reglerade i samhället (property rights). Äganderättigheter (property rights) förekommer i alla typer av samhällen. Bland boskapsskötare och jordbrukare finns dessa rättigheter emellertid i större utsträckning, i synnerhet om de äldre äger boskap eller jord, varigenom de inte bara utövar inflytande utan även innehar makt över andra, som är beroende av dessa egendomar för sin försörjning (Simmons, 1960). Ägandet är emellertid inte ett nödvändigt krav för de äldres dominans i detta avseende. De kan även utöva kontroll och inflytande över egendom, som är gemensam för samhället eller familjen.

Den politiska strukturen: De grundläggande institutionerna för social och politisk kontroll uppträder enligt Simmons, i rudimentär form i enkla kulturer och utvecklas med mer avancerade ekonomiska system. Simmons hänför samlare, fiskare och jägare, dvs. mestadels nomader, till de enklare kulturerna, medan de agrara samhället med bofast befolkning karakteriseras som ett mer

avancerat ekonomiskt och politiskt system. Vi avser inte att diskutera Simmons klassifikation utan använder den som denne själv gjort.

Med mer utvecklad ekonomisk struktur, med större komplexitet och integration i den sociala organisationen och med en allmän stabilisering av samhället, tenderar de äldre att åtnjuta en ständigt ökande status (Simmons, 1945, p. 130).

Med ökande ålder får kunskap och erfarenhet större betydelse än fysisk styrka. Det medför att äldre tillskrivs viktiga politiska, civila och dömande positioner. Det förekommer enligt Simmons att ålder i sig kvalificerar för betydelsefulla positioner, men oftare beror dessa positionsinnehav av andra egenskaper, såsom de ovan nämnda.

Familjesystemet: Simmons finner, att familjesystemet i många av de mer komplexa och agrara samhällena karakteriseras av ett intergenerationellt ansvar för varandra. Samtidigt som de äldre kan bidra med tjänster till familjen, erhåller de säkerhet för sig själva:

> . . . it is just here, in the home and the circle of kinship, that the old have always found their greatest security during the closing years of life.
>
> (Simmons, 1945, p. 216)

Även beträffande de äldres situation inom familjen finns det vissa skillnader mellan olika typer av samhällen. Enligt Simmons tenderar de äldre att erhålla bättre omsorg i agrikulturella samhällen med permanent boplats, och där tillgången på föda kan hållas mer eller mindre konstant, samt där det finns en starkt centraliserad auktoritet, kodifierade lagar, hereditära kaster och klasser och andra drag av mer avancerade primitiva kulturer (Simmons, 1946).

Religion: I illitterata och prelitterata samhällen och i samhällen, där tillgången till skrivna källor varit knapp, har kunskap, visdom och erfarenhet överförts genom personlig kommunikation. De äldre har i dessa samhällen, menar Simmons, innehaft en stark ställning, genom att de genom sin erfarenhet och genom sitt minne utgjort kunskaps- och informationskällor. Äldre har betraktats som de mest tillförlitliga källorna till information, och i många samhällen har visdom varit ett av de viktigaste kriterierna på ålder. (Simmons, 1945, p. 140).

Äldre innehar därför ofta positioner som siare, magiker, medicinmän och präster, och man relaterar ofta till de äldre som "the old wise ones". De anses ofta stå i kontakt med det övernaturliga på grund av sin ålder. De äldre anses även i vissa samhällen utgöra en mellanlänk mellan de levande och de döda. De döda i sin tur betraktas som andar, vilka kan utöva inflytande över de efterlevande. Denna tro ger de äldre nyckelpositioner i ett flertal sociala och religiösa aktiviteter. De äldres övernaturliga krafter kompenserar deras avtagande fysiska styrka och vitalitet.

De äldre har sålunda funnit många möjligheter att använda sin erfarenhet i

mer formaliserade religiösa och ceremoniella positioner. (Simmons, 1945, 1946, 1960).

Sammanfattningsvis kan sägas att det intryck Simmons studie ger är att de äldre i primitiva samhällen har både hög status och hög prestige, så länge de innehar betydelsefulla positioner i samhället och inom familjen. Endast undantagsvis är ålder i sig en egenskap, genom vilken prestige tillskrivs.

Det föreligger dock vissa skillnader mellan olika samhällstyper, såtillvida att status och prestige ökar med den ekonomiska utvecklingen, komplexiteten i den politiska strukturen och graden av bofasthet. Hög status och prestige tillskrivs således i högre grad i de samhällen, som karakteriseras av permanent boende till skillnad från nomadiserande; bland jordbrukare och boskapsskötare mer än bland samlare, jägare och fiskare; i samhällen som har ett mer organiserat än ett oorganiserat politiskt system.

Förutom dessa faktorer har familje- och släktskapssystemet samt religionen en sådan struktur, att de äldres status och prestige förstärks. Inom familjen betonas det ömsesidiga ansvaret, och inom religionen tillskrivs de äldre vissa övernaturliga krafter.

Oavsett vad som karakteriserar olika samhällstyper förefaller det emellertid som om de äldre generellt förlorar status och prestige, när de blir senila och ålderdomssvaga, då inte bara den fysiska utan även den mentala förmågan avtar. I några samhällen refereras till denna period i termer av "over-aged", "useless", eller "the sleeping stage" (Simmons, 1945, 1960, 1966). Det förekommer att de äldre övergives eller dödas, när de når detta stadium. Detta behöver dock inte betyda avsaknad av aktning och respekt utan kan i vissa fall betraktas som det mest humana sättet att behandla dem. Detta beteende gäller speciellt för nomadiserande stammar, men det kan även återfinnas bland vissa bofasta agrikulturella grupper. Simmons exemplifierar med Hopi, som värderar ålderdom högt, men skiljer mellan den nyttiga perioden och det hjälplösa stadiet (the useful period of life and the helpless stage).

Att bli dödad som gammal betraktas i vissa samhällen som en rättighet, en död i ära och även som ett tecken på mod hos den gamle, dvs. egenskaper som i vissa kulturer värdesätts högt.

I vissa fall kan självmord, övergivande och dödande innebära låg grad av prestige, i andra hög. Det beror på de kulturella omständigheterna. Oavsett dödssätt kan s. k. post-mortem prestige tillskrivas. I vissa samhällen betyder döden att status ökar, i andra att status minskar.

Huruvida de äldre åtnjuter prestige i ett samhälle, är ett komplext problem. Vissa beteenden gentemot äldre kan betraktas antingen som tecken på uppskattning och sympati eller som tecken på likgiltighet eller ringaktning, beroende på hur den sociala situationen tolkas.

Simmons har baserat sin undersökning på material från Cross Cultural Survey vid Yale, en materialbank som utgör föregångare till Human Relations

Area Files (HRAF). Cross Cultural Survey respektive HRAF består av etnografiskt och socialantropoligiskt material, såsom undersökningar, rapporter, reseberättelser m. m. (Murdock, 1963). Materialet är klassificerat dels efter samhälle, dels efter olika items (attribut). Det innebär att materialet är begränsat till det antal beskrivningar som är kända för respektive samhälle. Då materialet för varje samhälle dessutom är klassificerat efter ett antal huvudrubriker, som anger innehållet i texten, blir följden att hela beskrivningar är uppdelade och utspridda beroende på innehållet i texten. Är man intresserad av "behandling av äldre och äldres status", så finns möjlighet att i materialet söka efter just den klassifikationen. Det medför att den information man erhåller blir lösryckt ur sitt sammanhang, varför man kan få en felaktig bild av förhållandena. Informationen kan i sämsta fall bestå av en enda mening, t. ex. "aged are respected" eller "aged are abandoned", i bästa fall av ett par sidor i följd. Tolkningen av materialet kan därför bli snedvriden.

Syftet bakom Cross Cultural Survey och HRAF har varit att möjliggöra tvärkulturella studier på stora representativa urval med möjlighet att utföra korrelationsberäkningar mellan olika items (Murdock, 1949, 1963, 1965). Strikta representativa urval kan emellertid inte erhållas, då materialbanken innehåller information om enbart vissa samhällen.

Att materialet är splittrat och att det utnyttjas för korrelationsberäkningar har kritiserats från flera håll, men kanske främst av företrädare för den engelska inriktningen av socialantropologi. Barnes (1971) anser det inte möjligt att utnyttja materialet med syfte att utföra statistiska beräkningar. Ett av huvudargumenten är att undersökningsenheterna, samhällena, inte är jämförbara.

Den ovannämnde Simmons' undersökningsenheter utgörs av vad han benämner "primitiva" samhäööen. Det är möjligt att dessa enheter är mer jämförbara än om undersökningen genomföres på olika samhällstyper. (Vi skall återkomma till detta problem i kap. 4). Barnes (op. cit.) kritiserar för sin del inte den komparativa metoden i sig, utan anser att jämförelse är möjlig, om man bara undviker statistiska beräkningar. Problemet med jämförbara enheter är då inte lika påtagligt. Simmons har emellertid i hög grad utnyttjat korrelationsberäkningar.

Simmons undersökning karakteriseras av ett stort internt bortfall, vilket är förklarligt, då man är hänvisad till material insamlat av andra. De faktorer, till vilka han relaterat de äldres status och prestige, har inte för alla samhällen varit tillgängliga i materialet.

De korrelationsberäkningar han utfört måste därför behandlas kritiskt. Därmed är det inte sagt att den analysform Simmons utnyttjat skulle vara sämre än kvalitativ analys av det insamlade materialet. Det är dock osäkert om kvantitativ analys ger mer tillförlitlig information än kvalitativ analys på ett material av denna typ.

*

Shanas et al. (1968) har genomfört en empirisk tvärsnittsundersökning av de äldres situation i Danmark, Storbritannien och USA, vilka alla klassificeras som industriella samhällen.

USA är dock ett mer heterogent och mer komplext sammansatt samhälle än de båda övriga, vilket inom sig inrymmer ett flertal nationaliteter som utgör subkulturer, varför resultaten avseende USA inte blir lika generaliserbara som beträffande Danmark och Storbritannien. Det är större extremer av välfärd och fattigdom bland de äldre i USA; det är större skillnader mellan agrikulturella och icke-agrikulturella områden; mellan olika yrkesgrupper; samt skillnader mellan vita och färgade.

Shanas et al. har studerat ett för respektive samhälle representativt urval av individer från 65 år och över. Studien omfattar bl. a. aspekterna familjerelationer, arbete och pensionering samt ekonomiska resurser.

De resultat som uppnåddes visade att variationerna mellan de tre samhällena var mindre än variationerna inom samhällena. En förklaring till detta kan vara de strukturella likheterna samhällena emellan.

Piotrowski (1973) har under samma tidsperiod genomfört en undersökning i Polen av samma karaktär som Shanas' et al. Materialet består även i denna undersökning av ett för samhället representativt urval av individer om 65 år och äldre. Piotrowski har liksom Shanas et al. utgått från en kronologisk åldersdefinition. Studien omfattar bl. a. aspekterna familjerelationer, arbete och ekonomiska förhållanden. De båda undersökningarna är mot bakgrund av undersökningsenheter och belysta faktorer jämförbara, varför även resultaten bör kunna jämföras med varandra.

Några demografiska data: Andelen individer 65 år och äldre utgjorde år 1966 i USA 9%, Danmark 11%, Storbritannien 12% och i Polen 7%. Dessa siffror ligger tio år tillbaka i tiden, men det visar att Polen vid undersökningstillfället har en nästan lika stor andel 65 år och äldre som USA, medan de västeuropeiska länderna har en något högre andel.

Familj: Trots att flertalet familjer i de tre västerländska samhällena är av typ kärnfamilj föreligger ett nätverk av kontakter mellan de äldre och deras barn, barnbarn och andra släktingar i alla tre samhällena. Av dem med barn har t. ex. i Danmark 62%, Storbritannien 69% och USA 65% haft kontakt med något av sina barn samma dag eller dagen före intervjun. I Polen bor äldre oftare tillsammans med sina barn än i de västerländska samhällena. Av dem som har barn bor 67% tillsammans med dessa i ett hushåll; i Danmark 20%, Storbritannien 42%, USA 28%. Att andelen i Polen är så hög förklarar Piotrowski med den stora bostadsbristen inom städerna och att det på landsbygden tillhör det traditionella familjemönstret bland jordbrukare. Ofta finns dessutom ekonomiska skäl beroende på bristande ekonomiska resurser. De äldre som kan försörja sig på egen pension, bor nämligen i större utsträckning åtskilda från barnen.

Med tanke på föreställningen om den isolerade kärnfamiljen i de västerländska industrisamhällena, är andelen äldre som har gemensamt hushåll med sina barn relativt stor. Dessa data överensstämmer dock med andra studier av Rosenmayr & Köckeis (1963), Litvak (1960), Sussman & Burchinal (1968) m. fl. (se kap. 2). Förvånande är dock att andelen för Storbritannien är 42%, då de uppgifter som redovisas av Russell (cf. Friedmann, 1960) tyder på att äldre föräldrar bodde i egna hushåll åtskilda från sina barn i det medeltida England.

Det är även märkligt att andelen som bor tillsammans med barn i USA är 28%, då Friedmann (1960) redovisar för New York år 1703 att andelen tregenerationsfamiljer uppgår till 4% och år 1865 till 3% (se kap. 2). Dessa data kan möjligen tyda på att det inte skett någon förändring från storfamilj till isolerad kärnfamilj parallellt med industrialisering. Snarare kan data ligga till grund för ett motsatt antagande. Vi anser oss emellertid inte på grundval av endast dessa uppgifter vilja göra ett sådant antagande, utan vi vill endast framkasta den eventuella möjligheten därav. De uppgifter som Shanas et al. redovisar är emellertid inte helt jämförbara med Friedmanns. De senare uppgifterna hänför sig explicit till tregenerationsfamiljer. Vi vet inte hur stor andel som i Shanas' et al. material bor i tregenerationsfamilj, respektive bor tillsammans med barn utan egna barn. Det är sannolikt att man som yngre i högre grad föredrar att bo tillsammans med föräldrar, om man själv inte har någon egen familj. Även det motsatta förhållandet kan antagas, nämligen att äldre föräldrar föredrar att bo tillsammans med sina barn, om dessa inte har egna familjer.

Det är även tänkbart att andelen på 1700- och 1800-talet som bodde tillsammans med barn, utan att detta kan klassificeras som tregenerationsfamilj, var betydligt större än 4% respektive 3%.

Liksom i de västerländska samhällena föreligger ett väl utvecklat kontaktnät mellan föräldrar och barn i Polen. De som bor tillsammans med sina barn visar sig dock vara mer missnöjda med sina relationer till dessa än de icke sammanboende. En enligt Piotrowski överväldigande majoritet av såväl de äldre som deras barn skulle vilja bo åtskilt, om möjlighet fanns därtill.

Är man av ekonomiska eller andra skäl tvingad att leva inom samma hushåll, kan det lätt ge upphov till konflikter mellan de olika familjemedlemmarna (jfr. Jyrkilä, 1960 och Wolf, 1971). Piotrowski menar dock att familjebanden trots konflikter och andra negativa faktorer är starka. De flesta anser t. ex. att barnen framför samhället ska ta hand om de äldre vid sjukdom etc. (67% versus 15%).

Motsvarande uppgifter saknas för de västerländska samhällena i Shanas' et al. undersökning. Shanas (1962) har emellertid i en undersökning från 1957 i USA tillfrågat ett urval individer om 21 år och äldre, vem som skulle ta hand om dem, när de inte längre kan arbeta. Av de tillfrågade ansåg 43% att regeringen (government) skulle ombesörja detta genom socialförsäkringar och dylikt; 33% ansåg barn eller släktingar; 17% svarade att de skulle ta hand om sig själva.

Då denna undersökning omfattar andra ålderskategorier än Piotrowskis

undersökning, är den inte jämförbar med denna. Det är emellertid möjligt att tendenserna är desamma för äldre ålderskategorier i USA som för hela populationen.

Piotrowski är av den uppfattningen, att äldre i Polen inte anser att t. ex. medicinsk vård är till någon nytta, ty det finns ingen bot mot ålderdom. Därför förlitar man sig i större utsträckning till familjen, som kan ge hjälp och vård:

> . . .they think that medical attention is of no use, for 'there is no cure for old age'. . . The main source of help is the family.
>
> (op. cit. p. 405)

Arbete: I jämförelse med USA, Storbritannien och Danmark är det i Polen en betydligt större andel som arbetar efter 65 års ålder: i Polen 51% av männen; i Danmark 38%, Storbritannien 27%, USA 32%.

I realiteten kan skillnaderna sägas vara högre än vad som visas genom dessa sifferuppgifter. Viss del av andelen i Danmark kan t. ex. förklaras genom en något högre pensionsålder där än i de övriga samhällena, vanligtvis 67 år. Polen å andra sidan har för vissa grupper lägre pensionsålder än 65 år (Social Security 1971). Polen borde alltså ha en lägre andel som fortfarande arbetar efter 65 års ålder än de övriga samhällena.

Till stor del kan dock den höga andelen i Polen förklaras av att majoriteten av dem som arbetar, gör detta inom sitt jordbruk. Att andelen som arbetar inom jordbruket är så stor kan förklaras av i övrigt bristande ekonomiska resurser, då pensionsförmåner för jordbrukare inte förekom vid undersökningstillfället.

Majoriteten av dem som arbetar i Polen har inte helt positiva attityder mot pensionering, delvis på grund av att deras status minskar och de ser pensioneringen som en förkastelse från samhällets sida. Men enligt Piotrowski är beslutet att fortsätta arbeta inte fritt utan beror av otillräckliga ekonomiska resurser. För jordbrukare är huvudskälet avsaknad av familj som kan överta arbetet. Av dem som slutat arbeta är emellertid majoriteten nöjd därmed.

Möjligheter att erhålla pension och storleken av denna kan i viss utsträckning bestämma, om man skall fortsätta arbeta vid hög kronologisk ålder. Det finns uppgifter som visar att av män 65 år och äldre arbetar 38% i industrialiserade samhällen, 61% i semi-industrialiserade samhällen och 70% i agrikulturella samhällen (United Nations, 1962, Manpower, p. 12). Det är inte osannolikt att ekonomiska skäl ligger bakom variationerna mellan de tre samhällstyperna.

Shanas et al. finner att beträffande synen på arbete och pensionering finns skillnader mellan äldre män i de olika samhällena. Dessa skillnader är större mellan samhällena än inom respektive samhälle.

I både Danmark och Storbritannien ser man pensioneringen som en tid, då man inte gör någonting, eller då man vilar efter ett livslångt arbete. I USA däremot betraktas pensioneringen som en tid för aktivitet och man ägnar sig också åt fritidsaktiviteter av olika slag. Författarna ser detta som ett utslag av att

aktivitet är så högt värderat av amerikaner. De saknar också sitt arbete i större utsträckning än äldre män i Danmark och Storbritannien.

Ekonomiska resurser: Piotrowski anger, att för två tredjedelar av de äldre i städerna utgör pensionen den huvudsakliga inkomstkällan; för två tredjedelar av de äldre på landsbygden utgör jordbruket den huvudsakliga inkomstkällan. I Polen finns således en andel äldre som inte har pension. Det sammanhänger med vissa krav för att överhuvudtaget komma i åtnjutande av pension, nämligen 25 års anställningsarbete för män, 20 års anställning för kvinnor (Social Security 1971). Det medför att jordbrukare inte kommer i åtnjutande av pensionsförmåner. Det medför vidare att många kvinnor inte erhåller pension och därför är ekonomiskt beroende. Rent allmänt täcker inte inkomsterna de utgifter man har. Därför är man ofta tvingad att bo tillsammans med sina barn och försörjas av dem.

Vilket mått man än använder på ekonomiska resurser inklusive pension, leder till den slutsatsen att de äldre i Danmark har det ekonomiskt bättre än de äldre i Storbritannien både absolut och relativt enligt Shanas et al.

Relativt sett står de äldre i USA på samma nivå som de äldre i Storbritannien i jämförelse med de yngre aktiva i populationen. USA har emellertid en högre levnadsstandard. Samtidigt är fördelningen av ekonomiska resurser mer ojämnt fördelad i USA än i de båda andra samhällena, varför en stor andel äldre i USA har det betydligt sämre ekonomiskt än i Danmark och Storbritannien.

De ekonomiska resurserna härrör i de tre industrialiserade länderna främst från statliga pensioner, medan egen inkomst och privata pensioner utgör en mindre del enligt Shanas et al. Familjens betydelse för ekonomiskt stöd till de äldre är av mindre vikt.

Författarna menar att detta inte behöver betyda att de statliga pensionssystemet undergräver familjens betydelse, vilket ofta framförs (av bl. a. Havighurst, 1960). Enligt exempelvis svensk socialpolitisk ideologi kan det innebära en fördel för de äldre att vara ekonomiskt oberoende. Det ekonomiska beroendet mellan den äldre och yngre generationen kan eljest öka konflikterna och spänningarna mellan generationerna.

Beträffande de äldres subjektiva upplevelse av sin ekonomiska situation efter pensionsåldern ansåg mindre än 20% i Danmark att de hade det sämre än före pensioneringen. Drygt 40% ansåg sig inte ha fått vare sig sämre eller bättre förhållanden, medan 30% ansåg att de hade det bättre. I Storbritannien var andelen drygt 50% och i USA 30% som såg sin situation försämrad. Endast 11% i Storbritannien och 14% i USA tyckte sig ha fått det bättre.

Shanas et al. drar några slutsatser utifrån sin undersökning:

dels att individer 65 år och äldre är mer integrerade i det industriella samhället än vad som vanligen antages av både allmänhet och av sociologiska teoretiker. (Jfr. Burgess, 1960 a+b; Havighurst, 1949, 1960 m. fl.). Vissa delar av allmän teori om industrialisering och modernisering är inte konsistenta med de resultat

som rapporterats om äldre människors familje- och sociala relationer. (Jfr. kap. 2).

dels fann man i någon utsträckning fattigdom, isolering, brist på adekvat vård vid sjukdom och otillräcklig meningsfull sysselsättning bland vissa äldre. I vissa avseenden kunde de äldre sägas vara separerade från den sociala strukturen, framför allt som en följd av vissa socialpolitiska åtgärder, såsom speciella bostäder, billigare resor med allmänna transportmedel etc. Dessa åtgärder förstärker identifikationen av de äldre som en speciell kategori i samhället (Shanas et al. 1968).

Å andra sidan underlättar många av dessa socialpolitiska åtgärder den ekonomiska och sociala situationen för många äldre. Socialpolitiska åtgärder för enskilda kategorier kan visserligen leda till att dessa kategorier segregeras från andra kategorier. Det behöver emellertid inte betyda att åtgärderna är negativa för de enskilda individerna. Även positiva effekter av segregering kan förekomma.

*

Shanas' et al. och Piotrowskis undersökningar behandlar inte de äldres status och prestige vilket bereder vissa svårigheter vid jämförelse med de undersökningar, som främst inriktar sig på att belysa dessa fenomen.

Vi skall dock försöka att dels göra vissa jämförelser mellan Simmons studie och den undersökning som Shanas et al. genomfört, dels se om vi med utgångspunkt från dessa båda studier kan uttala oss om det sociala åldrandet ur ett mer processteoretiskt perspektiv.

Båda studierna behandlar de äldre i förhållande till familjen. De äldre, som har barn, förefaller inte vara så isolerade från de icke-äldre i de västerländska samhällena, som man ofta föreställer sig. Trots att man inte i samma utsträckning delar hushåll som i de samhällen Simmons studerat, har de äldre god kontakt med sina barn och deras familjer. Vi kan dock inte utifrån detta dra några slutsatser, huruvida de äldre i Shanas' et al. undersökning har hög eller låg status respektive prestige.

I de samhällen Simmons studerat har de äldre hög status inom familjen eftersom de har vissa betydelsefulla positioner inom denna. Familjen har emellertid en annan funktion och ställning i dessa samhällen än i de västerländska industrialiserade. Vissa av de positioner man erhåller inom familjen i de "primitiva" samhällena beror av ökad ålder eller av andra egenskaper som följer av ökad ålder. Delvis kan man på basis av Simmons' undersökning dra den slutsatsen att man genom övergången från kategorin icke-äldre till kategorin äldre erhåller förhöjd status. En analog slutsats på basis av Shanas' et al. undersökning är emellertid inte möjlig.

Däremot kan vi med utgångspunkt från förekomsten av pensioneringssystemet säga att status minskar i de västerländska industrialiserade samhällena vid övergång från kategorin icke-äldre till kategorin äldre. Eftersom ett reguljärt pensioneringssystem saknas i de samhällen Simmons studerat, måste vi ta

hänsyn till de produktiva positioner som äldre innehar. I de flesta fall arbetar man så länge man orkar, varför status bibehålles. I vissa samhällen övergår man vid stigande oförmåga till fysiskt arbete till mer rådgivande och övervakande positioner, medan man i motsvarande situation i andra samhällen helt överges. I det förra fallet kan status sägas öka eller åtminstone bibehållas med ökande ålder, medan i det senare fallet status minskar med ökande ålder.

Med avseende på ekonomiska resurser ter det sig betydligt svårare att uttala sig. I de samhällen Simmons studerat förekommer det att äldre har den ekonomiska kontrollen intill sin död. I dessa fall ökar status med ökande ålder, eftersom de som tillhör kategorin icke-äldre inte innehar någon ekonomisk makt i förhållande till de äldre. Äganderättsförhållandena är emellertid inte i alla s. k. primitiva samhällen utformade på detta sätt.

I de västerländska industrisamhällen utgörs de äldres ekonomiska resurser till största delen av pensionen. För flertalet är pensionen mindre än den inkomst man tidigare hade. Det förekommer dock att den för vissa utgör en förbättring av ekonomin. Innehav av pension innebär dock inte att man har någon för samhället betydelsefull position. Detta är emellertid inte en nödvändig följd utan beror av hur olika positioner värderas i samhället. Den ekonomiska situationen torde emellertid vara generellt bättre för hela kategorin äldre i dessa samhällen än i de samhällen Simmons studerat.

På basis av det material Shanas et al. redovisar är det inte möjligt att överhuvudtaget uttala sig om prestigemönster. Det kan också vara dubiöst med avseende på status. Vi kan inte urskilja några otvetydiga tendenser. På basis av att man trots ökande ålder innehar produktiva positioner i de förindustriella (primitiva) samhällena, och att man i de västerländska industrisamhällena genom pensioneringssystemet inte har produktiva positioner, kan det vara rimligt att uppställa följande hypoteser:

- Status ökar med ökad ålder i förindustriella samhällen.
- Status minskar med ökad ålder i de västerländska samhällena.

Dessa båda hypoteser förutsätter då att status definieras genom innehav av för samhället eller gruppen betydelsefulla positioner.
Möjligen kan man tillåta sig en något mer generell men deskriptiv hypotes:

- I mer industrialiserade samhällen tenderar status minska med ökad ålder, medan status tenderar att öka med ökad ålder i förindustriella samhällen.

Denna hypotes uttalar sig enbart om ett samband mellan samhällstyp och status utan att ange den kausala relationen mellan variablerna. Man kan emellertid invända att hypotesen är alltför generell eller ospecifik. Däremot är det inte rimligt att på basis av data av tvärsnittskaraktär uppställa hypotesen:

- Ökande industralisering medför att övergång från kategorin icke-äldre till kategorin äldre i ökande omfattning kommer att innebära statusförlust för individen.

För att verifiera denna hypotes fordras:

1. dels att man kan göra det troligt att variabeln industrialisering utgör den oberoende variabeln, och att det inte är andra parellella processer som utgör den oberoende förklarande variabeln.
2. dels longitudinella data från ett och samma samhälle.

Som alternativ till longitudinella data kan man utgå från att alla existerande samhällen befinner sig på en skala av likartad longitudinell utveckling avseende industrialisering. Det innebär t. ex. att det samtida agrara förindustriella samhället befinner sig vid den punkt på skalan, som de industrialiserade samhällena gjorde under den agrara förindustriella perioden för några århundraden sedan. Denna evolutionistiska syn har kritiserats av bl. a. Popper (1950). Yap (1962) framhåller med avseende på denna typ av jämförelser att man bör undvika falska analogier. Kulturella traditioner skiljer sig och därför kan t. ex. inte de underutvecklade asiatiska länderna enkelt jämföras med det förindustriella västerländska samhället.

3.3. Industrialisering och modernisering som oberoende variabler

Utmärkande för de framställningar som gjorts om relationen mellan status och åldrande är att denna relateras till samhällen av olika industrialiseringsgrad. Man jämför västerländska industrialiserade samhällen med förindustriella samhällen, eller med de industrialiserade samhällenas förindustriella period. Man har däremot inte intresserat sig för relationen mellan status och åldrande i samhällen som befinner sig i en övergångsperiod mellan ett förindustriellt och ett industrialiserat stadium.

Samhällets industrialiseringsgrad är den variabel som oftast används som förklarande variabel. Variabeln industrialiseringsgrad kan, oavsett om man betraktar den som en kvantitativ eller kvalitativ variabel, ges fler än två värden genom operationalisering. Det är emellertid vanligt att variabeln behandlas som en dikotom variabel med endast två värden.

Vanligen utgör de industriella samhällena en kategori eller typ, medan alla samhällen som fanns innan något samhälle var industrialiserat, och alla samhällen som ännu inte är industrialiserade, utgör en andra kategori eller typ, vanligen kallad det förindustriella samhället. Cottrell (1960) opponerar sig mot denna indelning på basis av industrialiseringsgrad. I stället föredrar denne en modell utvecklad av Steward (1955, cf. Cottrell, 1960, p. 94), vilken baseras på den mängd och det slag av energi som utnyttjas i samhället. Denna modell har den fördelen, enligt Cottrell, att den kan kvantifieras, varför man för varje samhälle som ska kategoriseras kan erhålla värden för den energi som används för att uföra vissa saker. Cottrell vill visa att relationsmönster mellan människor delvis beror på deras förmåga att utvinna och rikta energiflödet.

Utifrån denna modell gör Cottrell sedan en indelning av samhällen i två kategorier: lågenergisamhällen, där energi utvinns nästan uteslutande från plantor och djur samt människan själv; högenergisamhällen, där man utnyttjar andra källor/resurser. Fem hästkraftstimmar per dag och individ utgör den snittpunkt, som operationellt definierar vilka samhällen som tillhör respektive kategori.

En av de viktigaste konsekvenserna av ett lågenergisamhälle är, enligt Cottrell, att de flesta aktiviteterna inom detta utförs inom relativt små grupper inom relativt begränsade områden. De samhälleliga värdena är enhetliga, både för arbete inom hemmet och inom religionen. En uppdelning av värden i kategorier såsom politik, ekonomi, religion och familj är sällsynt. Inom lågenergisamhället finns sällan denna uppdelning av institutioner utan samhället utgör en enhet. Religionen stöder familjen och familjen stöder religionen. Det finns ett religiöst innehåll i den ekonomiska aktiviteten, och delar av det som produceras, tillägnas religionen. Få kontakter finns utanför den egna gruppen, släkten eller byn. Högenergisamhället däremot utmärks av, att bysamhället som den grundläggande kulturenheten, baserad huvudsakligen på agrikultur, bryts sönder. Det blir en åtskillnad mellan produktions- och konsumtionsmönster. Samhällsaktiviteter utförs inte längre inom små grupper inom geografiskt begränsade områden. Arbetsfördelningen inom samhället blir mer specialiserad och inte i samma utsträckning som i lågenergisamhället baserad på ålder och kön.

Lågenergisamhället förser de äldre med viktiga positioner och de erhåller därmed hög status. I högenergisamhället däremot, på grund av samhällets komplexa struktur med dess krav på specialisering, utbildning och teknisk utveckling, finns inte samma möjligheter för de äldre att få betydelsefulla positioner.

En fördel med Cottrells modell är den möjlighet som finns att genomföra en samhällstypologi med fler än enbart två kategorier på grund av att han använder en variabel som är möjlig att kvantifiera. Denna möjlighet har dock tyvärr Cottrell inte utnyttjat. Resultatet av hans samhällstypologi — lågenergisamhället kontra högenergisamhället — ger heller inte någon ytterligare information om de äldres situation i olika samhällstyper, mer än den vi kan erhålla genom typologin industrialiserade — icke-industrialiserade samhällen.

Variabeln industrialiseringsgrad är emellertid ett mångdimensionellt och komplext begrepp. Industrialisering kan inrymma ett flertal olika aspekter, såsom grad av ingenjörsvetenskaplig teknologi, grad av geografisk och social rörlighet, utbildning, vetenskaplig utveckling, ekonomisk och social utveckling. Många av dessa faktorer är i sig komplexa och mångdimensionella. Om vi ser till faktorerna ekonomisk och social utveckling inkluderar dessa termen utveckling. Vi kan inte med bestämdhet ange vad begreppet utveckling innebär. Ekonomisk utveckling mätes ofta med indikatorerna bruttonationalprodukt per capita, konsumtion av elektricitet per capita, komplexitet av kommersiella marknader

etc. Social utveckling kan mätas genom indikatorerna andel läskunniga, andel med högre utbildning men även andel av arbetskraften utanför jordbrukssektorn. Social utveckling som mätes genom dessa indikatorer inrymmer då faktorerna grad av utbildning, grad av fabriksproduktion alternativt grad av agrikulturell produktion.

Alla de faktorer man avser med industrialisering antas dock korrelera med varandra i relativt hög grad, även om enskilda undantag förekommer. Goode (1963) menar t. ex. med avseende på variablerna urbanisering och industrialisering, att det inte är möjligt att åtskilja dessa två processer som separata kausala faktorer, eftersom dessa processer har ägt rum samtidigt i världen (op. cit. p. 374).

Levy (1966) anser att termen industrialisering inte är meningsfull, eftersom termen industriell bokstavligen betyder faktoriserad (ung. fabriksbetonad el. fabrikiserad):

> The term *industrial* literally means factory-ized (op. cit., p. n9).

Den invändning Levy har mot termen industrialisering är att den inte i tillräcklig utsträckning differentierar från agrikulturell produktion, som kan vara lika industrialiserad och mekaniserad som produktion av bilar (op. cit., p. n9). Levy föredrar därför begreppet modernisering som han ser som ett vidare begrepp än industrialisering.

Det ligger utom ramen för denna studie att analysera den flora av olika moderniseringsteorier som finns och det komplexa och varierande begreppet modernisering. Vi skall dock ta upp några olika definitioner av begreppet modernisering då vissa studier utförts, där man relaterat de äldres status till samhällsmodernisering. Modernisering är en dynamisk process och utgör liksom industrialisering ett kontinuum. Det föreligger dock inte enighet om hur begreppet skall definieras.

Begreppet modernisering, som Levy (1966) använder det, fokuserar på energi och olika typer av verktyg, som medlemmarna använder i ett samhälle, även om dessa element vanligen refereras till som tekniska eller ekonomiska faktorer. Ju mer energi och kraft som utnyttjas, desto mer moderniserat är samhället.

> My definition of modernization hinges on the uses of inanimate sources of power and the use of tools to multiply the effect of effort. I conceive each of these two elements as the basis of a continuum. A society will be considered more or less modernized to the extent that its members use inanimate sources of power and/or use tools to multiply the effects of their efforts. Neither of these elements is either totally absent from or exclusively present in any society.
>
> (Levy, 1966, p. 11)
>
> The greater the ratio of inanimate to animate sources of power and the greater the multiplication of effort as the effect of application of tools, the greater is the degree of modernization.
>
> (op. cit., p. 35)

Levys definition av modernisering påminner om Cottrells (1960) utgångspunkt för sin indelning av samhällen i lågenergi- respektive högenergisamhällen.

Apter (1967) framhåller att modernisering och industrialisering inte är identiska processer:

> At a minimum, modernization means that two conditions are present, neither of which is limited to industrial societies: a social system that can constantly innovate without falling apart, including in innovation beliefs about the acceptability of change and, as well, social structures so differentiated as not to be inflexible; and second, a social framework that can provide skills and knowledge necessary for living in a technologically advanced world, including the ability to communicate in terms of technology. These are what I shall regard as the minimal attributes of modernity.
>
> (Apter, 1967, p. 62)

Ser vi till den första delen av definitionen förefaller Apter med modernisering mena en övergång till något nytt, medan den andra delen, som talar om en tekniskt avancerad värld, delvis liknar Levys definition av modernisering.

Safilios-Rothschild (1969, 1970) framhåller liksom Levy och Apter att modernisering inte nödvändigtvis korresponderar med industriell eller ekonomisk utveckling. Safilios-Rothschild ser modernisering som en förändringsprocess från ett mer traditionellt tillstånd till ett mer modernt tillstånd från en tidpunkt till en annan. I sin fortsatta framställning använder Safilios-Rothschild emellertid begreppen industrialisering och modernisering som synonyma begrepp. Detta är en inte ovanlig sammankoppling. Moore (1963 b) ser t. ex. modernisering i termer av ekonomisk tillväxt och industrialisering:

> What is involved in modernization is a "total" transformation of a traditional or pre-modern society into the types of technology and associated social organization that characterize that "advanced" economically prosperous, and relatively politically stable nations of the Western World.
>
> (Moore, 1963 b, p. 89)

Cowgill & Holmes (1972) och Palmore & Manton (1974) har genomfört komparativa studier av åldrande i olika samhällen, och relaterat status till moderniseringsgrad. I båda undersökningarna används emellertid begreppen modernisering och industrialisering parallellt. Cowgill (1974) däremot, definierar begreppet modernisering mer i enlighet med Levy (1966) och Apter (1967). Vi skall i korthet sammanfatta deras studier och kommer då att använda begreppet på det sätt de själva använder det.

3.4. Åldrande och modernisering. Några jämförande studier

Cowgill & Holmes (1972) har i ett tvärkulturellt perspektiv sökt presentera en tentativ teori om åldrande. Denna teori har de sedan prövat genom studier i olika typer av samhällen. Dessa studier har genomförts av ett flertal olika

forskare efter vissa på förhand uppställda riktlinjer, men de har inte haft vetskap om de uppställda hypoteserna. Detta medför, att de olika studierna, som ligger bakom prövningen av hypoteserna inte är enhetligt genomförda, och att de enskilda forskarnas egna syften och intressen kan ha styrt datainsamlingen. Detta faktum måste anses vara en svaghet med detta försök till teoribildning. En fördel är dock att de bakomliggande hypoteserna inte kunnat styra observationerna och datainsamlingen.

Med utgångspunkt från Simmons undersökning av 71 primitiva samhällen (1945) samt Shanas' et al. (1968) undersökning av de tre industrialiserade samhällena Danmark, Storbritannien och USA, har Cowgill & Holmes ställt upp ett antal hypoteser, vilka de prövar med hjälp av det material, som insamlats. Dessa hypoteser avser dels universella förhållanden avseende åldrande, dels variationer mellan samhällen, som skiljer sig åt avseende teknisk nivå, urbanisering och "västernisering". (op. cit., p. 2).

Variationerna mellan samhällena har Cowgill & Holmes sökt relatera till en oberoende variabel, vilken de kallar "grad av modernisering". De kriterier de anger för denna variabel är: teknisk nivå, grad av urbanisering, hastighet i social förändring samt grad av västernisering. (op. cit., p. 2).

Då grad av modernisering omfattar ett flertal olika aspekter, kan dessa kriterier tyckas vara mycket få till antalet, förutom att de är oprecisa. Vad Cowgill & Holmes avser med t. ex. kriteriet grad av västernisering anges inte närmare. Inom ramen för detta kriterium kan ligga hög grad av industrialisering, medicinsk utveckling, hög utbildningsnivå samt värden och normer som finns i västerländska samhällen. Alla dessa kriterier kan dock rymmas inom ramen för grad av modernisering.

Cowgill & Holmes anger i sin analys, att läs- och skrivkunnighet samt utbildning är direkt korrelerade med modernisering (op. cit., p. 315). Det framgår dock inte klart, om de med detta menar att även dessa faktorer utgör kriterier på variabeln grad av modernisering, eller om de vill påvisa ett samband demellan. Vi skulle emellertid vilja påstå, att dessa båda faktorer, dvs. läs- och skrivkunnighet och utbildning, *utgör* kriterier på variabeln grad av modernisering, och att Cowgill & Holmes utfört en ofullständig begreppsanalys av den variabel, som de avser vara förklarande till de variationer, som finns mellan olika samhällstyper.

Det är sannolikt att vissa svårigheter uppstått vid operationaliseringen av denna huvudvariabel p. g. a. den ofullständiga begreppsanalysen. För att variabeln "grad av modernisering" ska vara användbar som förklarande variabel är det nödvändigt att tillskriva varje undersökt samhälle ett variabelvärde med avseende på grad av modernisering. I detta sammanhang anger emellertid Cowgill & Holmes, att modernisering vanligen uppfattas i ekonomiska termer och mäts genom nationalinkomst per capita, bruttonationalprodukt per capita eller konsumtion av elektricitet per capita och liknande. (op. cit., p. 305).

Då dessa uppgifter saknas för några av samhällena, är det inte möjligt att använda dessa ekonomiska mått som ett enhetligt kriterium. Som en utväg ur detta dilemma har författarna använt läs- och skrivkunnighet i botten på skalan och bruttonationalprodukt per capita i den övre änden. De samhällen som inte kunde klassificeras efter denna grundval, har inplacerats impressionistiskt. (op. cit., p. 306).

En rangordning av de fjorton studerade samhällena efter denna operationalisering får följande utseende:
längst ned på skalan befinner sig de prelitterata samhällena Sidamo, Ibo och Bantu i Afrika.
därefter kommer Samoa, Thailand, Santo Tomás Mazaltepec i Mexiko samt Salt River Pima i Arizona,
slutligen kommer de moderna samhällena i nämnd ordning: Japan, Sovjet, Israel, Irland, Österrike, Norge och USA, där Norge och USA utgör ändpunkter på skalan och sålunda har den högsta graden av modernisering. (op. cit., pp. 305–306).

Genom operationaliseringen av variabeln grad av modernisering har Cowgill & Holmes frångått de ursprungliga nämnda kriterierna och i stället använt huvudsakligen ett ekonomiskt mått som kriterium på moderniseringsgrad. Det är tveksamt om detta ekonomiska mått, bruttonationalprodukt per capita, utgör en sociologiskt intressant förklarande variabel, beträffande de skillnader man med avseende på åldrande finner mellan de olika samhällena.

Cowgill & Holmes' teori består inte av systematiskt ordnade satser, vilket är ett kriterium på en teori, utan av en samling hypoteser, vilka dels utgör universella utsagor, dels specifika, dvs. utsagor som är varierande mellan olika samhällstyper. (Hypoteserna finns i Bilaga.)

Enligt Cowgill & Holmes fick nästan samtliga hypoteser stöd, samt några avledningar av dessa. Vi avser inte att diskutera de resultat de erhållit för varje hypotes. Däremot vill vi närmare granska de olika hypoteserna.

De universella hypoteserna är allmängiltiga, dvs. gäller för alla typer av samhällen. De tre första hypoteserna utgör demografiska utsagor, snarare än sociologiska hypoteser, varför vi inte finner dem intressanta ur analyssynpunkt.

Hypotes 1, "de äldre utgör antalsmässigt en minoritet av den totala befolkningen i alla samhällen", anser vi vara av intresse, om detta förhållande samtidigt innebär, att de äldre också har vissa minoritetskarakteristika, så att de känner sig som en minoritet, behandlas som en minoritet, att de upplevs ha egenskaper som skiljer dem från den övriga befolkningen, att det förekommer vissa stereotypa uppfattningar om de äldre, om de äldre bildar en subkultur inom det egna samhället etc. Det finns undersökningar som stöder sådana tankegångar, liksom det finns andra som hävdar det motsatta, nämligen att så inte är fallet. (Se ovan kap. 1).

Det kunde ha varit av värde, om Cowgill & Holmes hade sökt pröva en hypotes av detta slag i denna tvärkulturella studie, och om de då funnit

eventuella skillnader mellan de olika samhällstyperna. Till deras försvar kan emellertid genmälas, att tankegångar av sådan art kan sägas ligga bakom hypotes 4, "alla samhällen har något system av åldersklassificering (age-grading)", men i sociologisk mening föreligger viss skillnad mellan åldersklassificering och subkulturer och minoritetsgrupper.

Hypotes 5, "de äldre övergår från mer aktiva till mer passiva positioner i samhället", anser vi vara väl allmänt hållen. Avsikten är dock att uppställa en universell hypotes. Det intressanta vore, enligt vår uppfattning, att studera om det föreligger skillnader mellan olika samhällstyper beträffande omfattningen av denna övergång och relatera dessa eventuella skillnader till t. ex. teknisk nivå, grad av arbetsfördelning, utbildningsnivå (prelitterata kontra litterata samhällen), religionstyp, familjetyp etc.

Vi anser, att man med utgångspunkt från Simmons (1945) och Shanas et al. (1968) kan förvänta sig vissa skillnader därvidlag, såtillvida att de äldre fullgör för samhället mer betydelsefulla — om än passiva — funktioner i mindre komplexa samhällssystem med låg teknisk nivå, låg grad av arbetsfördelning, stabila norm- och värdemönster än i mer komplext organiserade samhällen, t. ex. industrialiserade samhällen.

Samma invändningar skulle vi vilja rikta mot hypoteserna 6 och 7. Som universella hypoteser är de ointressanta.

Av de specifika hypoteserna är de fem första hypoteserna av demografisk karaktär. Vad beträffar hypotes 1, "en person klassificeras som äldre vid lägre kronologisk ålder i primitiva samhällen än i moderna", anser vi denna hypotes vara en naturlig följd av hypotes 3, "andelen äldre i primitiva samhällen är proportionellt lägre än i moderna samhällen", samt en naturlig följd av hypotes 2, "livslängd är relaterad till grad av modernisering".

Dessutom vill vi påstå av hypotes 3, den låga andelen äldre i primitiva samhällen, är en följd av den kortare livslängden. Vidare vill vi påstå, att den ökade livslängden i moderna samhällen är ett kriterium på modernisering, då den ökade livslängden är en följd av bl. a. bättre medicinska villkor, hygieniska förhållanden samt väl sammansatt kost. Cowgill, som skrivit inledningskapitlet, säger också själv att livslängd kan utgöra det bästa måttet på modernisering:

> longevity may well be the best index of modernization (op. cit., p. 8).

Mot bakgrund av detta skulle vi vilja hävda att de tre första hypoteserna inte utgör hypoteser i egentlig bemärkelse, utan snarare cirkelresonemang av typen "ju högre grad av modernisering, desto högre grad av modernisering".

Hypotes 5, "moderna samhällen har högre andel individer, som lever så länge att de blir farföräldrar och till och med farfarsföräldrar", utgör en avledning av hypotes 2.

De hypoteser, som är av intresse för vår del, är dock närmast hypoteserna

6 -17, vilka utsäger samband mellan samhällstyp och de äldres status respektive positioner.

Cowgill & Holmes har inte givit någon explicit definition av begreppet status, men det förefaller som om man med detta begrepp avser dels, vad vi avser med begreppet, nämligen den betydelse samhället eller gruppen tillskriver de positioner individen har, dels vad vi avser med begreppet prestige, dvs. den aktning och respekt individen erhåller från andra individer.

Då Cowgill & Holmes själva anger att huvudhypotesen i studien är hypotes 6, "de äldres status är hög i primitiva samhällen och är lägre och mer svårtydbar i moderna samhällen", (op. cit. p. 310) anser vi det vara en avgjord svaghet att de inte givit begreppet status en mer precis innebörd genom en explicit definition. Den vanligaste användningen av termen status är att det är liktydigt med position i den sociala strukturen i enlighet med Linton, varför det finns ytterligare en anledning att klart definiera begreppet.

Hypoteserna 7, 10, 14–17 kan sägas utgöra avledningar till hypotes 6. I dessa hypoteser relateras status respektive betydelsefulla positioner till variabeln grad av modernisering, samt till andel äldre och till skriv- och läskunnighetens utbredning. De båda senare variablerna kan sägas utgöra kriterier på begreppet modernisering.

Hypotes 11, "de äldres status kommer att vara högst i de samhällen, där de äldre har möjlighet att inneha nyttiga och värderade positioner", vill vi se som en definition av begreppet status och ej som en hypotes. Satsen utgör en förutsättning för hypotes 6.

Hypotes 12, "pensionering är en modern uppfinning, som bara finns i moderna högproduktiva samhällen", utgör inte enligt vår mening en hypotes utan är ett konstaterande eller en förutsättning för hypotes 15, "i primitiva samhällen är det mindre modifiering och övergivande av positioner när man blir gammal i jämförelse med moderna samhällen, där pensionering från ekonomiskt produktiva positioner blivit det förväntade mönstret".

Hypotes 9, "stabilitet i boplats gynnar hög status för de äldre, och mobilitet tenderar att underminera de äldres status", kan av Cowgill & Holmes ha varit avsedd som en avledning av hypotes 6.

Som Simmons visat föreligger skillnader mellan nomader och bofasta med avseende på den status de äldre erhåller. Detta resultat stöder hypotesen, men utgör en indikator på att geografisk mobilitet utgör ett kriterium inte bara på modernisering utan även på — med Simmons terminologi — mindre utvecklade samhällen.

Vid den granskning vi genomfört av Cowgill & Holmes' material finner vi emellertid att uppgifter om stabilitet respektive mobilitet beträffande boplats är mycket sällsynt förekommande. Det måste betyda, att författarna commonsense-mässigt har tillskrivit de studerade samhällena värden på denna variabel. Vi erhåller då inte någon ytterligare information genom de resultat man erhåller utifrån prövningen av denna hypotes än genom exempelvis hypotes 6.

Även hypotes 13, "de äldres status tenderar att vara hög i samhällen, där storfamilj är förekommande och fungerar som en hushållsenhet", kan sägas utgöra en avledning av hypotes 6, om familjetyp kan ses som ett kriterium på moderniseringsgrad. Om vi ser till Goodes (1963) resonemang avseende förekomst av storfamilj i förhållande till industrialisering, är det dock inte helt självklart. Denna invändning förutsätter då en begreppslig likhet mellan modernisering och industrialisering, vilken, som vi ovan sett, inte är helt självklar. Modernisering, som i Cowgill & Holmes' analys operationellt definieras genom bruttonationalprodukt per capita, dvs. ett ekonomiskt mått, kan emellertid vara liktydigt med industrialisering.

Hypotes 8, "de äldres status är omvänt proportionell mot hastigheten i social förändring", kan även den utgöra en avledning till hypotes 6. Det beror på hur variabeln hastighet i social förändring definieras operationellt. Cowgill & Holmes anger dock inte, hur de avser att mäta denna variabel, varför det är troligt att de ser variabeln som ett kriterium på modernisering. Eftersom Cowgill & Holmes skiljer huvudsakligen mellan två samhällstyper — primitiva och moderna — kan de primitiva samhällena tilldelas värdet "låg hastighet av social förändring", och de moderna "hög hastighet av social förändring". Om man däremot genomför en trikotomisering av variabeln modernisering beror de värden man tillskriver de olika samhällen av hur variabeln hastighet i social förändring definieras.

De hypoteser som uttalar samband mellan de äldres status och samhällets moderniseringsgrad kan således sägas vara följande:

Huvudhypotes: De äldres status är omvänt proportionell mot samhällets moderniseringsgrad, dvs. de äldres status är hög i primitiva samhällen och är lägre och mer tvetydig i moderna samhällen.
(Cowgill & Holmes' hypotes 6)

I:1. Proportionen äldre som upprätthåller ledarskapspositioner i moderna samhällen är lägre än i förindustriella samhällen.
(Cowgill & Holmes' hypotes 16)

I:2. Religiöst ledarskap är oftare en fortsatt position för de äldre i primitiva samhällen än i moderna samhällen.
(Cowgill & Holmes' hypotes 17)

I:3. I primitiva samhällen är det mindre modifiering och övergivande av positioner, när man blir äldre i jämförelse med moderna samhällen, där pensionering från ekonomiskt produktiva positioner har blivit det förväntade mönstret.
(Cowgill & Holmes' hypotes 15)

I:3.1 Den ekonomiska säkerheten för de äldre överförs från familjen till samhället i ökande grad i förhållande till samhällets moderniseringsgrad.
(Cowgill & Holmes' hypotes 14)

II:1. De äldres status tycks vara högst, när de utgör en låg andel av

populationen, och den tycks minska, när deras antal och andel ökar. (Cowgill & Holmes' hypotes 7)

II:2. De äldres status är högre i prelitterata samhällen (än i litterata). (Cowgill & Holmes' hypotes 10)

Därutöver finns några hypoteser, som uttalar ett samband mellan äldres status och andra variabler, som inte nödvändigtvis utgör kriterier på begreppet modernisering:

III De äldres status är omvänt proportionell mot hastigheten i social förändring.

IV Stabilitet i boplats gynnar hög status för de äldre, och mobilitet tenderar att underminera de äldres status.

V De äldres status tenderar att vara hög i samhällen, där storfamiljen är förekommande och fungerar som en hushållsenhet.

VI Ett värdessystem som betonar jagutveckling och individualism är till nackdel för de äldres status och säkerhet i jämförelse med ett värdesystem som ser individen som en del i gruppen, vilken i sin tur förser de beroende individerna med säkerhet.

En fördel med Cowgill & Holmes' (1972) operationalisering av begreppet modernisering med hjälp av bruttonationalprodukten per capita, är att variabeln blir kvantifierbar med en flergradig skala, där möjlighet finns att klassificera de studerade samhällena i fler än endast två kategorier. Denna möjlighet har de dock utnyttjat i ringa grad, nämligen enbart i rangordningen av samhällen efter modernitetsgrad (op. cit., p. 305–306; se även ovan). Vid uppställandet av hypoteser och vid analysen har man frångått den ursprungliga trikotomiseringen av samhällstyper och huvudsakligen använt dikotomin primitiva — moderna (se t. ex. hypoteserna 6, 15–17). Denna dikotomi av samhällstyper får till följd att de resultat man säger sig ha funnit inte skiljer sig mycket från t. ex. Cottrells (1960) samt de mer eller mindre teoretiska utläggningar som i andra sammanhang gjorts avseende skillnader i äldres status och prestige i industrialiserade och förindustriella samhällen.

Det som skiljer Cowgill & Holmes' (1972) studie från Simmons' (1945) respektive Shanas' et al. (1968) är jämförelsen av åldrande i olika samhällstyper, från förindustriella till industriella samhällen. Både Simmons och Shanas et al. har vardera inriktat sina studier på *en* samhällstyp, varför de sannolikt inte behövt arbeta med så — förmodligen — problematiska och svårlösta metodtekniska frågor, som Cowgill & Holmes kan antas ha gjort. Möjligheterna har för Simmons respektive Shanas et al. varit större att relatera de äldres situation till jämförbara faktorer inom samhällsstrukturen.

En skillnad mellan Shanas' et al. (1968) undersökning och de två andra är att den förra baserar sitt material på individdata, medan Simmons (1945) och Cowgill & Holmes undersökningsenheter utgörs av samhällen. Detta medför att Shanas' et al. material inte är direkt jämförbart med de två övriga

undersökningarna. Undersökningen i de tre industrialiserade samhällena har dessutom utförts på representativa urval av individer, medan däremot Cowgill & Holmes' samt Simmons' baseras på ett selektivt urval av samhällen.

Ytterligare en skillnad mellan Shanas' et al. undersökning och de båda övriga är att Shanas' material insamlats genom intervjuer, medan materialet hos Simmons och Cowgill & Holmes är insamlat genom en kombination av observation och intervju av bl. a. antropologer och sociologer. Det är därefter sammanställt och har bearbetats genom sekundäranalys.

Gemensamt för de tre studierna är deras tvärsnittskaraktär, varför endast deskriptiv analys är möjlig, även om Cowgill & Holmes gjort försök till kausala slutsatser. Cowgill & Holmes (1972) drar den slutsatsen att minskad status med ökad ålder i industrialiserade samhällen är en *följd* av industrialisering och modernisering. En sådan slutsats förutsätter longitudinella studier av ett och samma samhälle och är sålunda inte möjlig i en studie av tvärsnittskaraktär. En orsak till kausala slutsatser utifrån en tvärsnittsstudie av denna typ kan vara att man förutsätter en likartad longitudinell utveckling av alla samhällstyper, dvs. man antar att samhällen på t. ex. olika teknologiska nivåer befinner sig på en och samma skala avseende kriterierna industrialisering och modernisering.

Av de resultat man erhållit från jämförelser mellan förindustriella samhällen och industrialiserade samhällen, kan man inte draga några säkra slutsatser om att det är modernisering och industrialisering i sig som förändrat de äldres situation. Det kan vara andra parallella förändringsprocesser som medför en förändring av de äldres situation, liksom av andra samhällsmedlemmars.

*

Cowgill (1974) har ytterligare utvecklat sin slutsats, vilken vi snarare skulle vilja benämna hypotes. För att styrka sin tes att status minskar med ökad ålder med ökande grad av modernisering, använder Cowgill hälsoteknologi, ekonomisk teknologi, urbanisering och utbildning som kriterier på modernisering. Ett av de moderna samhällenas dilemma menar han vara att medan sociala processer har förorsakat en nedvärdering (devaluation) av äldre, så har demografiska processer samtidigt lett till att antalet och proportionen äldre har ökat. Cowgill ser det som en anomali att de äldre berövas nyttiga positioner i samhällen, vilkas relativa överflöd tillåter dem att förse de äldre med den största bekvämlighet och säkerhet (op. cit., p. 2).

Här klassificerar Cowgill samhällen efter andelen äldre i varje samhälle. Samhällen med mindre än 4% 65-åringar och äldre klassificeras som unga (young); de med 4–6,9% som ungdomliga (youthful); de med 7–9% som mogna (mature) och de med 10% eller mer som gamla (aged), (op. cit., p. 3).

Utifrån denna kategorisering klassificeras därefter samhällena som mindre eller mer moderna beroende på andelen äldre. De unga samhällena utgör de minst moderna, medan de samhällen som benämns "gamla" är de mest moderna (op. cit., p. 4 -5). Cowgill anför även att medellivslängd (average life expectancy) är ett mer tillförlitligt och meningsfullt mått på graden av modernisering än

bruttonationalprodukt per capita eller konsumtion av elektricitet per capita som vanligen används (op. cit., p. 10).

I den studie som Cowgill & Holmes (1972) genomfört har de dock använt bruttonationalprodukt per capita som mått på modernisering. Den kategorisering av samhällen efter moderniseringsgrad, som baseras på andelen äldre inom populationen, får till följd att vissa samhällen i rangordningen baserad på bruttonationalprodukt per capita i Cowgill & Holmes' studie (1972) byter plats. Som exempel kan nämnas att Japan och USA befinner sig inom kategorin "mogna" (mature) samhällen i Cowgill (1974), medan USA klassificerades som ett av de samhällen med den högsta graden av modernisering efter bruttonationalprodukt per capita i Cowgill & Holmes (1972). Irland, Norge och Österrike klassificeras enligt båda kategoriseringarna som samhällen med hög moderniseringsgrad, dvs. "gamla" samhällen och ligger sålunda närmare ändpunkten på skalan "grad av modernisering" än USA gör i den nya versionen. USA utgör dock ett så komplext och heterogent samhälle med stora inomstrukturella och interpersonella variationer avseende t. ex. teknologi, utbildning, ekonomiska resurser m. m., att det kan vara svårt att med hjälp av bruttonationalprodukten per capita uttala sig om det totala samhället.

Vilket mått som är bättre eller sämre, mer eller mindre tillförlitligt kan vara svårt att avgöra. Det kan bero på vilka fenomen man vill relatera respektive mått till och vad man avser ska förklaras. Andelen gamla i populationen som mått på modernitetsgrad är dock av föga värde, om man vill förklara andelen äldre i ett samhälle som en följd av ökande modernisering, vilket Cowgill & Holmes (1972) gör.

Cowgill (1974) framhåller dock att andelen gamla inom populationen inte är det enda kriteriet på det mångfacetterade fenomen som modernisering utgör. Han presenterar en utförlig definition av begreppet:

> Modernization is the transformation of a total society from a relatively rural way of life based on animate power, limited technology, relatively undifferentiated institutions, parochial and traditional outlook and values, toward a predominantly urban way of life based on inanimate sources of power, highly developed scientific technology, highly differentiated institutions matched by segmented individual roles, and a cosmopolitan outlook which emphasizes efficiency and progress. (op. cit., p. 11, cf Cowgill, D. O., "Aging and Modernization: A Revision of the Theory" in *Late Life,* ed. Jaber Gubrium, [forthcoming]).

Cowgill anger att definitionens viktigaste aspekt ligger i frasen "transformation of a total society". Detta kan tolkas så att modernisering innebär en förvandling av det totala samhället och inte enbart i delar därav. Denna tolkning kan ge den konsekvensen, att det är den förvandling som äger rum, när ett samhälle befinner sig i en övergångsperiod mellan de två skilda produktionssätt, teknologier, värderingar etc. Det kan vidare innebära att de samhällen som har det högsta värdet på modernisering inte nödvändigtvis behöver vara de

samhällen som har den högsta industrialiseringsgraden. Dessa samhällen befinner sig, liksom andra samhällen, i en kontinuerlig förändringsprocess, men det är inte adekvat att påstå att det sker en förvandling av det totala samhället med avseende på alla aspekter.

En annan tolkningsmöjlighet är att man betonar själva förvandlings*processen,* och hastigheten eller omfattningen av denna process. Huruvida de samhällen, som vanligen karakteriseras som industriella, också har hög grad av modernisering, beror dels på hur denna förvandlingsprocess definieras operationellt, dels på hur många värden på variabeln man differentierar mellan. Cowgill & Holmes (1972) skiljer mellan två typer av samhällen, primitiva och moderna. Utgår man från enbart två värden på den oberoende variablen, när man vill förklara variationen i status, blir konsekvensen, om samband erhålles, att detta samband med nödvändighet blir antingen positivt eller negativt.

Det innebär att endast två resultat är möjliga, *antingen*
att med ökande grad av industrialisering ökar status med ökande ålder, *eller*
att med ökande grad av industrialisering minskar status med ökande ålder.

Icke-monotona samband är inte möjliga, eftersom det kräver minst tre värden på den oberoende variabeln. Det innebär att resultat, som visar t. ex. att status ökar med ökande ålder i förindustriella och industriella samhällen, medan status minskar med ökande ålder i utvecklingssamhällen, inte kan erhållas.

Cowgill & Holmes' bivariata typologi kan möjligen förklara de skillnader i resultat, som de erhållit och de resultat Palmore & Manton (1974) erhållit.

*

Palmore & Manton (1974) har också studerat sambandet mellan modernisering och status. De utgår från ett antagande, att de äldres sociala status i jämförelse med de icke-äldre (non-aged) minskar med ökad modernisering. Med hänvisning till bl. a. Cowgill & Holmes (1972) anger de faktorerna minskad betydelse av jordinnehav, storfamiljens (extended family) minskade betydelse, ökad geografisk rörlighet, snabb förändring av teknologi, social struktur och kulturella värderingar såsom de viktigaste aspekterna av modernisering, vilka bidrager till nedgång i status (Palmore & Manton, p. 205).

En viktig fråga Palmore & Manton ställer i detta sammanhang är, *vilka* aspekter av modernisering som bäst förklarar denna nedgång i status, om det faktiskt förhåller sig så, att modernisering påverkar status negativt. En ytterligare fråga författarna ställer är huruvida sambandet mellan modernisering och statusnedgång är ett monotont eller ett icke-monotont samband (op. cit. p. 205).

I den undersökning, som Palmore & Manton genomfört har man huvudsakligen inriktat sig på tre faktorer av modernisering, nämligen ökad ekonomisk produktivitet, övergång från agrart produktionssätt (occupational shift from agriculture), samt ökad utbildning.

Dessa ovan nämnda faktorer utgör författarnas kriterier på variabeln modernisering. I sin operationella definition av begreppet använder författarna

sex indikatorer, med vilka de avser att mäta variabeln modernisering. Dessa sex indikatorer är

- bruttonationalprodukt per capita — för att mäta den ökade produktiviteten
- andel av arbetskraften sysselsatt inom jordbruk – för att mäta övergången från agrart produktionsätt
- den årliga andelen som övergår från sysselsättning inom jordbruk i proportion till arbetskraften sysselsatt inom jordbruk — för att mäta snabbheten i förändring från agrart produktionssätt
- andel vuxna, som är skriv- och läskunniga — för att mäta utbildningsnivå
- andelen personer i åldern 5–19 år, vilka går i skolan
- andel av populationen inom högre utbildning

I jämförelse med Cowgill & Holmes (1972), som ovan redgojorts för, har författarna i detta fall genomfört en betydligt noggrannare begreppsanalys samt relaterat ett mätbart kriterium till vart och ett av de teoretiska kriterierna, vilket vi anser vara förtjänstfullt. Dessa operationellt definierade variabler används också genomgående som förklarande variabler, vilket inte genomfördes explicit av Cowgill & Holmes (1972).

Palmore & Manton har även explicit definierat begreppet status, vilket avser de äldres relativa socioekonomiska position.

Palmore & Manton använder Equality Index (EI) för att mäta de äldres socioekonomiska position i jämförelse med de icke-äldre. EI mäter hur stor andel av de äldre respektive de icke-äldre som har samma socioekonomiska position och anger proportionen av de båda kategoriernas procentuella distributioner, som övertäcker varandra (op. cit. p. 206). Ju högre värde EI har, desto större är andelen äldre som har samma socioekonomiska position som de icke-äldre.

Palmore & Mantons undersökning har genomförts som en tvärkulturell studie av 31 samhällen, vilka de klassificerar som dels underutvecklade, dels industrialiserade. Samhällen som inte ens kan hänföras till ett agrikulturellt produktionssätt har ej medtagits. Ett skäl till detta kan ha varit att data inte varit tillgängliga för sådana samhällstyper. Det framgår ej på vilket sätt och på vilken grundval urvalet av samhällen har skett. Det är inte helt osannolikt att urvalet har varit selektivt, såtillvida att man för undersökningen utvalt de samhällen, för vilka de önskade uppgifterna varit tillgängliga. Ett stöd för ett sådant antagande är, att författarna anger:

> We were able to find sufficient data to compute the EI on 31 countries or territories. We excluded a few very small countries or territories from this analysis both because of the small number of aged and because they may be untypical of most other countries. (op. cit. p. 207)

Ett skäl till varför man använder en tvärkulturell ansats är enligt författarna ett

antagande att de olika samhällenas karakteristika representerar olika stadier av en i huvudsak likartad longitudinell process av förändring:

> the assumption that the present characteristics of different countries represent different stages of a basically similar longitudinal process of change. (op. cit., p. 206).

Då data emellertid saknas för "primitiva samhällen", dvs. samhällen som inte karakteriseras av åtminstone ett stabilt agrikulturellt produktionssätt, kan den uppställda hypotesen inte prövas, huruvida det förekommer en ökning eller minskning av status vid övergång från ett primitivt samhällssystem till ett agrikulturellt sådant (op. cit., p. 207). Vi vill påpeka, att Palmore & Manton inte angivit, vad de menar med begreppet primitiv. Sannolikt är, att de hänför de samhällen, som inte är industrialiserade respektive de samhällen som heller inte är agrikulturella till sin karaktär, till denna kategori. De har således en snävare definition än vad som framgår implicit av Simmons' och Cowgill & Holmes' studier.

I analysen har Palmore & Manton med hjälp av EI jämfört två grupper, dels en grupp bestående av individer 65 år och över, dels en grupp bestående av individer mellan 25 och 64 år. Ju lägre värde EI har för den äldre gruppen, desto lägre är de äldres status i jämförelse med de icke-äldre. EI-måtten av de äldres status är sålunda relativa till de icke-äldres status inom samma samhälle.

Resultaten visar, att de äldres socioekonomiska position är ungefär densamma som de icke-äldres i några underutvecklade länder, men att den är ungefär hälften så hög i några av de mer moderniserade länderna. Detta resultat stöder sålunda den allmänna hypotesen, att de äldres status, dvs. positionsinnehav, tenderar att minska med ökande modernisering. De faktorer, som tycks betyda mest för minskad status — socioekonomiskt positionsinnehav, förefaller vara dels övergången från agrikulturellt produktionssätt, dels den ökande utbildningen, medan däremot ekonomisk produktivitet inte i samma utsträckning påverkar de äldres status.

Det mest intressanta resultatet i Palmores & Mantons studie är emellertid, att man funnit ett J-format samband mellan modernisering och socioekonomiskt positionsinnehav. Detta J-formade samband innebär, att de äldres innehav av yrkes- och utbildningsposition minskar i de mer avancerade stadierna av moderniseringsprocessen, men efter det att ett samhälle genomgått en snabb moderniseringsperiod, stabiliseras de äldres positioner avseende yrke och utbildning — i jämförelse med de yngre inom samma land — och stiger därefter något. (Se fig. 2).

Palmore & Manton formulerar sig som om det förelåg ett kausalt samband mellan moderniseringsgrad och socioekonomiskt positionsinnehav, men betonar samtidigt, att det är fråga om en korrelation och ej kausalitet. De ser det kausala förhållandet som sannolikt, men anser att ytterligare studier erfordras för verifikation.

Fig. 2. Samband mellan socioekonomiskt positionsinnehav och moderniseringsgrad enligt Palmore & Manton (1974)

*

Cowgill & Holmes (1972), Cowgill (1974) och Palmore & Manton (1974) har relaterat de äldres status till modernisering. Cowgill & Holmes samt Palmore & Manton har baserat sina resultat på undersökningar av olika samhällstyper, men de har erhållit divergerande resultat. De icke överensstämmande resultaten kan förklaras genom skilda undersökningsuppläggningar, men även av olika operationella definitioner av begreppen modernisering och status.

Cowgill & Holmes gör en samhällsklassificering med enbart två värden, medan Palmore & Manton inte kategoriserar de studerade samhällena. Det förklarar varför Cowgill & Holmes erhåller ett monotont samband, medan

Palmore & Manton kan erhålla ett icke-monotont. I Palmore & Mantons undersökning finns vidare inte de samhällen representerade, vilka de själva benämner primitiva, vilket i sig inte behöver ha någon effekt på det erhållna resultatet.

Både Cowgill & Holmes' och Palmore & Mantons undersökningar är av tvärsnittskaraktär, men Palmore & Manton anger explicit att antagande, att de studerade samhällena representerar olika stadier av en i huvudsak likartad longitudinell process av förändring. Ett sådant antagande ligger implicit i Cowgill & Holmes' studie, men är inte explicit formulerat. Att studien är av tvärsnittskaraktär betyder att man inte med säkerhet kan påstå att ökande modernisering och industrialisering medför en minskning av de äldres status, eller att minskad status är en följd av industrialisering och modernisering.

Friedmann (1960) ifrågasätter att de äldres status minskar genom industrialisering, och anser att det inte finns något som tyder på att det samtida industrialiserade samhället förser de äldre med proportionellt färre positioner än före industrialiseringen. Friedmanns ifrågasättande gäller visserligen en jämförelse med förhållanden förr och inte en jämförelse med andra samtida samhällstyper.

Även Shanas et al. (1968) uttrycker sina tvivel beträffande industrialiseringens negativa effekter på de äldres situation. Palmore & Mantons studie uppvisar en modifiering av sambandet mellan äldres socioekonomiska position och industrialisering/modernisering. De olika uppfattningarna om och resultaten av de äldres status i det industrialiserade samhället kan delvis bero på att man utgår från olika referenspunkter, till vilka man relaterar de äldres status. I vissa fall beror diskrepansen på att man talar om olika begrepp — status och situation. Den absoluta situationen för alla individer inklusive de äldre kan vara bättre i industrialiserade samhällen än förr och än i andra samhällstyper. De äldres relativa status i förhållande till de icke-äldre kan däremot ha minskat i det industrialiserade samhället (Palmore & Whittington, 1971).

Sannolikt är den uttalade hypotesen om ett negativt samband mellan industrialiseringsgrad och äldres status alltför ospecifik och omodifierad.

3.5. En ytterligare precisering av problemet

Hittills har vi talat enbart om status. Vi vill emellertid betona det begreppsliga särskiljandet mellan status och prestige. Det kan visserligen sägas att prestige är en följd av status, liksom det framhålles att prestige är en följd av makt och maktstrukturen i samhället. En relation mellan begreppen status och prestige kan inte uteslutas. Men det är även tänkbart att prestige kan erhållas enbart på grund av ökande ålder, oberoende av positionernas betydelse.

Eftersom tidigare studier inte särskiljt begreppen status och prestige, bibringas man den uppfattningen att individer med hög status även erhåller hög

prestige, och individer med låg status även erhåller låg prestige. Det innebär att om man har betydelsefulla positioner, så erhåller man som en naturlig följd därav aktning och respekt från individer i omgivningen.

Vi vill därför ställa frågan om det är möjligt att individer trots betydelsefulla positioner inte erhåller hög prestige, samt om det är möjligt att individer utan betydelsefulla positioner ändå erhåller hög prestige.

Teoretiskt finns följande fyra möjligheter:

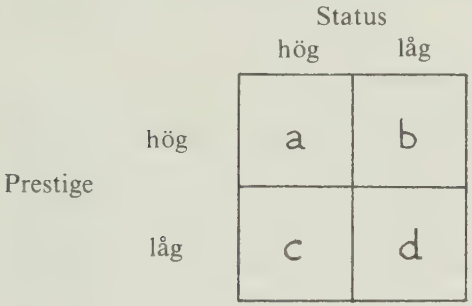

Vi har den uppfattningen att man i tidigare studier sammankopplat status och prestige och således främst intresserat sig för cellerna a och d. Men även cellerna b och c är intressanta, varför vi vill studera förekomsten av dessa relationer.

Vidare vill vi studera variationen av status och prestige i olika samhällstyper.

Vi vill således studera hur status och prestige förändras vid övergången från kategorin icke-äldre till kategorin äldre i olika samhällstyper, och om denna förändring varierar mellan dessa samhällstyper.

4. DEN KOMPARATIVA ANSATSEN — UTGÅNGSPUNKTER OCH PROBLEM

4.1. Beskrivning av materialet

För att genomföra vår studie ämnar vi göra en sekundäranalys av tillgängligt material rörande åldrande och äldre i olika samhällen. Materialet består av monografier och vetenskapliga rapporter. Däri inkluderas det material, utifrån vilket Cowgill & Holmes (1972) utfört sin analys. Vår analys kan därför delvis sägas utgöra en återanalys av detta material.

Vi har övervägt möjligheten att inkludera material från HRAF. Det material som ingår i HRAF varierar emellertid för olika samhällen. För vissa samhällen är materialet omfattande, medan det för andra är relativt ofullständigt. Materialet består av fragment ur rapporter tagna ur sitt sammanhang. Denna information får då karaktär av påståenden, som ofta inte kan förstås rätt utan sitt sammanhang. Det kan enligt Barnes (1971) innebära att det individuella fallets unika karaktär förbises, och att informationen tolkas som en generell utsaga. Om vi t. ex. enbart finner den uppgiften att "äldre respekteras", utgör en sådan sats en mycket liten informationsbit, som dessutom kan ge en felaktig bild av förhållandena. Då vi dessutom inte funnit det möjligt att relatera status och prestige till de strukturella variabler, som vi anser vara av intresse i vår undersökning (se nedan), har vi beslutat oss för att inte inkludera material från HRAF. Då materialet också till stor del är av äldre datum än vårt övriga, skiljer det sig innehållsmässigt inte från det material, på vilket Simmons (1945) baserat sin studie (se kap. 3). (Jfr. även de Beauvoir, 1972).

De samhällen, som ingår i vår undersökning är följande:
Bantu i Sydafrika
Ibo i Nigeria
Samburu i Kenya
Sidamo i Etiopien
Sirioni i Bolivia
Santo Tomás Mazaltepec i Mexiko
Salt River Pima i Arizona
Samoa (amerikanska)
Thailand
Indien
Japan
Polen
Sovjet
Israel
Irland

Storbritannien
Österrike
Väst-Tyskland
Danmark
Norge
USA

Huvuddelen av materialet hänför sig till 1960-talet för att uppgifterna ska vara historiskt jämförbara.

Vårt material är att klassificera som ett selektivt urval. Vid komparativa studier av olika samhällen finns knappast några möjligheter att erhålla representativa urval av alla kända samhällen. Då analysen genomföres på sekundärmaterial, begränsas materialet ytterligare, då man är hänvisad till tillgängliga rapporter, dvs. till de samhällen som det finns rapporter om. Då vi är intresserade av åldrande och de äldre i samhället, sker ytterligare en selektion, eftersom vi vid urvalet av material haft som kriterium att detta skulle innehålla data om åldrande och äldre i respektive samhälle.

Selektiva urval har vissa betydande begränsningar, främst om man önskar generalisera sina resultat till en hel population, eftersom det då ställs betydande krav på urvalens representativitet. Vid selektiva urval har man inte någon kännedom om den population, till vilken man eventuellt vill generalisera. Vid explorativa syften, då studien skall resultera i uppställande av hypoteser, är ofta selektiva urval att föredra framför representativa av bl. a. tids- och kostnadsskäl. Vid komparativa studier är selektiva urval ofta den enda möjligheten att genomföra en sådan studie.

4.2. Problem vid sekundäranalys

Det kan förefalla överflödigt att genomföra en sekundäranalys på redan utförda vetenskapliga undersökningar, men vid komparativa studier då man vill studera flera samhällen kan det vara enda möjligheten, bl. a. av kostnads- och tidsmässiga skäl. Det föreligger dock vissa svårigheter att jämföra forskningsresultat som utgått från olika teoretiska förutsättningar och där författarna arbetat med olika begreppssystem.

Sekundäranalysen har ett flertal generella svagheter. Det material som står till buds består av färdiga rapporter snarare än av obearbetade data. Det medför att ursprungliga data inte kan studeras direkt utan man blir tvungen att tolka generaliseringar. Materialet är insamlat, kodat, kategoriserat och bearbetat vid olika tillfällen för olika syften, varför graden av tillförlitlighet och mätningsnoggrannhet kan variera. I vissa fall är materialet analyserat, i andra inte.

Det som enligt McGormick & Francis (1958) är den största svagheten med sekundäranalys är att man erhåller ofullständig information, då alla data inte

finns återgivna. Informationen kan även vara svårtolkad och kan bestå av det som rapportören-observatören velat beskriva, varför materialet kan innehålla subjektiva tolkningar och bli snedvridet.

Snedvridna resultat kan bero på ett flertal faktorer. En betydelsefull faktor kan vara observatörens position inom den sociala strukturen. Observatören kan befinna sig i det studerade samhället som exempelvis missionär, administratör eller som vetenskapsman. Dessa olika positioner ger upphov till olika relationer med den sociala omgivningen. Det kan medföra att informatörer ger de svar, som de tror är önskade, och svaren kan variera efter den uppfattning man har om observatören, och hur man bedömer den position denne har. (Clignet, 1973, p. 608).

Den teoretiska inriktning observatören har kan styra dennes perception. Detta kan medföra en överkänslighet för att lägga märke till händelser och mönster som överensstämmer med de teoretiska antagandena, och att man undervärderar de data som inte överensstämmer med teorin. Även om perceptionerna i sig är riktiga, kan de händelser och mönster som stöder teorin överdrivas. (Clignet, op. cit., p. 609; Naroll, 1973 a).

Den informatör man förlitar sig till kan i sin tur ha en idealiserad uppfattning om sitt samhälle och därmed ha vissa förutfattade meningar om samhällsordningen. Andra skäl till felaktig information kan vara bristande kunskap eller minne hos informatören (Clignet, op. cit.).

De som i vårt fall insamlat data har varit etnografer, socialantropologer och sociologer. I vissa fall har syftet varit att studera de äldre och åldrande, i vissa andra fall, t. ex. beträffande de etnografiska monografierna, har syftet varit att ge en allmän beskrivning av det studerade samhället. Datainsamlingsmetoder för respektive rapportör har varierat. Shanas et al. (1968) har t. ex. baserat sin undersökning på intervjuer, medan antropologer och etnografer oftast använt observationsmetoden i kombination med intervjuer. Även sociologer har i viss mån utnyttjat denna kombination. Ofta har man även använt officiella statistiska uppgifter. Detta gäller emellertid inte i så stor utsträckning de etnografiska monografierna.

De etnografiska rapporterna skiljer sig från sociologiska undersökningar på ett flertal punkter. Sociologiska undersökningar baseras ofta på representativa urval av den population man vill studera, medan etnografiska och socialantropologiska undersökningar baseras på observation och intervjuer av oftast selektiva urval, typfall etc. Vid observation utgör gruppen, familjen, byn etc., undersökningsobjekt och man studerar de strukturella egenskaperna i denna grupp, medan vid intervjuer den enskilda individen utgör undersökningsobjekt. De etnografiska och socialantropologiska rapporterna utgör oftast beskrivningar, medan de sociologiska undersökningarna ofta redovisar sitt material med hjälp av statistik och sociologisk analys. Etnografiska beskrivningar är beskrivningar, vilka i och för sig kan vara korrekta avseende en viss situation. Oftast är de dock inte generella utan specifika, knutna till en viss tidpunkt och

viss situation. I många fall utgörs de av beskrivningar av värderingar och normer snarare än av observerat beteende. Ibland kan de t. o. m. bestå av en blandning av normer och observerat beteende utan åtskillnad. (Barnes, 1971, p. 32).

Whiting (1954) påpekar att fastän många etnografer skriver sina monografier som om de beskrev en hel stams kultur, är de fältobservationer de gör avseende flera aspekter av kulturen begränsade till en enda liten by, eller kan vara baserade på en enda informatör (op. cit., p. 527–528).

Firth (1971) uttrycker liknande synpunkter: Socialantropologer sägs vanligen studera ett samhälle, en by, en kultur. Men detta är inte vad de observerar. Materialet för deras observation är mänsklig handling. De observerar sålunda inte ens sociala relationer; de tolkar dem utifrån typiska handlingar. Vid en tidpunkt har antropologen endast ett begränsat fält för social observation — de människor, vilkas handlingar han kan se eller höra, eller om vilka han kan erhålla beskrivningar av andra observatörer. Sällan observerar han en liten grupp, såsom en familj, i dess totala aktivitet över någon längre tidsperiod, exempelvis en hel dag. Och ännu mer sällan, om någonsin, studerar han alla medlemmarna tillsammans i en av de större grupperna, såsom en klan eller åldersgrupp. Ändå är de publicerade analyserna fulla av generella redogörelser om vad familjer, klaner och åldersgrupper gör och t. o. m. om hela samhällets attityder och intressen. (Firth, 1971, p. 22).

De etnografiska och socialantropologiska rapporterna varierar naturligtvis avseende generalitet och specifitet. De problem som sammanhänger med tolkning av etnografiska och socialantropologiska rapporter är inte unika utan gäller även för sociologiska undersökningar. De senare ger dock intryck av större tillförlitlighet p. g.a. att påståenden och slutsatser oftast stödjes med hjälp av statistiska redovisningar baserade på representativa urval. Men detta gäller inte generellt för sociologiska undersökningar utan även avseende dessa kan hög grad av specificitet och subjektivitet förekomma.

Ett belägg för att undersökningar inte alltid är generella kan vara den motsägelsefullhet som förekommer, inte bara avseende olika etnografiska rapporter om ett och samma samhälle, utan även avseende de sociologiska undersökningar som finns om ett och samma samhälle. Denna motsägelsefullhet kan emellertid även bero på den variation som förekommer inom ett samhälle mellan individer och grupper. Denna variation kan dock tänkas vara större inom samhällen med större komplexitet avseende gruppbildningar än i mindre komplext organiserade samhällen.

Etnografer och socialantropologer har varit hänvisade till kvalitativ analys på grund av brist på utarbetade kvantitativa metoder för studier av hela samhällen. Sociologer har mer utnyttjat kvantitativa metoder. Därvid går mycket av den information förlorad, som kan erhållas genom kvalitativ analys, vilket bland sociologer på senare år har beklagats. Med kvalitativa data och analys därav

kan information erhållas som inte är möjlig att ernå på annat sätt. Även genom den kvalitativa analysen kan viktig och tillförlitlig information erhållas om verkligheten, och den kvalitativa och den kvantitativa analysen kan därigenom komplettera varandra. Vår analys blir av kvalitativ karaktär, då den baseras på kvalitativa data.

4.3. Relationsproblem

För att kunna genomföra en komparativ studie av hur status och prestige förändras med ökande ålder, måste vi ha vissa referenspunkter utifrån vilka jämförelsen göres. Härvid finns ett antal möjliga alternativ:

1. En jämförelse av de äldres status och prestige vid en viss tidpunkt med samma individers status och prestige vid en tidigare tidpunkt.
2. En jämförelse av de äldres status och prestige med de icke-äldres inom samma sociala struktur.
3. En jämförelse av de äldres status och prestige under nuvarande förhållanden med de äldres status och prestige förr (under ett tidigare skede i historien).
4. De äldres status och prestige jämföres i förhållande till en ideal norm.
5. En jämförelse av de äldres status och prestige i t. ex. industrialiserade samhällen med de äldres status och prestige i t. ex. samtida förindustriella samhällen.

En jämförelse enligt punkt 1 kräver longitudinella studier av enskilda individer eller kohorter. Det innebär att vi kan studera en kohort, t. ex. B (se fig. 3) vid flera på varandra följande tillfällen, t. ex. vid t_3, t_4, t_5 och t_6. Om vi vid varje tillfälle studerar samma individer, kan vi därmed studera de förändringar som äger rum tidsföljdsmässigt för enskilda individer samt för kohorten i sin helhet. Men vid en studie av detta slag, s. k. panelstudie, uppkommer vissa svårlösta problem, t. ex. panelmortalitet och paneleffekter av varierande slag, såsom minneseffekter, mäteffekter, trötthetseffekter etc. Även rent praktiskt är denna ansats svårgenomförbar. Vissa av dessa problem elimineras vid ett longitudinellt studium av en kohort, som inte vid varje undersökningstillfälle består av samma individer. Därvid kan dock inte individuella förändringar studeras.

En longitudinell studie som visar individuella förändringar kan genomföras även som en retrospektiv undersökning. Till de enskilda individerna ställs retrospektiva frågor om hur deras situation var tidigare i jämförelse med själva undersökningstillfället. Shanas et al. (1968) har till vissa delar använt denna teknik i fråga om de äldres ekonomiska resurser. Nackdelen med denna undersökningsform är osäkerhet i mätningen beroende på t. ex. minnesfel eller på omedvetna eller medvetna efterhandskonstruktioner. Den kan dock ge viss säkerhet för uppgifter som är möjliga att kontrollera, t. ex. ekonomi.

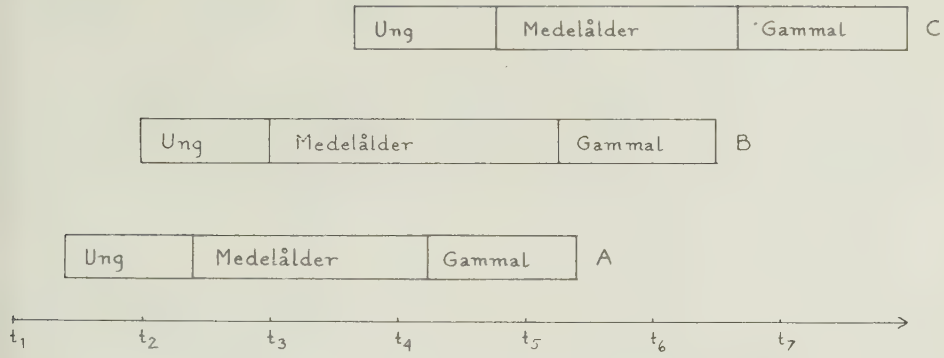

Fig. 3. Kohorterna A, B och C efter en tidslinje

Beträffande okontrollerbara uppgifter blir resultatet oftast respondentens subjektiva upplevelse. En individs attityd till åldrande kan t. ex. variera allteftersom individen själv blir äldre. Det kan innebära att den attityd man har vid undersökningstillfället inverkar på svaren avseende attityden man tidigare haft. Konsekvensen därav kan bli resultat, som uppvisar större stabilitet än som faktiskt är fallet.

Longitudinella data för enskilda individer har vi inte tillgång till i vårt material, varför denna ansats inte är möjlig. I vissa fall föreligger dock longitudinella data för aggregeringar av individer. Denna ansats kan då kompletteras med ansats 2.

Punkt 2 ovan innebär att vi gör en jämförelse mellan olika kohorter, vilka samtidigt befinner sig vid en viss punkt på en tidsaxel, en s. k. tvärsnittsundersökning. Vid en viss tidpunkt, t_5, kan vi jämföra de äldre i kohort A, med de medelålders i kohort B och de unga i kohort C (se fig. 3). Genom detta förfarande relateras de äldre till de icke-äldre, varvid vi ser i vilken utsträckning de äldres status och prestige är högre eller lägre visavi övriga ålderskategorier inom samhället. Detta förfarande har t. ex. Palmore & Manton (1974) använt sig av (se kap. 3). Hill (1970) har genomfört en liknande undersökning av tre generationer för att studera förändringar som äger rum över tid. I stället för att följa en generation under en livscykel har han således vid samma tidpunkt jämfört olika generationer med varandra.

En fördel med denna teknik är att insamlingen av data kan begränsas till en viss tidsperiod, medan nackdelen därvid utgör att vi kan uttala oss enbart om förhållanden vid just denna tidsperiod, och inte något om förhållanden före eller efter detta tillfälle. Vi tvingas också bortse från att individerna i de olika kohorterna måste relateras till olika historiska sammanhang. Iakttagna skillnader mellan unga och gamla kan vara att hänföra till samhällshistoriska

förändringar, eller till förändringar inom den individuella livscykeln, men man kan inte säga vilket.

En jämförelse enligt punkt 3 innebär att vi studerar olika kohorter som befinner sig på olika punkter på tidsaxeln. I varje kohort studeras dock enbart kategorin äldre. De äldre i kohort A studeras i relation till de äldre i kohorterna B och C (se fig. 3).

Därmed kan vi följda de kohortförändringar som sker, dvs. om status eller prestige för kategorin äldre förändras över tid. Denna typ av studie kan man till viss del säga att man gör vid jämförelser av de äldres situation i industrialiserade samhällen med de äldres situation förr, under förindustriell period. Svårigheten härvidlag har varit att det inte finns några egentliga undersökningar från sistnämnda tidsperiod, till vilken man relaterar de äldres situation i dag. Uppgifter från föregående och förindustriell tid kan vara mycket disparata och specifika och koncentrera sig enbart på vissa kategorier av äldre, t. ex. bönder med egna gårdar. Mera sällan omfattas alla kategorier av individer eller grupper. De kohorter från olika tidsperioder man sålunda jämfört med varandra har till sin sammansättning inte varit helt jämförbara. (Jfr. kap. 2).

Den möjligheten föreligger även att kombinera denna ansats att studera kohorter över en lång tidsperiod med den longitudinella ansatsen enligt punkt 1 ovan, varvid man dels kan studera individuella förändringar, dels strukturella förändringar. Denna metod möjliggör studium av de sociala förändringarnas inverkan på status och prestige vid konstanthållande av de individuella. Därvid kan, som framhålles av Schaie (1968), åldersdifferenser särskiljas från åldersförändringar, dvs. samhällshistoriska förändringar kan skiljas från förändringar inom den enskilda livscykeln.

En jämförelse enligt punkt 4 innebär att man utgår från en ideal norm, till vilken de äldres status och prestige relateras. Svårigheten härvidlag är att denna ideala norm ofta inte explicitgöres. Denna ansats finner vi emellertid inte intressant, då vi i föreliggande studie har möjlighet att studera de äldre i relation till de icke-äldre.

Vissa svårigheter uppstår vid en jämförelse enligt punkt 5 ovan. Det antas ofta att status och prestige ökar med ökad ålder i förindustriella samhällen, medan däremot status och prestige minskar vid ökad ålder i industrialiserade samhällen. Det förefaller dock svårt att avgöra vilken referenspunkt som härvid användes. En möjlighet finns att man implicit utgår från de förindustriella samhällena som norm och att status och prestige i de industrialiserade samhällen relateras till denna norm.

En annan möjlighet är att som referenspunkt används någon av de möjliga referenspunkterna 1–4 ovan. Problemet är dock att detta inte explicitgöres. Cowgill & Holmes (1972) utgår varierande från hur det varit förr, efter ideala förhållanden, efter icke-äldres status samt relaterar även de olika samhällena till det amerikanska och andra industrialiserade samhällen, där de äldres status och prestige mer eller mindre explicit förutsättes vara låg.

Den ansats vi ämnar använda i föreliggande studie utgör således en jämförelse mellan olika samhällen avseende de äldres status och prestige i förhållande till de icke-äldre. Genom en kombinerad analys av tvärsnittsdata och longitudinella data av föreliggande slag kan vissa processteoretiska tolkningar göras, som kan utgöra underlag för hypoteser om förändringar. Dessa förändringar kan dock hänföras enbart till kohorten som helhet, och några tolkningar om individuella förändringar kan ej göras.

4.5. Jämförbarhetsproblem

Vid en komparativ studie av föreliggande slag, då olika samhällen jämföres med avseende på vissa för undersökningen relevanta variabler, uppstår särskilda metodproblem.

Den litteratur som finns inom detta område — komparativ sociologi — är omfattande och behandlar ett flertal aspekter av komparativa studier. Här skall emellertid behandlas endast vad som gäller specifikt för denna studie.

En anledning till att man vill använda en komparativ ansats är att relationer mellan variabler förväntas skilja sig mer mellan samhällen än inom ett enda samhälle (Przeworski & Teune, 1973, p. 120). Man kan dock inte förutsätta att t. ex. åldersbetingade positioner samt status och prestige är enhetliga inom ett samhälle. Variationer inom ett och samma samhälle förekommer, och dessa variationer kan förmodas vara större i strukturellt och organisatoriskt komplexa samhällen än i mindre komplexa samhällen. Därför blir man vid komparativa interkulturella studier hänvisad till att använda hela samhällets normer i ett visst avseende som riktmärke:

> In cross-cultural research the norm for a whole society is taken as a score.
> (Whiting, 1968, p. 696).

Av detta följer att individuella variationer här hålles konstanta till skillnad från undersökningar inom ett enda samhälle, då i stället de kulturella normerna hålles konstanta. (op. cit.).

Denna ståndpunkt är emellertid inte oproblematisk, eftersom vi är intresserade även av de faktiska förhållandena och inte bara av de kulturellt föreskrivna normerna. Normerna, eller de normativa förväntningarna, kan i och för sig vara enhetliga inom ett samhälle, medan däremot det faktiska beteendet kan skilja sig mellan olika subgrupper inom ett och samma samhälle. Men även normerna kan vara olika, eller upplevas olika starkt, inom olika subgrupper. Där samhället är starkt skiktat kan det förhålla sig så att de priviligierade skikten uppställer normer, vilka de själva i mer eller mindre grad efterlever, medan de lägre skikten vare sig identifierar sig med normerna eller efterlever dem. Det kan också förhålla sig så, att vissa normer är helt fiktiva och

inte alls följs, t. ex. avseende prestigemönster gentemot äldre. (Jfr. Dube, 1955).

Då vår studie baseras på sekundärmaterial, förstärks dessa svårigheter. Det går ibland inte att urskilja, huruvida det faktiska beteendet överensstämmer med de kulturellt föreskrivna normerna. Som vi påpekat ovan beträffande etnografiska beskrivningar, vet vi inte i enskilda fall, om observatören studerat det faktiska beteendet eller enbart de kulturellt föreskrivna normerna, vilket är av betydelse i de fall det föreligger en diskrepans däremellan.

Det är också möjligt att den studerade folkgruppen eller befolkningen själv klassificerar och organiserar sin omgivning på ett sätt som skiljer sig från observatörens. (Ford, 1966).

Lévi-Strauss (1953) skiljer härvid mellan medvetna modeller och omedvetna. De medvetna modellerna är kulturellt betingade, dvs. de är framvuxna inom den studerade befolkningen. De omedvetna modellerna utgörs av observatörens modeller, vilka är resultatet av en genomgripande analys av de medvetna modellerna. Lévi-Strauss' syn representerar sålunda det strukturalistiska betraktelsesättet, där man går från det medvetna till det omedvetna, från vardagserfarenhetens nivå till den egentliga verkligheten. Ward (1965) har en ännu mer utarbetad modelltypologi. Denna ligger emellertid utom ramen för denna studie.

I vissa fall kan observatörens och befolkningens modell delvis sammanfalla. Vid sekundäranalys är det kanske inte möjligt att särskilja befolkningens egen modell från observatörens. Vid tolkning av data bör emellertid hänsyn tagas till att olika modellvarianter kan ge olika information. Under alla omständigheter måste man försöka skilja mellan ideala normer och faktiskt beteende.

Vid komparativa undersökningar kan man urskilja huvudsakligen tre problem, som alla kan klassificeras som jämförbarhetsproblem, nämligen enhetsproblemet, samt problemen angående begreppslikvärdighet och mätningslikvärdighet.

4.5.1. Enhetsproblemet

De svårigheter som uppstår vid jämförelse av olika sociala enheter (eller sociala strukturer) med varandra, bruker benämnas ett enhetsproblem. Är det t. ex. möjligt att jämföra en komplex nation som USA med en jägarstam i Australien, när de skiljer sig från varandra i nästan varje avseende? (Smelser, 1973, p. 68). Som framhållits av de många som ägnat sig åt de teoretiska och metodtekniska problem som sammanhänger med komparativa studier, är det viktigt att enheterna är jämförbara. (Shanas, 1963; Ford, 1966; Whiting, 1968; Przeworski & Teune, 1970, 1973; Smelser, 1973; Warwick & Osherson, 1973 m. fl.).

Naroll (1973 b) har också påpekat bristen på enighet beträffande kriterier som definierar de fenomen — stammar, kulturer, samhällen, folk — vi vill beskriva.

Marsh (1967) anför till definitionsfrågan att man, då man vill använda samhällen som undersökningsenheter, kan jämföra de enheter som studerats av sociologer med de enheter som studerats av antropologer:

> we can assume that the entities anthropologists study ("cultures") and those sociologists study (national societies) are sufficiently similar to be treated together in comparative analysis. In other words, there is nothing sacrosanct about the distinction between the types of units studies by sociologists and the types studies by anthroplogists. (Marsh, 1967, p. 15)

Marsh skiljer mellan begreppen kultur och samhälle såtillvida att kultur utgör den enhet antropologer studerar, medan samhälle utgör den enhet sociologer studerar. Distinktionen mellan dessa båda begrepp har dock utgjort en tvistefråga.

En vanlig åtskillnad mellan begreppen kultur och samhälle, är att man låter begreppet kultur beteckna levnadsvanor, kunskap m. m. samt materiella resurser, medan begreppet samhälle betecknar en organiserad och relativt självstyrd grupp människor som delar samma kultur.

Firth (1971) anger en distinktion mellan begreppen som överensstämmer med den ovan: Om begreppet samhälle står för en organiserad uppsättning individer med en viss livsstil, så står begreppet kultur för denna livsstil. Om samhälle ses som en aggregering av sociala relationer, så är kultur innehållet i dessa relationer. Begreppet samhälle understryker den mänskliga komponenten, aggregeringen av människor och relationerna dememellan. Begreppet kultur understryker komponenten av samlade resurser, icke-materiella såväl som materiella, vilka människorna ärver, brukar, omvandlar, utökar och förmedlar. Kultur är allt inlärt beteende, som har förvärvats i en social process (op. cit., p. 27).

Barnes (1971) finner det tillräckligt för en definition av begreppet samhälle, om vissa individer är förenade med varandra genom ett nätverk av rättigheter och skyldigheter samt interagerar med varandra med viss regelbundenhet. Dessa individer utgör då ett samhälle. I den utsträckning de delar mönster av förväntningar, värderingar och symboler har de också en gemensam kultur. (op. cit., p. 25).

Den enda konsekvens dessa definitioner av begreppen samhälle och kultur får för vår del, blir att vi kan benämna alla de enheter vi studerar som samhällen. Därmed är dock inte enhetsproblemet löst. Om vi jämför strukturellt och organisatoriskt komplexa samhällen med stora populationer med mindre komplexa samhällen med små populationer, kan de inte behandlas som likvärdiga enheter. Dessa samhällstyper skiljer sig enligt Leach (1950) inte enbart med avseende på populationsstorlek utan även med avseende på andra variabler, som kan följa dels av populationsstorleken, dels av den varierande

graden av komplexitet.

Naroll (1973 b) förespråkar som en lösning på enhetsproblemet att jämförelser göres efter flera variabler (op. cit., p. 724). Även Smelsers (1973) mening är att om vi väljer jämförbara dimensioner, som i princip är universella, och om vi utarbetar operationella definitioner för dessa, så är ett samhälle jämförbart med vilket annat samhälle som helst:

> one society is comparable with any other society (op. cit., p. 74).

Detta är en möjlig utväg ur dilemmat med enhetsproblemet. Huruvida det är en reell lösning beror på vilket syfte man har med den komparativa studien. Om vi vill genomföra en tvärkulturell ansats med statistiska beräkningar och korrelationer, där olika samhällen av varierande storlek och komplexitet används som jämförbara enheter, finner exempelvis Barnes (1971) enhetsproblemet olösligt. Om vi däremot genomför en komparativ studie utan statistiska beräkningar, kan enligt Barnes jämförelser tillåtas, trots att enheterna inte är direkt jämförbara. Barnes ser förfaranden med statistiska beräkningar som den största svagheten, då alla samhällen av olika typer i urvalet används som likartade enheter. Barnes förordar i stället en pluralitet av jämförelsenivåer, där jämförelser kan göras efter olika dimensioner, och där statistiska beräkningar ej utnyttjas. (op. cit., p. 68).

Eftersom komparativa studier, där olika samhällstyper ingår som undersökningsenheter, nästan av nödvändighet måste baseras på selektiva urval, torde det vara svårigheter förenade med att genomföra vissa statistiska beräkningar, såsom signifikansanalys, eftersom dessa teoretiskt bygger på antaganden om representativa urval. Vissa korrelationsmått förutsätter dessutom normalfördelade variabler, vilket knappast kan antas föreligga vid selektiva tvärkulturella undersökningar.

Om vi tar hänsyn till Barnes' reservationer med avseende på statistiska beräkningar, kan dennes ståndpunkt samt Narolls (1973 b) och Smelsers (1973) delvis sägas överensstämma med det tillvägagångssätt Przeworski & Teune (1970) förespråkar:

> The basic assumption is that names of nations, or of social systems in general, are treated as residua of variables that influence the phenomena being explained but have not yet been considered. Thus such concepts as "culture", "nation", "society", and "political system", are treated as residua of variables, which can be incorporated into general theory ...
>
> If we accept the residual nature of names of social systems, we can then attempt to replace these names by variables. When we find that societies differ with regard to a particular characteristic, we can ask what it is about these societies that causes this difference. (Przeworski & Teune, 1970, p. 29)

För att klassificera de samhällen vi vill jämföra, kan vi sålunda byta ut namnen på dem mot teoretiskt mer meningsfulla begrepp av variabelkaraktär, s. k. systemnivåvariabler, exempelvis grad av arbetsfördelning, ekonomisk nivå eller fördelning av ekonomiska resurser etc.. Därmed kan vi erhålla en typologi med vars hjälp vi kan förklara olikheter i den beroende variabeln mellan olika samhällen. För att detta skall vara meningsfullt krävs dock att det verkligen föreligger *skillnader* mellan samhällena avseende de fenomen vi vill förklara (op. cit , p. 36).

Om vi finner sådana skillnader mellan samhällena med avseende på status och prestige, betyder detta att det finns vissa karakteristika som skiljer samhällena åt, och det är dessa karakteristika som påverkar de studerade relationerna *inom* samhället. Den beroende variabeln studeras således *inom* samhället, medan systemnivåvariablerna förekommer som oberoende förklarande variabler. (op. cit., p. 48 ff.).

Przeworski & Teune skiljer mellan tre typer av systemnivåvariabler, nämligen kulturspridningsmönster (diffusion patterns), miljöfaktorer (settings) och kontextuella faktorer (contexts), på grundval av vilka likhet eller olikhet mellan olika samhällen kan fastställas. (op. cit., p. 51).

Den typ av systemnivåvariabel som i denna undersökning förefaller mest fruktbar och intressant är den som Przeworski & Teune benämner "contexts". Kontextuella faktorer utgör aggregeringar av individuella karakteristika. Bland de kontextuella faktorerna kan man skilja mellan strukturella variabler och populationsvariabler. Till de strukturella faktorerna hör aggregat av relationsegenskaper såsom arbetsfördelning, klasstruktur, inkomstojämlikhet. Populationsfaktorerna utgörs av statistiska fördelningar efter någon variabel, vilka uttrycks med medelvärden eller andelar av befolkningen. (op. cit., pp. 56–57).

För att dessa kontextuella faktorer ska kunna behandlas som systemnivåvariabler och därmed utgöra systemegenskaper, måste vi visa, eller åtminstone antaga, att de påverkar det individuella beteendet inom samhället. De bör utgöra potentiella determinanter till beteenden. (op. cit., p. 57).

Då vi vill studera synen på åldrande inom respektive samhälle, skall vi således relatera status och prestige till ett antal strukturella systemnivåvariabler, vilka antas ha karaktär av oberoende förklarande variabler (se nedan).

De variabler av beroendekaraktär vi närmare önskar studera inom varje samhälle är status och prestige. Då statusbegreppet i vår terminologi är avhängigt de positioner invidividerna innehar — status avser den betydelse samhället eller gruppen tillskriver den position individen innehar — kommer några av de strukturella systemnivåvariablerna att begreppsligt ligga mycket nära statusbegreppet. Detta medför att de kausala slutsatser Przeworski & Teune (op. cit.) tänker sig, inte kan göras beträffande vår statusvariabel. Analysen kommer i dessa fall snarare att innebära en precisering av statusbegreppet, där vissa strukturella systemnivåvariabler införes i preciserande syfte.

4.5.2. Begreppslikvärdigheten

Ett grundläggande teoretiskt problem i komparativ analys är huruvida de fenomen man är intresserad av har ekvivalent innebörd inom de samhällen man studerar (Warwick & Osherson, 1973), dvs. om begreppen har universell innebörd eller specifik, gällande enbart för vissa samhällen. De fenomen vi studerar bör sålunda vara jämförbara från ett sociokulturellt sammanhang till ett annat. Sociala fenomen får emellertid sin betydelse av det sammanhang de förekommer i, och detta är olika i olika samhällen.

Själva fenomenet åldrande kan sägas vara universellt, medan däremot den konkreta innebörden av begreppet kan vara specifik och varierande kulturellt. Det specifika kan utgöra själva definitionen av vad ålderdom innebär och hur man ser på och behandlar olika ålderskategorier.

Vi har ovan definierat det sociala åldrandet genom de positioner individen tilldelas i den sociala strukturen. Att kronologiskt sett gamla individer innehar vissa för samhället betydelsefulla positioner, kan innebära att dessa individer inte är att definiera som socialt gamla, medan i andra samhällen samma typ av positioner kan ses som ett kriterium på ålderdom.

I alla samhällen innehar individen vissa positioner. Dessa positioners betydelse för samhället kan emellertid skilja sig mellan samhällena. I ett samhälle kan t. ex. positionen som mormor innebära att man fullgör en viktig uppgift som barnuppfostrare, medan däremot i ett annat samhälle mor- eller farföräldrapositionen inte har någon för samhället viktig funktion. Vi kan således inte jämställa likartade positioner utan att ta hänsyn till det sociokulturella sammanhang i vilket det förekommer. Detta medför att den status individen tillskrivs, beroende på vilka positioner denne innehar, varierar från samhälle till samhälle. I ett samhälle kan mormorspositionen innebära hög status, medan i ett annat så inte är fallet.

Detta gäller även i vilken utsträckning de äldre erhåller prestige eller inte. Vissa beteenden kan i ett visst samhälle betyda att man visar aktning och respekt, medan samma beteende i ett annat samhälle innebär en oartighet eller förolämpning. Svårigheten ligger i att avgöra om ett beteende i ett samhälle ska klassificeras som aktning eller avsaknad därav. (Jfr. kap. 3 om Simmons, 1945). Är det t. ex. en åtgärd av respekt och aktning, då man inom ett samhälle hjälper de äldre att dö, eller är det att betrakta som ett utslag av grymhet mot de äldre? Svaret beror delvis på om vi intar en kulturrelativistisk eller etnocentrisk ståndpunkt. Men även om vi intar en kulturrelativistisk ståndpunkt kan det vara svårt att avgöra, om en handling i ett samhälle uttrycker respekt eller inte.

Ett ytterligare problem är att en och samma term inte har samma innebörd i olika studier. Begreppet status är i vissa rapporter liktydigt med begreppet position, i andra undersökningar innebär begreppet status detsamma som begreppet prestige. I ytterligare andra fall används begreppet betydelsefull position jämbördigt med hög status *och* hög prestige.

I vår studie särskiljes emellertid termerna position, status och prestige, och de har olika innebörder, varför ibland vissa tolkningsproblem kan uppstå, i synnerhet om begreppen inte är explicit definierade i de rapporter vi studerar.

Även andra begrepp används på vitt skilda sätt i olika beskrivningar, och där betydelsen varierar från samhälle till samhälle. Begreppen "headman" och "chief" innebär enligt Tatje (1973) i vissa samhällen, att positionsinnehavaren har fullständig makt, och i andra samhällen är det en position utan maktbefogenheter förenade med denna (op. cit., p. 691).

4.5.3. Mätningslikvärdigheten

Komparativa undersökningar, liksom alla andra vetenskapliga undersökningar, möter svårigheter att överföra teoretiskt meningsfulla begrepp till operationella definitioner, vilka möjliggör empiriska mätningar.

Alla jämförelser förutsätter mätningar, oavsett om vi använder mätinstrument på nominalskalenivå eller mer precisa skaltyper. Svårigheter uppstår vid mätning, om denna är indirekt och baseras på tolkning, ty tolkningar som är valida i ett system är kanske inte lika valida i ett annat system.

I de flesta fall sker vid sociologiska undersökningar mätning indirekt med hjälp av indikatorer. Från förekomst av indikatorn sluter man sig till, att det fenomen man är intresserad av, är förekommande. Validitetsproblemet är sålunda framträdande. (Przeworski & Teune, 1970, passim).

Då vi vill studera i vilken utsträckning status och prestige förändras med ökande ålder, är vi hänvisade till olika observatörers förmåga och möjlighet att *urskilja,* huruvida olika ålderskategorier i ett samhälle har åldersbetingade positioner samt i vilken utsträckning observatörerna tillskriver — medvetet eller omedvetet — de äldre respektive de icke-äldre åldersbetingade positioner, status och prestige eller avsaknad därav.

Till viss del beror mätningslikvärdigheten på jämförbarheten av den situation i vilken informationen är insamlad. I varje undersökning utgör observatören eller intervjuaren ett påverkande stimulus i den miljö han befinner sig, vilket innebär att den sociala miljön förändras av observatörens eller intervjuarens närvaro. I föreliggande studie försvåras denna situation av att olika observatörer eller intervjuare insamlat material från olika miljöer, vilket innebär att de studerade miljöerna inte influerats av samma stimuli. Själva undersökningssituationen liksom undersökningens längd och omfattning kan i stor utsträckning ha varierat mellan de studerade miljöerna.

Sociologer och antropologer gör sina observationer i specifika sociala strukturer. Dessa observationer kodas till ett vetenskapligt språk, som styr tolkningen av det studerade fenomenet. När undersökningen baseras på sekundärmaterial — som i detta fall — måste vi vara medvetna om de problem avseende mätningslikvärdighet som uppstår. Materialet är insamlat av

etnografer, antropologer och sociologer vid olika tidpunkter för olika syften. Dessa observatörer har efter sina syften klassificerat, kategoriserat och organiserat sin information genom det vetenskapliga standardspråket vilket kan ha haft varierande karaktär vid olika tidpunkter. Detta i sin tur styr tolkningen av den erhållna informationen.

Detta förhållande kan försvaga denna undersöknings realiabilitet och validitet. De svagheter och svårigheter som ovan berörts ligger utanför våra kontrollmöjligheter, men hänsyn måste tagas därtill vid den slutliga tolkningen av materialet.

4.6. Strukturella variabler

Vid en klassificering av samhällen kan man, som vi tidigare sett, använda ett flertal olika indelningsgrunder. Simmons (1945) skiljer mellan nomader och bofasta samt mellan jägare, fiskare, samlare å ena sidan och boskapsskötare och jordbrukare å den andra; Cottrell (1960) mellan hög- och lågenergisamhällen; Cowgill & Holmes (1972) m. fl., mellan huvudsakligen "primitiva" och moderna industrialiserade samhällen; Palmore & Manton (1974) mellan utvecklingsländer och industrialiserade samhällen; Shanas et al. (1968) har studerat enbart industrialiserade samhällen. Klassificeringen av samhällen har härvid huvudsakligen baserats på respektive samhälles produktionssätt. Ofta sammanfaller denna klassificering med graden av teknologi. Vid den ena extremen av skalan placeras samhällen med en enkel teknologi, såsom samlare, fiskare och jägare, och vid den andra extremen de industrialiserade samhällena. De tekniska skillnaderna sammanhänger med skilda ekonomiska och sociala förhållanden. Vid den ena extremen av skalan är graden av arbetsfördelning, specialisering samt den sociala differentieringen av sociala institutioner och positioner mer begränsad, medan vid den andra extremen av skalan dessa faktorer är mer omfattande.

Av detta förhållande följer enligt Firth (1958 p. 106 ff.) att man ofta även hänvisar till graden av komplexitet vid klassificeringen av olika samhällen. Men de industrialiserade samhällena är inte i alla sina delar de mest sammansatta. Om man t. ex. studerar släktskap i ett afrikanskt bondesamhälle visar det sig att denna är betydligt mer komplex än släktskap i vårt eget samhälle. För vissa typer av fenomen kan det t. o. m. vara svårt att överhuvudtaget tala om olika grader av komplexitet, utan bara om olikhet. Det kan t. ex. gälla religiösa uppfattningar, vilka kan vara svåra att gradera (op. cit.).

För vår del är ambitionen därför att relatera status och prestige till ett antal strukturella variabler, såsom bl. a. Przeworski & Teune (1970), Smelser (1973) och Naroll (1973 b) förespråkar.

De strukturella faktorer som kan vara relevanta är följande:
1. Produktionssätt,
2. Familjemönster,
3. Religion,
4. Boendemönster,
5. Fördelning av ekonomiska resurser,
6. Fördelning av politiska resurser,
7. Fördelning av kunskap.

Faktorerna 1 4 kan företrädesvis kallas interstrukturella, och de kan utgöra indelningsgrund för klassificeringar av samhällen. Faktorerna 5 7 kan vara både interstrukturella och intrastrukturella, såtillvida att dels kan en klassificering av samhällen göras på basis av hur fördelningen av ekonomiska och politiska resurser samt av hur kunskap ser ut inom samhället, och dels kan en differentiering mellan kategorier göras inom respektive samhälle på basis av denna fördelning.

1. Produktionssätt

På grundval av tidigare undersökningar kan vi urskilja ett antal olika produktionssätt. Utmärkande för tidigare studier på detta område är att man gjort en åtskillnad mellan huvudsakligen två samhällstyper, dvs. en dikotomi.

Vi föredrar att genomföra en trikotomisering av variabeln produktionssätt framför en dikotomisering, för att inte dölja eventuella s. k. icke-monotona samband.

Vi vill skilja mellan:
1. förindustriella samhällen,
2. övergångssamhällen, dvs. samhällen som befinner sig i en övergångsperiod mellan ett förindustriellt och ett industriellt produktionssätt,
3. industrialiserade samhällen.

Ett flertal möjligheter finns, genom vilka en avgränsning av kategorierna kan göras. Vi kan operationellt definiera variabeln produktionssätt, t. ex. genom andel sysselsatta inom jordbruk. Detta tillvägagångssätt kan vi kalla för en formell kategorisering. Eftersom vi avser att göra en kvalitativ analys, kan det även vara motiverat att genomföra en s. k. informell kategorisering.

Klassificeringen av respektive samhälle sker då på basis av innehållet i studerad text. Detta innebär att om samhället i texten anges vara ett industrialiserat samhälle, kommer det att klassificeras som ett sådant. Om det beskrivs som ett agrart samhälle med primitivt jordbruk och detta utgör huvudnäringen, blir samhället klassificerat som förindustriellt. Som övergångssamhällen blir de samhällen klassificerade där jordbruk utgör huvudnäringen men där tekniska, ekonomiska och sociala förändringar sker, vilka påverkar jordbruksmetoder, sysselsättning och övriga produktionsförhållanden.

Vår indelning av variabeln produktionssätt — oavsett formella eller

informella kriterier — utgör en nominalskala. Samtidigt kan vi dock säga att denna kategorisering likvärdigt kan ersättas av teknisk och ekonomisk utveckling, utbildningsnivå, grad av arbetsfördelning och specialisering, som kan sägas vara ordinalskalevariabler. På grundval av detta kan vi göra anspråk på att behandla vår klassificering som en ordinalskala. Därmed vill vi inte påstå att denna indelning beskriver utvecklingsstadier vilka varje samhälle med nödvändighet måste genomgå. Skalan baseras *inte* på ett antagande att olika samhällskarakteristika representerar olika stadier av en i huvudsak likartad longitudinell förändringsprocess.

2. Familjemönster

Som vi tidigare sett (se kap. 2) framhålles familjen såsom varande av betydelse för den status och prestige de äldre tillskrivs. Storfamilj (extended family) och andra sammanhållande familjemönster (t. ex. joint family, lineage system) antas förse individen med allt viktigare positioner ju äldre denne blir.

Kärnfamiljen å andra sidan sägs utgöra ett mer splittrat familjemönster, där de äldre inte förses med viktiga positioner och därmed inte tillskrivs vare sig status eller prestige. Denna uppfattning har, som vi tidigare visat (kap. 2), inte fått stå oemotsagd, och ett flertal studier tillbakavisar dessa antaganden. Detta gäller främst för de västerländska industrisamhällena.

För många av samhällena i vår undersökning saknas helt uppgifter om i vilken utsträckning olika familjemönster är förekommande. Detta gäller främst för de samhällen vi benämner industrialiserade. Uppgifter om familjemönster finns i större utsträckning för de övriga samhällena, men i många fall kan det härvid vara svårt att göra en åtskillnad mellan familj och samhälle, då familje- och samhällsorganisation till vissa delar kan sammanfalla. Positioner inom familj och samhälle kan ofta ha samma innebörd.

Vi finner att vi genom att relatera status och prestige till familjemönster inte för de industrialiserade samhällena kan tillföra ytterligare information om familjen än den vi givit tidigare (se kap. 2 och 3). För övriga samhällen integreras uppgifter om familjemönster i de avsnitt där status och prestige relateras till kvarvarande strukturella variabler.

3. Religion

Den religion, som är förhärskande inom ett samhälle, kan påverka synen på relationer mellan människor och därmed även synen på de äldre. Simmons (1945) har t. ex. påvisat den starka ställning de äldre i förindustriella samhällen har p. g. a. att viktiga religiösa positioner innehas av dessa. De äldre antas också stå i ett nära förhållande till de övernaturliga krafterna. Religiös tro och mystik upprätthålles och överförs via de äldre som kunskaps- och informationskällor.

Genom detta förhållande kan de även stärka sin åldersposition och utnyttja religionen till sin egen fördel. Det är emellertid tänkbart att det föreligger skillnader därvidlag mellan primitiva religioner utan gudsuppfattning och religioner med gudsuppfattning samt att judendom, österländska och västerländska religioner förmedlar olika normer avseende relationerna mellan människor.

Den kristna traditionen i den västerländska kulturen har starkt påverkats av den judiska religionen, som traditionellt värderar åldrande och långt liv positivt. Gamla Testamentet beskriver ofta långt liv som något värdefullt och som belöning för rättrådighet. Som exempel kan nämnas att Adam uppges ha blivit 930 år, Metusalem 969 och Noa 950. Synen på gamla hänför sig till den hebreiske patriarken, vars status var hög. Detta återspeglas även på gudsbilden som beskrivs som den äldre beskyddande gamle mannen (Koller, 1968). Respekt för föräldrar och äldre framhålles som en av de primära dygderna, vilket kommer till uttryck i bl. a. Det fjärde budordet: »Du skall hedra Din fader och Din moder, på det att det må gå Dig väl, och Du må länge leva i Ditt land.» Ålder förknippas med visdom, respekt och makt.

Denna syn står i kontrast till vissa uppfattningar förmedlade av gamla grekiska och romerska författare, vilka vanligen nedvärderade de äldre, såvida de inte hade någon värdefull egenskap. I antikens Grekland glorifierades ungdom och styrka, medan ålderdom ofta innebar förlust av respekterad status. I grekernas gudasagor framställs deras gudar som unga och kraftfulla — ålderslösa supermänniskor (Koller, 1968). Aristoteles uttrycker i sina skrifter negativa attityder gentemot äldre (Chandler, 1948 a; Haynes, 1962), men även positiva beskrivningar förekommer hos bl. a. Sofokles, Euripides och Aiskylos (Haynes, op. cit.).

Den romerska synen på äldre liknar mycket den grekiska. Cicero framhåller dock genom sitt språkrör Cato d. ä. många fördelar med att vara gammal och kan kanske sägas framställa en idealiserad bild (Chandler, 1948 b; Haynes, 1963). Ciceros idealiserande bild motsägs av bl. a. Horatius, som beskriver de fysiska och mentala sjukdomar som följer med åldrandet (Haynes, op. cit.). Seneca, men även Cicero, framhåller fördelen med att taga sig själv av daga. Det kan ha ansetts som ett naturligt dödssätt i Rom, då livet och ålderdomen blev alltför besvärande (Haynes, op. cit.). Det har också förekommit att man rekommenderat de äldre att kasta sig från Tiberbron. Att dö genom självmord kunde betraktas som ett ärofullt slut.

De österländska religionerna, buddhism, hinduism, islam, m. fl., framhålles ofta ha en mycket positiv syn på äldre och åldrande. På många ställen förekommer religionen också tillsammans med konfuciansk filosofi. Lugn, försiktighet, måttlighet samt familjelojalitet, vilka utgör värden som säges i hög grad gynna de äldres situation, värderas högt (Chandler, 1949).

Vid en jämförelse mellan tre dominerande religiösa traditioner i västerlandet, nämligen judendom, katolicism och protestanism finns vissa skillnader

dememellan avseende synen på åldrande. De som bekänner sig till den judiska religionen förefaller visa den största respekten och ansvaret för de äldre. Enligt Maves (1960) har de en utpräglad familjekänsla, vilket i sig kan bero på andra faktorer än religion, t. ex. vara ett resultat av diskriminering och segregering. Även katoliker säges ha en tradition av respekt för äldre, medan däremot den största variationen av attityder mot äldre finns bland protestanter. De senare anser oftare att olycka och misstag beror på moralisk svaghet eller brist på ansvar och planering (Maves, op. cit.), och kan i enlighet härmed variera attityden mot äldre. Samme författare påminner dock om att kristendomen utvecklats i en grekisk-romersk miljö och dessutom influerats av germansk kultur, och ingen av dessa kulturella traditioner har värderat sina äldre högt.

Beträffande förindustriella samhällen är religionstyp ofta relaterad till utbildningsnivå och läskunnighet. S. k. primitiva religioner finns vanligen i samhällen som kan klassificeras som prelitterata eller illitterata. Kristen mission och läskunnighet förändrar den ställning de primitiva religionerna innehaft. Dock fortlever ofta den gamla mytologin vid sidan om den nya religionen.

I alla samhällstyperna förekommer numera en blandad religion bland befolkningen. I många samhällen förekommer såväl en aktiv inhemsk mytologi som flera av de större religionerna representerade, t. ex. islam, buddhism, kristendom. I de industrialiserade samhällena förekommer både t. ex. katolicism och protestantism med varierande utbredning. Det har därför visat sig nästan omöjligt att göra en samhällsindelning efter religionstyp. Det är naturligtvis möjligt att använda enklare indelningar, t. ex. dikotomin "aktiv mytologi — ingen mytologi", eller "österländsk—västerländsk religion".

Då går vi emellertid miste om de mer subtila skillnaderna mellan olika religioner och dessutom kvarstår svårigheten att klassificera de samhällen, där skillnader härvidlag finns mellan olika grupper inom befolkningen, eller där vissa grupper fortfarande låter den gamla mytlogin leva kvar, medan andra tar avstånd från den. I ett samhälle kan vissa stora grupper vara buddhister, medan andra grupper inom samma samhälle bekänner sig till kristendomen. Då vi inte finner det särskilt meningsfullt att skilja enbart mellan "blandad religionsbild" och "enhetlig religionsbild", finner vi oss föranlåta att låta variabeln religion utgå för vidare analys.

4. Boendemönster

Simmons (1945) skiljer mellan permanent boende och instabilt boende, men även mellan nomader och bofasta, och finner att de äldres status och prestige är högre i samhällen, som karakteriseras av permanent boende. I industrialiserade samhällen förekommer stor geografisk rörlighet vilket analogt skulle kunna påverka de äldres status och prestige negativt. Detta framhålles av bl. a. Cowgill & Holmes (1972). Det kan därför vara av intresse att relatera status och prestige till boendemönster, som dels karakteriseras av stabilitet, dels av instabilitet.

Vi har emellertid inte annat än i mycket begränsad omfattning funnit uppgifter om detta. Visserligen kan en sådan indelning göras mer eller mindre common-sense-mässigt. Därvid skulle denna indelning dock inte skilja sig från vår indelning av produktionssätt, varvid förindustriella samhällen skulle sägas karakteriseras av stabilitet, och övergångssamhällen och industrialiserade samhällen av instabilitet. Därvid skulle också noggrannheten i klassificeringen försämras, eftersom dikotomiseringen ger ett grövre mått än trikotomiseringen. Detta föranlåter oss att låta variabeln boendemönster som strukturell variabel utgå för vidare analys.

5. Fördelning av ekonomiska resurser

Med ekonomiska resurser avser vi de resurser som inom respektive samhälle anges ha den största betydelsen för individerna. Det innebär att för vissa samhällen hänsyn kommer att tagas till monetära kriterier, dvs. till inkomstfördelningen, medan i andra samhällen där sådana inte finns, kommer vi att se till fördelningen av egendom såsom mark och boskap.

Vi avser således att på basis av hur fördelningen ser ut inom respektive samhälle genomföra en samhällskategorisering. Då vi avser att studera de äldre i relation till de icke-äldre, vill vi i första hand se i vilken utsträckning de ekonomiska resurserna är knutna till åldersvariabeln eller är fördelade oberoende av åldersvariablen. Om det visar sig att de ekonomiska resurserna är knutna till åldersvariabeln, vill vi i andra hand se om de är koncentrerade till de äldre respektive de icke-äldre.

Därefter har vi för avsikt att genomföra en samhällskategorisering efter i vilken utsträckning de ekonomiska resurserna är

1. knutna till åldersvariabeln;
1.1. koncentrerade till de äldre;
1.2. koncentrerade till de icke-äldre;
2. oberoende av åldersvariabeln.

Därigenom kan vi teoretiskt erhålla tre klasser av samhällen, och dessa klasser bildar en nominalskala.

6. Fördelning av politiska resurser

Med politiska resurser avser vi de möjligheter individerna har att utöva inflytande och påverka beslut, som i respektive samhälle betraktas som viktiga.

Vi genomför en kategorisering av samhällen på grundval av vilka kriterier som avgör denna fördelning. Även här vill vi se i vilken utsträckning de politiska resurserna är

1. knutna till åldersvariabeln;
1.1. koncentrerade till de äldre;
1.2. koncentrerade till de icke-äldre;
2. oberoende av åldersvariabeln.

*

7. Fördelning av kunskap

De samhällen vi studerar kan klassificeras efter grad av skriv- och läskunnighet, och vi skulle då erhålla en kategorisering bestående av illitterata, semilitterata respektive litterata samhällen. De illitterata samhällena kännetecknas av låg, i vissa fall obefintlig, grad av skriv- och läskunnighet, medan denna är mer spridd och omfattande i semilitterata samhällen. I de litterata samhällena däremot är skriv- och läskunnigheten allmänt utbredd. Denna kategorisering säger oss emellertid inte någonting om hur kunskap är fördelad inom samhället, annat än implicit.

Kunskap har inte samma innebörd i litterata och illitterata samhällen. Därför måste vi även i detta fall likställa den kunskap som värderas i respektive samhälle. Det betyder att vi för vissa samhällen tar hänsyn till traditionell kunskap, medan formell utbildning utgör kriterium för andra samhällen.

Vi avser således genomföra en kategorisering av samhällen på grundval av om fördelningen av kunskap är

1. knuten till åldersvariabeln;
1.1. koncentrerad till de äldre;
1.2. koncentrerad till de icke-äldre;
2. oberoende av åldersvariabeln.

*

Efter ovanstående diskussion finner vi att de faktorer som kvarstår för vidare analys är

1. Produktionssätt;
2. Fördelning av ekonomiska resurser;
3. Fördelning av politiska resurser;
4. Fördelning av kunskap.

Som tidigare påpekats tänker sig Przeworski & Teune (1970) att olika strukturella systemnivåvariabler kan betraktas som oberoende — förklarande — variabler till vissa fenomenvariabler inom ett samhälle. Av de strukturella variabler som i vårt fall kvarstår för analys är det egentligen enbart den första som kan tänkas utgöra en sådan förklarande variabel till båda våra beroende variabler status och prestige. Beträffande statusbegreppet har detta i vår terminologi en sådan innebörd att punkterna 2, 3 och 4 ovan snarast bör betraktas som instrument för preciseringar av statusbegreppet.

En tänkbar analysmodell är denna:

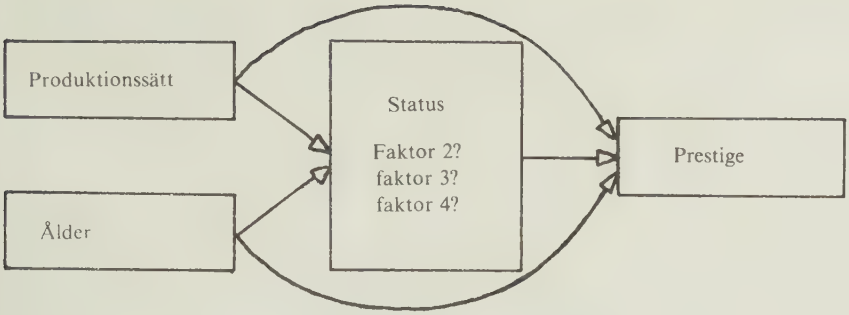
Produktionssätt
Ålder
Status
Faktor 2?
faktor 3?
faktor 4?
Prestige

5. FÖRÄNDRING AV STATUS OCH PRESTIGE — EN TVÄRKULTURELL JÄMFÖRELSE

5.1. Produktionssätt

Vi avser att skilja mellan tre samhällstyper på basis av produktionssätt, nämligen förindustriella samhällen, övergångssamhällen och industrialiserade samhällen. Operationellt definieras varje samhällstyp formellt med andel av arbetskraften sysselsatt inom jordbruk med binäringar. Anledningen till att vi väljer detta kriterium, beror på den tidigare framförda föreställningen att ett agrikulturellt produktionssätt förser de äldre med betydelsefulla positioner.

Ett problem med internationell statistik är emellertid om de redovisade uppgifterna baseras på samma typ av data. *Yearbook of Labour Statistics* innehåller uppgifter för andel av arbetskraften sysselsatta inom jordbruk med binäringar, och uppgifterna baseras på en i huvudsak likartad datainsamling för de redovisade samhällena. Däremot hänför sig inte uppgifterna för alla samhällen till samma år. Vi har därför valt att utgå från tidsperioden 1965–1968, då även det material vi i övrigt huvudsakligen baserar vår undersökning på hänför sig till denna tidsperiod. Eftersom vi inte avser att konstruera en skala utan en typologi betyder de förändringar som kan inträffa mellan några år inte så mycket att klassificeringen av de olika samhällena skulle ändra karaktär.

För samhällen Sirioni i Bolivia, Sidamo i Etiopien, Samburu i Kenya, Ibo i Nigeria, Bantu i Sydafrika, Salt River Pima i Arizona, Santo Tomás Mazaltepec i Mexiko samt Samoa, är det inte möjligt att i officiell statistik erhålla uppgifter om hur stor andel av arbetskraften som är sysselsatt inom jordbruksnäringen.

För Mexiko finns uppgifter av detta slag, men vi kan inte utan vidare anse dessa uppgifter gälla för området Santo Tomás Mazaltepec. Andelen i detta område kan skilja sig både uppåt och nedåt i förhållande till samhället som helhet.

Vi kan även erhålla statistiska data för det självständiga Västra Samoa. Det är emellertid den del av ögruppen Samoa som benämnes det amerikanska Samoa, som ingår i undersökningen. De uppgifter vi kan erhålla gäller således inte för amerikanska Samoa.

Holmes (1972) anger emellertid att majoriteten av befolkningen på Samoa ägnar sig åt traditionella ekonomiska aktiviteter som jordbruk och djuphavsfiske. Beträffande de övriga samhällena, för vilka vi inte kan erhålla dessa uppgifter, framhålles av respektive författare att huvudnäringen utgörs av jordbruk. Eftersom de samhällen vi ovan angivit, saknas i den officiella statistiken, klassificerar vi dessa som förindustriella.

Indien respektive Thailand sysselsätter över 70% inom jordbruksnäringen, medan övriga i undersökningen ingående samhällen sysselsätter mindre än 50% av arbetskraften inom jordbruksnäringen (Yearbook of Labour Statistics, 1969 1974). Indien och Thailand hänför vi till kategorin övergångssamhällen.

Österrike, Danmark, Norge, Israel, Tyskland, USA och Storbritannien sysselsätter mindre än 20% av arbetskraften inom jordbruksnäringen, varför vi klassificerar dessa som industrialiserade samhällen.

Polen, Sovjet, Irland och Japan kan, beroende på var snittpunkten för kategoriseringen sättes, klassificeras som antingen övergångssamhällen eller industrialiserade samhällen. Andelen sysselsatta inom jordbruket är för Polen ca 47%, Sovjet ca 30%, Irland ca 30% och Japan 24% (Yearbook of Labour Statistics, 1969–1974). Den relativa andelen för respektive samhälle, som arbetar inom jordbruket, skiljer sig här betydligt från Thailand och Indien, och ligger något närmare de samhällen vi klassificerat som industrialiserade. Om dessa samhällen skulle hänföras till de industrialiserade blir den kategorin då bestående av elva samhällen, medan kategorin övergångssamhällen består av enbart två. Kategorierna skulle antalsmässigt bli mer jämförbara om de innehåller ungefär lika många samhällen. Eftersom vi inte avser att utföra några statistiska beräkningar, är emellertid kategoriernas jämförbarhet med avseende på storlek av mindre betydelse. Därför finns skäl att avgränsa kategorierna genom de naturliga snittpunkter som finns i materialet, dvs. hänföra de samhällen som sysselsätter över 50% av arbetskraften i jordbruk till övergångssamhällen och de samhällen som sysselsätter mindre än 50% av arbetskraften i jordbruk till industrialiserade samhällen.
De kategorier vi erhållit blir således:

Förindustriella samhällen

Sirioni i Bolivia
Sidamo i Etiopien
Samburu i Kenya
Ibo i Nigeria
Bantu i Sydafrika
Salt River Pima i Arizona
Santo Tomás Mazaltepec i Mexiko
Samoa

Övergångssamhällen mer än 50% sysselsatta i jordbruk

Thailand 82% (1960), 70% (1970)
Indien 72% (1961, 1971) (Yearbook of Labour Statistics 1969, 1974)

Industrisamhällen mindre än 50% sysselsatta i jordbruk

Polen 47% (1960), 38% (1970)
Sovjet 35% (1959), 26% (1970)
Irland 30% (1966)
Japan 24% (1965)
Österrike 22% (1961), 13% (1971)
Norge 19% (1960), 12% (1970)
Danmark 14% (1965) (Yearbook of Labour Statistics, 1973)
Israel 10% (1968)
Väst-Tyskland 10% (1968)
USA 5% (1968)
Storbritannien 3% (1966) (Yearbook of Labour Statistics 1969, 1969)

Denna indelning överensstämmer med avseende på de industrialiserade samhällena med Cowgill & Holmes' (1972) kategorisering. Även Cowgill & Holmes hänför Sidamo, Ibo och Bantu till kategorin längst ned på skalan. Vi har utökat denna kategori med Sirioni, Samburu, Salt River Pima, Santo Tomás Mazaltepec och Samoa. Därutöver inför vi en mittenkategori bestående av Thailand och Indien. Även Cowgill & Holmes har en mittenkategori, men i sin analys arbetar de med endast två värden. Det är emellertid så stor överensstämmelse mellan Cowgill & Holmes' kategorisering och vår egen att det är möjligt att jämföra resultaten.

5.1.1. Förindustriella samhällen

I vissa av de förindustriella samhällena, såsom Sidamo och Samoa, ökar status med ökande ålder enligt Hamer (1972) respektive Holmes (1972). I Sidamo tillskrivs de äldre de mest betydelsefulla positionerna. De erhåller rituella ämbeten och fattar de viktiga besluten på alla nivåer. De upphör emellertid med manuellt arbete och deltar sällan i militära aktiviteter. I stället har de mer övervakande och kontrollerande positioner och dirigerar därmed de icke-äldres arbete. De hyser även den uppfattningen att man blir visare ju äldre man blir. De äldre antas även ha förmåga att göra förutsägelser om framtiden (Hamer, 1972). Dessa båda egenskaper ger de äldre betydelsefulla positioner inom såväl familjen som i samhället.

De äldre erhåller även prestige, enligt Hamer (1972). Ålderdom är en hedrad tid för både män och kvinnor. Hamer framhåller att prestige visas de äldre genom att de efter sin död behålles 3–5 dagar för att balsameras med kryddor och honung; icke-äldre däremot begravs genast. Trots att de äldre tillskrivs prestige förekommer att icke-äldre, framför allt yngre män, visar ambivalens mot de äldres auktoritet. Det kan betyda att prestigemönstret utgör ett normativt ideal, vilket kan ifrågasättas av de icke-äldre. De äldre visas prestige,

men det betyder inte nödvändigtvis att de uppbär prestige. Det kan föreligga en skillnad mellan beteende och attityder gentemot de äldre från kategorin icke-äldres sida.

På Samoa anger både gamla och unga, dvs. både kategorin äldre och kategorin icke-äldre, att ålderdomen är den bästa tiden i livet (Holmes, 1972). De äldre anges av Holmes vara helt integrerade i samhället, och de ser sig själva som värdefulla, deltagande medlemmar i både familje- och byaktiviteter. De tar aktiv del i sociala och politiska frågor och de fattar de viktiga besluten. Var och en deltar i det arbete de själva önskar. Det finns inga åldersbetingade aktiviteter (op. cit.). De äldre är husbyggare samt bidrar till undervisning av yngre genom myter, legender och seder. Genom sin kunskap och visdom betraktas de som experter på medicin, folklore och religion. Befolkningen är nominellt kristen, men fortfarande existerar en aktiv mytologi. De äldres positioner betraktas som betydelsefulla i samhället (op. cit.; jfr. Grattan, 1948; Mead, 1964). Enligt Holmes är den generella attityden mot äldre positiv i samhället, och detta gäller även de äldres attityder mot sig själva.

Genom ökande ålder ökar således status. Även prestige kan sägas öka med ökande ålder. Från vissa håll framförs emellertid det dubiösa med att levande begravning förekommer, vilket skulle kunna betraktas som ett tecken på avsaknad av prestige för de äldre. Vilket synsätt man här har beror på om man intar en etnocentrisk eller en kulturrelativistisk ståndpunkt. På Samoa innebär levande begravning en ära för den döde, och utgör således ett tecken på prestige (Simmons, 1945; Holmes, 1972).

I de övriga samhällena, som vi klassificerat som förindustriella, finns inga otvetydiga tecken på att status och prestige ökar med ökande ålder. Holmberg (1950) genomförde en studie åren 1940–41 bland Sirioni. Denna studie är således av betydligt äldre datum än övriga i vårt material. Holmberg framhåller emellertid, att bland Sirioni som är ett seminomadiserande folk, bestäms status huvudsakligen av den omedelbara nytta man tillför gruppen. När individen blir för gammal, svag, sjuk etc., för att följa med på jakt, överges denne för att klara sig själv så gott han förmår. De äldre utgör, på grund av sin svaghet och sin oförmåga att bidra till försörjningen, ett hot mot gruppens överlevnad. Detta medför att de äldres oförmåga att bidra till gruppens försörjning försätter dem i en ofördelaktig situation. Döende får liten eller ingen uppmärksamhet. Det förekommer också att de direkt dödas. Det senare kan i ett samhälle som detta vara det mest humana sättet att behandla de äldre, om beteendet betraktas kulturrelativistiskt. Det finns här inga tecken som tyder på att status och prestige ökar med ökande ålder. Det är kategorin icke-äldre, aktiva vuxna män, som har status och prestige. När man betraktas som äldre, har man varken status eller prestige.

Det seminomadiserande Samburu betecknas av Spencer (1965) som en gerontokrati, vilket betyder att äldre män har de mest betydelsefulla positionerna i samhället. De utövar även den ekonomiska makten. Vid närmare

analys finner vi emellertid att det är de aktiva männen som avses, vilka innehar de viktiga positionerna. När de fysiska krafterna avtar så förlorar de äldre sina positioner och de ersätts av yngre, fysiskt starkare män. Utgår vi från en strukturell funktionell definition av ålder, betyder det att status minskar vid övergången från kategorin icke-äldre till kategorin äldre.

Det förefaller även tveksamt om de äldre åtnjuter prestige. Spencer framhåller att det förekommer ett starkt missnöje riktat mot de äldre på grundval av konkurrensen om yngre kvinnor. Ägande av många yngre kvinnor betraktas som en ekonomisk resurs för de äldre. Genom att ha många unga fruar försäkrar de sig om att bli väl omhändertagna på ålderdomen. De yngre männen har emellertid inte ekonomiska möjligheter att konkurrera med de äldre om hustruköp.

Huruvida status och prestige ökar med ökande ålder i Ibo, Bantu, Salt River Pima och Santo Tomás Mazaltepec är tvivelaktigt. Det framhålls att dessa samhällen har genomgått stora ekonomiska och sociala förändringar och som en följd därav har positionsstrukturen förändrats. (Arth 1968 a+b; Shelton, 1972; Adams, 1972; Fuller, 1972; Munsell, 1972). De äldre erhåller inte de mest betydelsefulla positionerna. Samtidigt framhålles att förhållandena tidigare varit sådana att betydelsefulla positioner tillskrivits de äldre. Kristen mission, förändrad politik, ökande utbildning, samt en begynnande industrialisering framhålles ha förändrat den traditionella kulturen och värderingarna. I stället är det numera de läskunniga och utbildade — tillhörande kategorin icke-äldre — som innehar de mest betydelsefulla positionerna.

Traditionellt tillskrivs de äldre även aktning och respekt, men även prestigemönstren förändras (Arth, 1968 a+b; Shelton, 1965, 1968; Adams, 1972; Fuller, 1972; Munsell, 1972). Det framgår emellertid att prestigemönstren även tidigare varit diffusa. Det rapporteras om ambivalens och missnöje gentemot kategorin äldre. Respekt kan visas utåt genom beteende, på grund av föreskrivna normativa förväntningar. Det betyder emellertid inte att den generella attityden gentemot de äldre är respektfull. Trots hög status kan de äldre ha låg prestige.

5.1.2. Övergångssamhällen

Cowgill (1972 a) framhåller att i Thailand är ålder ett av de viktigaste kriterierna för respekt, och alla som är äldre än man själv respekteras (Jfr. Blanchard, 1957). På landsbygden fortsätter de äldre med sysselsättningar inom jordbruket, men arbetsaktiviteten avtar gradvis. Cowgill framhåller emellertid att även de som slutat arbeta uppfyller viktiga positioner som informella rådgivare. Äldre kvinnor uppfostrar barnbarn och sköter hushållen i sina döttrars familjer. Under ålderdomen ägnar man sig i hög utsträckning åt religiösa aktiviteter, och de äldre kan även fungera som präster. På grund av tron på reinkarnationen är

de äldres position viktig för dem själva, då den har betydelse för den position de erhåller i nästkommande liv. De positioner som innehas av äldre inom familj och samhälle definieras som betydelsefulla, och status ökar med ökande ålder. Aktivt ledarskap inom bysamhället innehas emellertid av de medelålders.

Inom städerna har de äldre inte samma möjligheter som på landsbygden att fortsätta arbeta. För statligt anställda tjänstemän finns också ett reguljärt pensionssystem som träder i kraft vid 60 års ålder. För andra yrkeskategorier finns inga reguljära pensionsförmåner. (Cowgill, 1972 a; Social Security, 1971). Cowgill påpekar att det förekommer missnöje med den låga pensionsåldern, och att försök har gjorts att höja åldern för pensioneringens inträde.

Det finns även kulturella normer som föreskriver prestige för de äldre. En särskild helgdag — Songkran — ägnas speciellt åt att hedra de äldre. Denna dag är den traditionella nyårsdagen i Thailand, vilken infaller 13–15 april (Cowgill, op. cit.).

Cowgill påpekar emellertid att sociala förändringar har medfört spänningar och konflikter beträffande de äldres positioner och prestige. Många inom de äldre generationerna har svårigheter att acceptera dessa förändringar. Man klagar över att yngre inte längre hyser respekt för äldre, och pensioneringen betraktas i den urbana miljön som smärtsam. Det förefaller således föreligga en konflikt mellan traditionella normer och värderingar och det faktiska beteendet och attityderna avseende synen på åldrande.

D'Souza (1971) anger de förändringar som skett i Indien avseende synen på åldrande i samband med de förändringar som skett i samhället genom övergången från ett förindustriellt till ett mer industrialiserat produktionssätt. Tidigare var storfamiljen (joint family), kastsystemet och bysamhället viktiga strukturella enheter. I var och en av dessa enheter hade de äldre de viktigaste positionerna. De äldre monopoliserade ledarpositionerna i den totala sociala strukturen.

D'Souza framhåller att de äldres situation förändrats genom att det ekonomiska och sociala systemet samt traditionella värderingar förändrats. Ålder är inte längre det viktigaste kriteriet för betydelsefulla positioner, utan det är tillägnade egenskaper som välstånd och utbildning. D'Souza menar att numera så minskar status med ökande ålder, då de äldre inte längre, på grund av de förändringar som ägt rum i samhället, tillskrivs betydelsefulla positioner.

D'Souza bortser emellertid från skiktningen i samhället på basis av kaster. De äldre som inte tillhört de översta kasterna i samhället kan knappast tidigare ha erhållit mer betydelsefulla positioner med ökande ålder, i jämförelse med de äldre som tillhört de högsta kasterna. Har en kast som helhet en låg ställning i samhället, kan knappast status öka enbart på grund av ökande ålder. D'Souza har behandlat enbart de äldres relationer till positionsstrukturen och inte berört prestigemönstren i samhället. Dube (1955) har emellertid i en studie av en indisk by studerat både status och prestige i förhållande till de äldre. Dube fann stora skillnader avseende prestigemönstren mellan olika sociala klasser. De

prestigenormer som föreskrivs ansluter man sig till generellt som ett ideal, men efterlevnaden skiljer sig asvevärt mellan klasserna. Det tyder på att det föreligger en diskrepans mellan ideal och realitet. Dube framhåller också att de som i realiteten har de viktiga positionerna och den kontrollerande makten i samhället är de medelålders, dvs. kategorin icke-äldre.

Harlan (1968) har genomfört en empirisk undersökning i två indiska byar, som karakteriseras som traditionellt agrikulturella. Harlans resultat tyder på att de äldres status inte är genomgående hög, utan varierar med fysisk hälsa, civilstånd och interpersonella relationer. Endast en minoritet innehade viktiga positioner efter 60 års ålder.

5.1.3. Industriella samhällen

McKain (1967, 1972) framhåller att Sovjet är ett ungdomsorienterat samhälle, men att de äldre trots det åtnjuter aktning och respekt. Prestigeidealet betonas inom både ungdomsorganisationer och fackföreningar. Sovjet har ett pensionssystem, som träder i kraft för män vid 60 års ålder och för kvinnor vid 55 års ålder. För att pension ska erhållas krävs dock att man arbetat 25 respektive 20 år. (McKain, 1972; Social Security, 1971). Att vara pensionerad betyder emellertid att man erhåller hög status i samhället enligt McKain. Det kan betyda att positionen som pensionerad inte av samhället värderas mindre än positionen som aktivt arbetande. Trots det kan vissa problem uppstå för t. ex. kvinnor, som inte varit ute på arbetsmarknaden de 20 år som krävs för att pension ska erhållas. Piotrowski (1973) påvisar, att i Polen, som har samma pensioneringsförfarande som Sovjet (Social Security, 1971), blir de äldre ekonomiskt beroende av sina barn. I Polen beror detta enligt Piotrowski på att pensionsförmånerna är relativt små, och inkomsterna därför inte täcker utgifterna. Detta resulterar i att äldre ofta tvingas sammanbo med sina barn för att klara sin ekonomiska försörjning. Det är möjligt, att förhållandena kan vara desamma i Sovjet, men detta framgår inte av McKains studier. En annan möjlighet är att pensionsförmånerna i Sovjet är betydligt större, varför ekonomiska problem av det slag som finns i Polen inte uppstår. I Polen uppgår emellertid pensionen till 80% av medelinkomsten under de sista tolv månaderna för de lägsta inkomstgrupperna, medan i Sovjet pensionen uppgår till 50% av medelinkomsten under de sista tolv månaderna för de lägsta inkomstgrupperna (Social Security, 1971). Dessa uppgifter skulle tyda på att den relativa ekonomiska situationen i Polen är bättre än i Sovjet för de pensionerade. Men i Sovjet har pensionärer enligt McKain även andra förmåner som billiga resor etc. Vid tiden för respektive undersökning var emellertid pensionsförmånerna i Polen lägre än nu, då en lagändring med förbättringar ägt rum år 1968 (Piotrowski, 1973; Social Security, 1971).

Arensberg (1937), Arensberg & Kimball (1966) och Streib (1972) framhåller

att de äldre på den irländska landsbygden har betydelsefulla positioner. De äldre innehar i de fall de äger ett jordbruk den ekonomiska kontrollen under hela sitt liv. De icke-äldre (barnen, framför allt sönerna) är ekonomiskt beroende av sina föräldrar. Först när föräldrarna dör erhåller den yngre generationen full beslutanderätt över sina liv. Samtidigt som det påpekas att de äldre är respekterade och aktade och upprätthåller sitt inflytande under hela sin livstid, så framhålls, att det förekommer konflikter och spänningar mellan de äldre och de icke-äldre på grund av de äldres makt över de icke-äldre. Det finns ett kulturellt ideal att visa de äldre respekt, men även på Irland förefaller det som om det finns en skillnad mellan ideal och realitet.

Streib (1972) anser också att det är tvivelaktigt om äldre ogifta visas respekt, i synnerhet då de inte har någon familj. Streib hänvisar även till studier som visar att den urbana befolkningen inte hyser respekt för de äldre trots det kulturella prestigeidealet. I städerna har de äldre inte heller möjlighet att med ökande ålder erhålla ekonomiskt betydelsefulla positioner såsom inom jordbruket. Arensberg, Arensberg & Kimball, liksom Streib har beträffande landsbygden enbart talat om självägande bönder. Även på Irland, liksom i andra samhällen, torde det på landsbygden finnas en andel av befolkningen, som inte tillskrivs betydelsefulla positioner, då de inte har några resurser. Status ökar knappast för dem med ökande ålder.

Beträffande Japan framhålles de förändringar som ägt rum i samhället och vilka åstadkommit en förändring av de traditionella status- och prestigemönstren (Omachi, 1962; Tachibana, 1966; Plath, 1972). De förändringar som skett avseende de äldre och synen på åldrande anges vara desamma som D'Souza framhåller för Indiens del.

Även i Japan torde det liksom i Indien ha funnits stora skillnader mellan sociala klasser, varför det är sannolikt att det varit äldre inom samhällets övre klasser som haft möjlighet att erhålla betydelsefulla positioner. Okada (1962) framhåller t. ex. att de äldres status är hög, så länge de kontrollerar familjeegendom. De som inte har någon egendom, har inte heller någon betydelsefull position i samhället. Däremot finns möjligheter att inom familjen erhålla betydelsefulla positioner som uppfostrare, kunskapsförmedlare etc. Respekt för de äldre finns inom den japanska kulturen som ett ideal, men Plath (1972) ifrågasätter att detta ideal existerar i realiteten.

Israel är ett samhälle bestående av immigranter från olika delar av världen. Weihl (1970 b, 1972) skiljer mellan de immigranter som varit med om att bygga upp den israeliska staten, de s. k. veteranerna, och de som immigrerat vid senare tidpunkter, de s. k. icke-veteranerna, vilka har varit tvungna att anpassa sig till institutioner och normer, som utvecklats av andra. Veteranerna är ofta av europeiskt ursprung, medan icke-veteranerna oftare är orientaler. (op. cit.).

Veteranerna innehar de flesta höga positionerna inom samhället, medan icke-veteranerna, varav t. o. m. några kan vara illitterata och ej heller talar hebreiska, inte kan få sådana (Weihl, 1972). Pensionsförmånerna beror enligt Weihl av hur

länge man vistats i landet, vilket betyder att veteranernas ställning ekonomiskt också är mer gynnad än icke-veteranernas. Weihl (1970 a+b, 1972) framhåller emellertid att orientalerna respekterar och vördar äldre på tillskriven basis, även om dessa grundläggande attityder håller på att förändras. Genom att de bor i storfamiljer, så har de inom familjen betydelsefulla positioner. Weihl påstår att de europeiska immigranterna inte åtnjuter prestige. Den tillskrivna basen för prestige saknas, liksom i de industrialiserade länderna (Weihl, 1970 b, 1972).

Nathan (1962) hävdar å andra sidan att de orientaliska immigranter som kom till Israel mötte svårigheter, på grund av förändrade värderingar och förnekande av de patriarkaliska värden som tillskrev de äldre betydelsefulla positioner både inom familj och samhälle.

Vi finner således inte några entydiga prestigemönster i Israel, oavsett om vi betraktar befolkningen som en enhet, eller om vi skiljer mellan veteraner och icke-veteraner, mellan européer och orientaler.

Däremot förefaller det som om de äldre veteranerna de facto har de mest betydelsefulla positionerna i samhället. På grundval härav kan vi emellertid inte uttala huruvida status ökar med ökad ålder. Snarare har mönstret hittills varit att status bibehålles trots ökande ålder.

Rosenmayr (1972) finner att det i Österrike finns ambivalens mot äldre. Man känner ett ansvar för äldre släkt, men det finns föga av allmän respekt för den åldrande personen i sig. På landsbygden finns fortfarande tregenerationshushåll, men enligt Rosenmayr är det främst av ekonomiska skäl och på grund av rationell arbetsfördelning. Det betyder emellertid inte att de äldre är integrerade i familjen, framhåller Rosenmayr som har funnit att förhållandena är bättre mellan familjemedlemmarna när de bor i separata hushåll. (Jfr. Rosenmayr & Köckeis, 1963).

Baumert (1962) anser att de äldres positioner i Tyskland har förändrats i jämförelse med förr. De äldre har nu varken status eller prestige. Både på arbetsmarknaden och inom politiken föredrar man yngre framför äldre. Baumert utgår från en förmodligen idealiserad föreställning om hur förhållandena varit förr i Tyskland och betraktar den nuvarande situationen mot bakgrund av vad Goode (1963) kallar den "västerländska nostalgin". Studerar man förändringar mot bakgrund av en felaktig föreställning, så blir också resultaten felaktiga. (Jfr. Tartler, 1961).

Även Pihlblad et al. (1972) utgår från föreställningar om förhållanden förr när de beskriver de äldres situation i Norge. Författarna framhåller att de äldres positioner och prestige har minskat under inflytande av urbanisering, industrialisering och förändring av familjestrukturen. Som pensionär har individen inte någon betydelsefull position, vilket författarna anser vara typiskt för arbetsorienterade samhällen, där arbete och yrke utgör de huvudsakliga kriterierna för status. (Jfr. Holm, 1957).

Cowgill (1972 b) framhåller beträffande USA att det vanligen antas att de äldres prestige är låg, medan det finns få data som stöder denna syn. Cowgills

påpekande att få data stöder denna syn, är inte kongruent med den slutsats, som Cowgill & Holmes själva drar på basis av sin analys. Det är uppenbart att det även är få data som stöder synen att äldres prestige och status är låg generellt i industrialiserade samhällen, och att status och prestige minskar med ökad ålder. Man utgår från att kärnfamiljen och pensioneringssystemet inte förser äldre med betydelsefulla positioner, och att de äldre därmed har låg status och prestige.

I den undersökning som Shanas et al. (1968) genomfört i Danmark, Storbritannien och USA finns inget som tyder på att status minskar med ökad ålder, annat än att individen genom pensionering förlorar en i samhället betydelsefull position. Det betyder emellertid inte att status minskar generellt, eftersom man kan ha andra betydelsefulla positioner i samhället, t. ex. inom föreningar eller inom politik.

Enligt Cowgill (1972 b) föreskriver seder och etikett i USA respekt och artighet mot äldre, även om dessa föreskrivna ideal inte alltid följes. Likartade föreskrivna ideal torde emellertid finnas även i andra industrialiserade samhällen.

5.1.4. Sammanfattning

Vi kan inte generellt uttala oss om några entydiga skillnader mellan olika samhällstyper med avseende på om status och prestige ökar eller minskar med ökad ålder. I alla de studerade samhällena tycks det finnas normer eller ideal, som föreskriver aktning och respekt för äldre. Detta ideal efterlevs emellertid i olika utsträckning i respektive samhälle.

Samoa och Sovjet förefaller vara de samhällen, där enligt respektive observatör de äldre erhåller prestige, och där prestige ökar med ökande ålder. I några av de förindustriella samhällena såsom Ibo, Bantu, Salt River Pima och Santo Tomás Mazaltepec anges förhållandena tidigare varit sådana att prestige ökat med ökande ålder, medan förändringar senare ägt rum, som medfört förändringar även av prestigemönstren. Detsamma gäller förhållandena i Thailand, Indien och Japan. Huruvida de äldre faktiskt mottagit prestige i dessa samhällen, och att prestige ökat med ökande ålder före dessa förändringar, finns dock inte några entydiga belägg för. På basis av vad som framkommit kan vi således inte dra någon slutsats om skillnader mellan samhällstyper avseende prestigeförändring med ökad ålder.

Med avseende på statusförändring med ökande ålder finner vi för förindustriella samhällen ett blandat mönster. I Sidamo och Samoa ökar status med ökande ålder, medan status minskar med ökande ålder i Sirioni och Samburu, som är seminomader. Detta resultat står i överensstämmelse med Simmons (1945), som fann liknande skillnader mellan nomader och bofasta.

För Ibo, Bantu, Salt River Pima och Santo Tomás Mazaltepec framhålles att status tidigare ökat med ökande ålder, men att sociala och ekonomiska

förändringar medfört en förändring av detta mönster. De äldre tillskrivs inte längre de viktigaste positionerna i samhället. Detsamma gäller förhållandena i de övergångssamhällen vi studerat, nämligen Thailand och Indien, även om många äldre i Thailand fortfarande erhåller betydelsefulla positioner, främst på landsbygden inom familjejordbruket.

I de samhällen vi benämnt industrisamhällen antas att status minskar med ökande ålder, med undantag för Sovjet och det rurala Irland samt för vissa kategorier i Israel. De data som finns tyder dock inte på någon entydig negativ statusförändring med ökande ålder, även om den allmänna uppfattningen är sådan. Visserligen innehar de äldre på grund av ett reguljärt pensionssystem inte längre någon aktiv produktiv position i samhället, men man kan i stället ha andra positioner som av mindre grupper eller institutioner ses som betydelsefulla.

I Japan, som vi hänfört till de industrialiserade samhällena, anges att förändringar skett avseende de äldres positionsinnehav i samhället. Tidigare ökade status med ökande ålder, medan mönstret numera liknar övriga industriländers.

Vi kan dock inte finna att status ökar med ökande ålder i större utsträckning i förindustriella samhällen, och att status entydigt minskar med ökad ålder i industrialiserade samhällen. Statusbilden förefaller däremot vara mer diffus i industrisamhällen än i förindustriella samhällen. Kategorin övergångssamhällen skiljer sig inte från de båda övriga samhällstyperna.

Det är möjligt att man genom en annan samhällstypologi skulle erhålla andra resultat. Om vi ser till de samhällen, där det i de studerade texterna anges att snabba förändringar ägt rum under de senaste tiotal åren, så är det förutom i Thailand och Indien, även i Japan samt i Ibo, Bantu, Salt River Pima och Santo Tomás Mazaltepec och Samoa, vilka vi hänfört till förindustriella samhällen. (Cowgill, 1972 a; D'Souza, 1971; Plath, 1972; Shelton, 1972; Fuller, 1972; Munsell, 1972; Adams, 1972; Holmes, 1972). Det är möjligt att man genom ett annat kriterium än andel sysselsatta inom jordbruk med binäringar skulle kunna hänföra dessa till en och samma kategori. Om vi försöksvis utgår från vårt informella kriterium för samhällskategorisering, där dessa samhällen tillhör övergångssamhällen, skulle vi erhålla ett något annorlunda resultat än det vi ovan kommit fram till. Vi finner att i dessa samhällen, som under kort tid genomgått snabba förändringar, har samtidigt status med ökande ålder förändrats. Tidigare anges status ha ökat med ökande ålder, medan förhållandena nu är att status minskar med ökande ålder. Detta gäller främst samhällena Ibo, Bantu, Salt River Pima och Santo Tomás Mazaltepec. Genom att utbildning och ekonomisk struktur har förändrats, har även positionsstrukturen i samhällena förändrats. Kunskap och visdom som traditionellt följer med ökande ålder värdesätts inte på samma sätt som formell utbildning och yrkeskunskap. I dessa samhällen är det kategorin icke-äldre, som innehar de betydelsefulla positionerna. De äldre kompenseras inte heller såsom i

industriländerna med pensionsförmåner. Deras livssituation har totalt förändrats under en generation. Vi finner en mer entydig negativ statusförändring i dessa samhällen än i industrialiserade samhällen. Detta resultat omfattar inte Samoa, som utgör ett undantag från det övriga resultatet.

Om vi antar att variabeln produktionssätt genom denna informella kategorisering kan bilda en ordinalskala, finner vi ett icke-monotont samband, såsom ett U-format samband. Detta skulle då stå i viss överensstämmelse med det resultat Palmore & Manton (1974) erhållit. Såsom vi använder variabeln produktionssätt bildar den emellertid en nominalskala, varför vi inte kan uttala oss om riktade samband. Däremot kan vi säga att status minskar med ökande ålder i större utsträckning i övergångssamhällen än i industrialiserade och förindustriella samhällen — förutsatt vår informella kategorisering.

Trots att vår formella kategorisering av samhällen till stor del överensstämmer med Cowgill & Holmes, (1972), erhåller vi inte samma entydiga resultat som dem. Delvis kan detta förklaras av att deras material saknar nomader, såsom Samburu och Sirioni, vilka ingår i vårt material. Beträffande samhällena Ibo, Bantu, Salt River Pima, Santo Tomás Mazaltepec och Thailand har Cowgill & Holmes uppenbarligen utgått mer från de uppgifter som hänför sig till förhållandena förr, medan vi har utgått från den förändrade situationen. Man kan anföra mot oss att vi vardera valt de förhållanden, som för våra respektive syften passar bäst. Å andra sidan finns inga belägg för att de tidigare angivna förhållandena överensstämmer mer med verkligheten än vad som uppgives om de industrialiserade samhällenas förindustriella period. Även i dessa samhällen kan de tidigare förhållandena ha idealiserats. (Vi skall återkomma till detta nedan.)

Produktionssätt förefaller inte entydigt förklara status- och prestigeförändring i förhållande till ökande ålder. Det beror sannolikt på att denna variabel är alltför omfattande och innefattar ett flertal aspekter, varav endast några kan ge entydiga förklaringar till varför status respektive prestige ökar med ökande ålder i vissa samhällen och minskar med ökande ålder i andra samhällen. Vi kan inte finna att ålder i sig utgör det viktigaste kriteriet för innehav av för samhället viktiga positioner. I vissa samhällen får individen mer betydelsefulla positioner med ökande ålder, men det är osäkert om ålder utgör den förklarande variabeln.

Vi har inte heller funnit några belägg för att prestige ökar med ökande ålder, vare sig beroende av status eller enbart beroende av åldersvariabeln.

Vi avser således studera om fördelning av ekonomiska och politiska resurser samt av kunskap möjligen kan precisera de diffusa tendenser som vi ovan funnit.

5.2. Fördelning av ekonomiska resurser

Eftersom ekonomiska resurser har olika innebörd i olika samhällen, avser vi att här ta hänsyn till de specifika ekonomiska resurser som är av betydelse inom respektive samhälle. För vissa samhällen utgörs de ekonomiska resurserna av

jordegendomar och boskap, i andra är det monetära kriterier som bestämmer de ekonomiska resurserna för enskilda individer.

För att kategorisera de studerade samhällena efter de ekonomiska resursernas fördelning skall vi i första hand se till om dessa i några samhällen är knutna till åldersvariablen, eller om de är fördelade oberoende av åldersvariablen.

I de samhällen som vi ovan klassificerat som industriella, är de ekonomiska resurserna, dvs., inkomst, fördelade i huvudsak oberoende av åldersvariabeln. Fördelningen är beroende av andra faktorer än ålder, såsom yrke, utbildning osv. Generellt har dock kategorin pensionerade mindre ekonomiska resurser än medelålders yrkesarbetande inom respektive samhälle. Men det förekommer variationer mellan socialgrupper och klasser, vilket innebär att vissa grupper pensionerade har en bättre ekonomisk standard än medelålders tillhörande andra sociala grupper i samhället. På grund av dessa variationer hänför vi dessa samhällen till den kategori, där de ekonomiska resurserna är fördelade oberoende av åldersvariablen. Även Samoa kan hänföras till denna kategori, då all egendom (mark) ägs gemensamt av hela familjen.

I vissa samhällen är de ekonomiska resurserna koncentrerade till huvudsakligen de äldre, och övriga ålderskategorier har inte något inflytande över dessa. De samhällen, som kan hänföras dit är Sidamo (Hamer, 1972), Samburu (Spencer, 1965) samt Irland. Beträffande Irland gäller denna fördelning främst rurala områden, dvs. de delar på landsbygden där huvudnäringen baseras på jordbruk. (Arensberg, 1937; Arensberg & Kimball, 1966; Streib, 1972).

Förutom dessa finns ett antal samhällen där tidigare de ekonomiska resurserna varit koncentrerade till de äldre, nämligen Ibo (Arth, 1968 a; Shelton, 1965, 1972), Bantu (Fuller, 1972), Santo Tomás Mazaltepec (Adams, 1972) samt Indien (D'Souza, 1971) och Japan (Okada, 1962).

Det är möjligt att ålder i sig utgör, respektive har utgjort, det viktigaste kriteriet för denna fördelning. I dessa senare samhällen har emellertid inte de traditionella ekonomiska resurserna samma betydelse för befolkningen numera, utan det är inkomst av lönearbete som avgör den individuella handlingsfriheten. De kategorier som har lönearbete är huvudsakligen de icke-äldre.

Detta förhållande är dock knappast föranlett av åldersvariabeln, utan andra faktorer än ålder är avgörande. Det sammanhänger delvis med reformer på det ekonomiska området, teknisk och politisk utveckling samt ökande läskunnighet. Den yngre generationen har i större utsträckning än den äldre erhållit utbildning och därmed större kunskap om teknologi m. m. På grund av förändringar av sådant slag har det blivit mer vanligt att de icke-äldre mer och mer övertar de ekonomiska befogenheter de äldre tidigare haft i samma samhälle. Vi kan sålunda inte entydigt påstå att det finns samhällen, som kan karakteriseras genom att den ekonomiska fördelningen är koncentrerad till icke-äldre på grundval av åldersvariabeln.

Vi kan således urskilja ett antal samhällen, där de ekonomiska resurserna teoretiskt är fördelade oberoende av åldersvariabeln, men där det faktiskt

förhåller sig så att kategorin icke-äldre förfogar över de ekonomiska resurser som i samhället anses som betydelsefulla.

5.2.1. Ekonomiska resurser koncentrerade till kategorin äldre

De samhällen, där egendom och kapital är koncentrerade till de äldre, har som huvudnäring huvudsakligen jordbruk, men även boskapsskötsel förekommer. De äldre äger oftast den jord och den mark som brukas samt den boskap som ger hela befolkningen sysselsättning och ekonomisk utkomst. I de fall de äldre inte innehar äganderätten, har de beslutanderätt över de ekonomiska tillgångarna och därmed ekonomisk kontroll och makt. Detta gäller i de fall jordegendomen gemensamt ägs av familjen, klanen eller av samhället i sin helhet. De äldre innehar då den ekonomiska kontrollen över den gemensamma egendomen (Arensberg, 1937; Streib, 1972; Okada, 1962; Fuller, 1972). Den ekonomiska makten är oftast bunden till familjen, men i de samhällen där familjen som institution utgör den grundläggande enheten, innebär detta, att de äldre innehar den ekonomiska kontrollen i samhället som helhet (Fuller, 1972).

Ofta innehar de äldre den ekonomiska kontrollen under hela sin livstid, i synnerhet i de fall äganderätten omfattar odelbara jordbruk. Det innebär att den yngre generationen (icke-äldre) kan erhålla ekonomisk beslutanderätt först när de äldre avlidit. Så är fallet t. ex. på Irland (Arensberg, 1937; Arensberg & Kimball, 1966; Streib, 1972). Ägande av egendom och kapital ger de äldre en maktposition i förhållande till de icke-äldre genom den ekonomiska kontroll de kan utöva på den yngre generationen. Den ekonomiska makten ger de äldre möjlighet att under hela sin livstid utöva påtryckning på den yngre generationen. Av detta följer att de icke-äldre står i ett ekonomiskt beroendeförhållande till de äldre, tills dessa dör eller på annat sätt överlåter sin egendom.

I det senare fallet förutsätts ofta att de icke-äldre eller den äldste sonen — som oftast är arvtagare — med familj, i gengäld påtar sig ansvaret för de äldre föräldrarna. I sådana fall innebär det inte alltid att även den ekonomiska beslutanderätten överförs till denne, utan de äldre behåller den ekonomiska kontrollen, så länge de är mentalt förmögna därtill (Arensberg, 1937; Streib, 1972; Fuller, 1972; Okada, 1962 m. fl.).

Ekonomiska resurser innebär dock inte alltid mark eller boskap. Även "ägande" av kvinnor utgör en ekonomisk resurs, speciellt ägande av yngre kvinnor. De äldre kan genom att ha yngre hustrur försäkra sig om att bli väl omhändertagna, när deras fysiska styrka avtar och därmed deras möjligheter minskar att bidra till den ekonomiska försörjningen. I Samburu liksom tidigare i Ibo, utgör konkurrensen om yngre kvinnor en orsak till missnöje bland de yngre männen som genom bristande ekonomiska resurser inte kan konkurrera med de äldre om dessa (Spencer, 1965; Arth, 1968 a).

Även barn kan utgöra en värdefull ekonomisk resurskomponent, eftersom det ofta förutsätts att barnen ska försörja sina föräldrar då de blir äldre. Så var t. ex. fallet i Ibo (Shelton, 1965). I vissa samhällen förekommer att äldre adopterar söner för att säkra försörjning och trygghet under sin ålderdom (se t. ex. Embree, 1939; Hamer, 1972). Barn och unga fruar utgör ett slags ålderdomsförsäkring.

I de samhällen där de ekonomiska resurserna är koncentrerade till de äldre, kan deras situation kännetecknas av fullständig ekonomisk säkerhet. Genom innehav av en betydelsefull position i den ekonomiska strukturen har de hög status enligt vår definition av statusbegreppet.

Det är emellertid oklart i vilken utsträckning de ekonomiska resurserna är koncentrerade till *alla* äldre inom denna samhällstyp. I de mindre komplexa förindustriella samhällena, där all egendom är gemensam och de äldre innehar den ekonomiska kontrollen, är det sannolikt att de flesta äldre på grund av sitt ringa antal, innehar sådana viktiga positioner inom den ekonomiska strukturen. Men det förutsätter att de är mentalt förmögna därtill.

Svaga, orkeslösa individer betraktas ofta i dessa samhällen som en betydande börda och det är knappast troligt att de enbart på grundval av hög ålder erhåller ekonomiskt betydelsefulla positioner. Andra egenskaper än enbart hög ålder krävs oftast (Simmons, 1945; Adams, 1972; Yang, 1947). I mer komplexa förindustriella samhällen, där ägandet är fördelat efter klass-, kast- eller klantillhörighet, kan det inte sägas generellt att de äldres status är hög, och inte heller att status ökar generellt med ökad ålder.

Inom samhällen, där vissa individer eller grupper är jordägare eller på annat sätt har ekonomisk kontroll och denna är koncentrerad till de äldre, är situationen bra enbart för dessa äldre. Flertalet inom en befolkning kan dock oftast inte klassificeras som jordägare utan är oftare jordbruksarbetare eller på annat sätt ekonomiskt beroende av jordägarna, t. ex. i Indien. Bland dessa grupper innehar de äldre inte någon betydelsefull position inom den ekonomiska strukturen och därmed inte heller hög status på grundval av detta.

I de samhällen, där huvudsakligen de äldre innehar den ekonomiska kontrollen, erhåller enbart de enskilda individer som reellt har möjlighet att utöva denna kontroll hög status. Denna reella möjlighet är störst i de samhällen där de ekonomiska resurserna utgör individuell eller gemensam egendom eller där familjeenheten förfogar över denna och mindre i samhällen där de ekonomiska resurserna är fördelade efter klasstillhörighet. I de förindustriella samhällen, där de äldre inte förfogar över ekonomiska resurser, t. ex. i Sirioni, blir de vid avtagande fysisk styrka helt utelämnade. Befolkningen är seminomader och lever under mycket knappa villkor. Individuell status bestäms av den omedelbara nytta, som man tillför gruppen, vilket innebär att de äldres oförmåga att tävla med de yngre medför att de hamnar i en ofördelaktig situation. När de blir för gamla och sjuka för att kunna följa med på jakt, överges de för att klara sig själv så gott man kan. Genom sin fysiska oförmåga att

delta i de ekonomiska aktiviteterna utgör de äldre ett hot mot gruppens överlevnad. Det förekommer även att de äldre dödas (Holmberg, 1950, p. 85).

Huruvida de äldre generellt åtnjuter hög prestige i samhällen, där de ekonomiska resurserna är koncentrerade till de äldre, är tveksamt. Genom att de icke-äldre ständigt står i ett ekonomiskt beroendeförhållande till de äldre, uppstår ofta motsättningar mellan dessa kategorier. Så är fallet i t. ex. Samburu (Spencer, 1965), på Irland (Arensberg, 1973; Arensberg & Kimball, 1966; Streib, 1972), och har varit i Ibo (Arth, 1968 a). Dessa motsättningar visas inte alltid öppet gentemot de äldre i beteende. Det overta beteendet kan i hög grad ansluta sig till de normativa förväntningar som föreligger i samhället. Oftast kan detta bero på ekonomisk osäkerhet och rädsla hos de icke-äldre för att så småningom inte komma i åtnjutande av de äldres egendom och kapital och därmed berövas sin livsförsörjning. Däremot förekommer det att de icke-äldre — där det är möjligt — går bakom de äldres rygg när det gäller vissa ekonomiska beslut, även om de låter de äldre tro att de själva står bakom besluten (Harlan, 1968; Adams, 1972 m. fl.).

Missnöje och bristande aktning kan även uttryckas bland de icke-äldre, när de äldre inte är närvarande (Arensberg, 1937; Streib, 1972). Därför kan sägas att de äldres ekonomiska kontroll förstärker eller ger upphov till generationsmotsättningar mellan de äldre och de icke-äldre. (Spencer, 1965; Arensberg, 1937; Streib, 1972; Arth, 1968 a; Adams, 1972). Det kan antas att dessa generationsmotsättningar är relativt generella i de fall de äldre innehar den ekonomiska kontrollen, och de icke-äldre står i ett ekonomiskt beroende förhållande till dessa. Streib (1972) framför även att det är tveksamt om äldre ogifta visas någon respekt, i synnerhet då de inte har någon familj. Detsamma kan gälla för ensamstående äldre i samhällen, där den ekonomiska försörjningen på ålderdomen förutsätter att man har barn (söner) eller hustrur. Det skulle innebära att prestige gentemot de äldre inte är så utbredd som vissa källor vill förespegla. Detta kan dock bero på att man inte skiljt mellan begreppen status och prestige, men det kan även bero på att den enskilde rapportören har fått respektive rapporterat selektiv information.

5.2.2. Ekonomiska resurser koncentrerade till kategorin icke-äldre

Vi har tidigare antagit att vissa av de samhällen, vilka enligt vår informella kategorisering av produktionssätt karakteriseras av en förvandling från förindustreiellt till industriellt produktionssätt, tidigare har haft en ekonomisk fördelning till huvudsakligen de äldre. Här sker tillsammans med den tekniska förändringen även en förändring av den ekonomiska strukturen och därmed fördelningen av de ekonomiska resurserna. Så är fallet för Ibo, Bantu, Santo Tomás Mazaltepec samt Japan och Indien. Ägandeförhållandena demokratiseras, t. ex. i Japan (Plath, 1972) och Indien (D'Souza, 1971), eller så har

jordegendomar nationaliserats och övergått i statens ägo. Plath (1972) anger att de äldres situation i Japan förändrats genom att arvsförhållandena ändrats. Förr ärvde den äldste sonen allt, och det förutsattes att denne därmed skulle försörja sina föräldrar. Nu delas arvet lika mellan syskonen, och därmed har ingen huvudansvaret för sina föräldrar. Syskonen kan dela på ansvaret så att de äldre flyttar mellan dem, vilket skapar otrygghet, eller också flyttar de till hem för äldre. Detta kan upplevas som problem för de äldre som själva uppfostrades under en annan era. Vissa äldre har dock ekonomiska resurser att klara sig själva, medan andra inte har det (op. cit.). Genom förändringsprocessen förlorar de äldre sina positioner i den ekonomiska strukturen och därmed kontroll och makt över de ekonomiska resurserna. Vanligtvis övergår beslutanderätt och ekonomisk kontroll till administratörer i de fall jordegendomarna nationaliseras. I de fall administratörerna är inhemska utgörs de i regel av yngre individer, dock inte på grundval av ålder, utan genom en vanligtvis bättre formell utbildning.

Inom vissa familjer kan dock fortfarande den ekonomiska kontrollen formellt ligga i de äldres händer, men reellt har denna kontroll förlorat sin betydelse. De icke-äldre blir genom industrialisering och därmed utbyggnad av fabriker m. m. inte hänvisade till att arbeta inom familjejordbruket för sin försörjning, och därmed upphör deras ekonomiska beroende av de äldre (Adams, 1972; Fuller, 1972, m. fl.).

Dessa förhållanden medför att de äldre reellt, om icke alltid formellt, förlorar den status som tidigare tillskrivits dem. Den ekonomiska makten, dvs. grundvalen för hög status, reduceras. Därmed försvinner även till stora delar den säkerhet de äldre tidigare kunnat göra anspråk på under sin ålderdom. När de blir orkeslösa och svaga och inte längre kan försörja sig själva, kan de inte alltid påräkna att de skall omhändertas av sina barn eller andra släktingar. Den yngre generationen kan försörja sig själv men förtjänsten räcker vanligtvis inte till att även försörja de äldre. I vissa fall anser man inte heller att någon skyldighet därtill föreligger (Fuller, 1972). Då inte heller något formellt pensionssystem existerar, blir de äldre mer eller mindre negligerade av både familj och samhälle.

I den förmodligen svåraste situationen befinner sig de äldre som under sin livstid upplevt dessa förändringar. De har själva under sin ungdom och fram till mogen ålder befunnit sig i ett ekonomiskt beroendeförhållande till dem som då var äldre, och de har under den omvandlingsprocess som pågår, kommit i kläm mellan två vitt skilda ekonomiska förhållanden. Därmed vill vi inte påstå att något ekonomiskt system är bättre eller sämre för de äldre, utan enbart påvisa en situation för en kategori människor, vilka som kategori betraktat har fått en förändrad livssituation. Denna förändrade livssituation gäller dock främst de äldre, som *tidigare* haft den ekonomiska makten och därmed hög status. Som vi påpekat ovan kan detta förhållande knappast gälla *alla* äldre i de samhällen som karakteriseras av att de ekonomiska resurserna är koncentrerade huvudsakligen

till de äldre. I de fall där de äldre tidigare inte haft hög status kan vi inte uttala oss om, huruvida deras situation har förbättrats eller försämrats genom förändring av den ekonomiska strukturen i dessa samhällen.

I förhållande till de icke-äldre kan det nog generellt sägas att de äldre i denna typ av samhällen befinner sig i en ekonomiskt mindre gynnsam position i den ekonomiska strukturen.

I vilken utsträckning de äldre generellt åtnjuter prestige eller inte kan beträffande dessa samhällen (Ibo, Bantu, Santo Tomás Mazaltepec, Indien och Japan) vara osäkert att uttala sig om. En möjlighet är att de äldre åtnjuter högre prestige än tidigare, eftersom det ekonomiska beroendet avtagit och det skälet för generationsmotsättningar inte längre föreligger. Aktning och respekt visas på grundval av emotionella band, och ej av ekonomiska hänsyn.

En annan möjlighet är att generationsmotsättningarna vidgas genom att det ekonomiska beroendet upphör, och det yttre tvånget att utåt visa de äldre aktning och respekt upphör. Det kan medföra att man nu även öppet i sitt beteende uppvisar det missnöje och de motsättningar som finns, och vilka man tidigare dolde inför de äldre.

Prestige gentemot de äldre finns som ett ideal i dessa samhällen. Omachi (1962), Tachibana (1966) och Plath (1972) ifrågasätter emellertid dessa ideals efterlevnad i verkligheten för Japans del. Dube (1955) framhåller, att det i den indiska by denne studerat föreligger stora diskrepanser mellan prestigeidealen och det faktiska beteendet. Även för Ibo, Bantu och Santo Tomás Mazaltepec förefaller prestigemönster enbart på grundval av ålder ifrågasättas. (Shelton, 1972; Arth, 1968 a+b; Fuller, 1972; Adams, 1972).

5.2.3. Fördelning av de ekonomiska resurserna oberoende av åldersvariabeln

De samhällen, där de ekonomiska resurserna är fördelade oberoende av åldersvariabeln, är de industrialiserade samhällena med undantag av Irland. Till skillnad från de samhällen, där de ekonomiska resurserna är knutna till åldersvariabeln, så har de industrialiserade samhällena ett mer eller mindre väl utbyggt pensionssystem samt sociala försäkringar, vilket tillförsäkrar de äldre ekonomiska utkomstmöjligheter (Social Security, 1971). Det förekommer dock stora skillnader mellan olika samhällen.

I Sovjet och Polen — samt i några övriga öststater, som inte ingår i undersökningen — är en förutsättning för erhållande av pension, att individen innehaft anställningsarbete under ett visst antal år; i Sovjet och Polen är kravet för män 25 år, för kvinnor 20 år. (McKain, 1972; Social Security, 1971).

I Österrike och Väst-Tyskland omfattas inte alla arbetskategorier av pensionssystemet. I Israel, Norge, Danmark och Storbritannien — samt i Sverige — däremot omfattas alla av pensionssystemet, oavsett om man arbetat eller inte (Social Security, 1971). För samtliga samhällen i denna kategori är

emellertid de ekonomiska resurserna från pensionen lägre än den inkomst individen tidigare haft (op. cit.).

I förhållande till de icke-äldre har de äldre i denna typ av samhällen sämre ekonomiska resurser. I genomsnitt erhåller ett äldre par genom pension i Danmark ungefär 40% av den genomsnittliga industriarbetarlönen, i Storbritannien och USA utgör pensionen 29% av samma genomsnittslön. Om man ser till den totala inkomsten, inklusive pensionen, utgör den för äldre par i Danmark och USA 50%, och i Storbritannien 47% av genomsnittslönen inom industrin. I dessa tre samhällen ligger inkomsten under den genomsnittliga nivån för den yngre populationen. Pensionerade par i de tre samhällena erhåller ungefär hälften av den inkomst som heltidsarbetande par erhåller (Shanas et al., 1968, pp. 353–354).

I USA uppvisar medelinkomsten för olika ålderskategorier i populationen en klockformad fördelning. Inkomsten är högst för medelåldern 35–44 år och sjunker därefter och står för kategorin 65 år och över på ungefär samma nivå som för kategorin 14–19 år (Census of Population, 1960, p. 580).

Även Kreps (1966 a+b, 1969) visar att inkomstnivån är lägre för äldre än för medelålders, oavsett yrkeskategori. Kreps är av den uppfattningen att äldre har en lägre inkomstnivå än icke-äldre såväl vid longitudinella som vid tvärsnittsundersökningar. Spengler (1966), liksom Sheldon (1958), anger att medelinkomsten för äldre är lägre än för hela befolkningen.

Dessa undersökningar hänför sig främst till förhållandena i USA, men tendenserna är desamma i de övriga industrisamhällena. (Jfr. Wedderburn, 1970; Paillat, 1962). Det kan emellertid förekomma stora variationer mellan olika grupper inom kategorin äldre. I Sverige har hela kategorin pensionerade en lägre inkomst än den övriga befolkningen, men pensionärer från socialgrupp 1 har en högre genomsnittlig inkomstnivå än genomsnittsinkomsten för den totala befolkningen (Eriksson, 1974). Det bör emellertid noteras att pensionärernas inkomst här relateras till hela befolkningens — inklusive pensionärerna själva — och inte till kategorin icke-äldre, varför dessa uppgifter inte är helt jämförbara med ovanstående. Det betyder att pensionärernas låga inkomster inverkar på den totala befolkningens.

Det är emellertid sannolikt att det generellt i de industrialiserade samhällena finns liknande skillnader mellan olika grupper inom kategorin äldre, vilket också Shanas et al. (1968) påpekar. Om vi emellertid ser till de äldre som kategori har de en ekonomiskt sämre situation i jämförelse med de icke-äldre. I de industrialiserade samhällen, där pensionssystemet inte är helt utbyggt, och där det är förbehållet dem som arbetat på arbetsmarknaden, kan förhållandena vara ännu något sämre för de äldre i förhållande till de icke-äldre. Framför allt torde de äldre kvinnorna bli diskriminerade vid ett sådant system. I dessa senare samhällen blir de äldre ofta ekonomiskt beroende av sina anhöriga. Detta förhållande kan innebära att familjen får en större betydelse för omvårdnaden av äldre än i samhällen med ett väl utbyggt pensions- och socialförsäkringssys-

tem. Enligt svensk socialpolitisk ideologi syftar pensionssystemet till att ge alla äldre ekonomisk trygghet oberoende av arbetsförmåga, och "bereda de gamla ekonomisk självständighet" (Prop. 1964:85). Vilket system som skall anses vara bättre eller sämre, är naturligtvis beroende av värderingar. Det ekonomiska oberoendet kan i förhållande till det system, där de äldre måste förlita sig till anhöriga, ge en större självklänsla. Samtidigt minskar familjens ansvar för de äldre. Det finns för- och nackdelar med båda systemen. Det är dock inte alldeles självklart att familjens minskade betydelse härvidlag nödvändigtvis måste ses som något negativt för de äldre.

För många äldre innebär pensioneringen en sänkt levnadsstandard i förhållande till den standard de kunnat upprätthålla under sina aktiva arbetsår (Maddox, 1968). Detta gäller generellt den arbetande delen av befolkningen. De däremot, som under yngre år varit mer eller mindre utslagna från arbetsmarknaden, kan erhålla en förbättrad ekonomisk situation. Detta gäller enbart i de samhällen, där alla oberoende av tidigare situation erhåller pension.

Som vi tidigare sett (se kap. 2) menar ett flertal författare (Burgess, 1960 a+b; Havighurst, 1960; Holm, 1957; Field, 1972; m. fl.), att de äldre har låg status generellt i industrialiserade samhällen, vilket ofta tillskrivs pensioneringssystemet. De äldre har inte länge en ekonomiskt produktiv position inom samhällsstrukturen. Genom pensioneringsförfarandet minskar status med ökad ålder.

Vi vill hävda att ifrågavarande författare försöker se ett kausalt samband, där det egentligen är frågan om en logisk följd på grundval av den definition vi har av begreppet status. Även om man med begreppet status avser position i strukturen, så är det en logisk följd och *ej* ett kausalt förhållande.

Detta beror dock även av hur man i samhället värderar positionen som pensionerad. McKain (1967, 1972) vill mena att positionen som pensionär är högt värderad i Sovjet. Vi vill dock framhålla att pensionering i sig inte är något enbart negativt för individen.

Det som emellertid är av betydelse för vår del är, att individens ekonomiska position försämras med ökad ålder. Kategorin icke-äldre har ekonomiskt betydelsefulla positioner i samhället såsom skattebetalare, konsumenter etc. Dessa för samhället betydelsefulla positioner reduceras genom övergången till kategorin äldre, varför även status minskar. Detta beror dock inte på själva pensioneringssystemet utan på de minskade ekonomiska resurser som följer av pensioneringen.

Prestigemönstren gentemot äldre är svårare att urskilja. Det är osäkert i vilken utsträckning de äldre erhåller aktning och respekt. De motsättningar som på grundval av de ekonomiska beroendeförhållandena råder mellan generationerna i de samhällen, där de ekonomiska resurserna är koncentrerade till de äldre, föreligger inte explicit. Däremot kan det finnas generationskonflikter avseende andra ekonomiska förhållanden, såsom arbetstillfällen och konkurrensen om dessa. Genom pensioneringssystemet kan dock dessa motsättningar

försvinna, eftersom de äldre då inte i förhållande till de icke-äldre utgör konkurrenter. Det är emellertid osäkert om de ekonomiska förhållandena har något avgörande inflytande över om de äldre har hög prestige eller inte, eller om prestige ökar eller minskar med ökad ålder.

5.2.4. Sammanfattning

I förhållande till de icke-äldre torde de äldre ha högre status i de samhällen, där de ekonomiska resurserna huvudsakligen är koncentrerade till de äldre. I dessa samhällen ökar status med ökande ålder. Status minskar däremot med ökande ålder i de samhällen, där de ekonomiska resurserna dels är fördelade oberoende av åldersvariabeln, dels är koncentrerade till de icke-äldre.

Härvid kan dock iakttagas vissa skillnader mellan industrialiserade samhällen där den ekonomiska fördelningen under lång tid haft detta mönster, och de samhällen där de äldre tidigare haft kontrollen över de ekonomiska resurserna och genom samhälleliga förändringar förlorat denna, ofta till den yngre generationen.

Fördelningen av ekonomiska resurser utgör emellertid inte den förklarande variabeln för statusförändring med ökande ålder, utan denna variabel tjänar mer som en precisering av varför status förändras. Förklaringen måste sökas i andra faktorer. Ålder i sig torde inte heller utgöra de huvudsakliga kriteriet till varför individer i vissa samhällen dominerar den ekonomiska strukturen.

Fördelningen av ekonomiska resurser kan emellertid utgöra en precisering även av produktionssätt. De samhällen, där den ekonomiska fördelningen är, respektive har varit, koncentrerad till de äldre, kan karakteriseras som stabila jordbrukarsamhällen, där ägande- och arvsförhållanden har varit reglerade så att jordbruken varit odelbara och där endast en, vanligen den äldste sonen, kunnat överta jordbruket. Dessa ägande- och arvsförhållanden kan i och för sig ha initierats av de äldre själva, eftersom detta system förser dem med ekonomisk trygghet. De har möjlighet att utöva ekonomisk "utpressning" mot sina barn. Detta förutsätter emellertid ett auktoritärt patriarkaliskt beslutssystem. Med ökande demokratisering förändras i dessa samhällen ägande- och arvsförhållandena och fördelningen av de ekonomiska resurserna sprids till allt fler ålderskategorier. De äldre kan inte längre knyta den ekonomiska makten till sig, utan det blir andra faktorer som avgör koncentration av ekonomiska resurser.

Beträffande prestigemönstren har vi inte kunnat finna några entydiga belägg för att prestige ökar eller minskar beroende av fördelningen av ekonomiska resurser. De som med ökad ålder tillskrivs betydelsefulla ekonomiska positioner, mottager inte därmed även prestige, trots att prestige tillskrivs de äldre.

Jämför man kategorin äldre med kategorin icke-äldre skiljer sig resultaten från det tillvägagångssätt då man enbart kontrasterar de tre samhällstyperna mot varandra. Vi vill påstå att för kategorin äldre är den ekonomiska

situationen mer gynnsam för de äldre i de industrialiserade samhällen, där hela kategorin har relativt tryggad ekonomi, medan däremot situationen är mer osäker i andra samhällen — även i de samhällen där de ekonomiska resurserna är koncentrerade till de äldre. De äldre som är ensamstående utan familj och släkt, fysiskt och mentalt sjuka, är i dessa samhällen helt utelämnade till andra människor eller samhällets godtycke.

Den subjektiva upplevelsen av den ekonomiska situationen behöver dock inte nödvändigtvis överensstämma med de ekonomiska förhållandena. De äldre i samhällen, där de har den ekonomiska kontrollen upplever enligt utsagor sin position positivt, medan däremot de äldre i de samhällen där de inte längre har denna kontroll upplever sin position negativt. Hur de äldre i industrialiserade samhällen upplever sin ekonomiska situation finns det inte några entydiga resultat om. I många fall finns dock tecken på ekonomisk deprivation, vilket kan förklaras av att man jämför sin situation som gammal med den situation man befann sig i som ung, arbetsför och aktiv. Den ekonomiska situationen försämras i regel efter pensioneringen samtidigt som den ekonomiska anspråksnivån stiger för den övriga befolkningen. Levnadsstandarden och levnadsomkostnaderna ökar för befolkningen i dess helhet, medan de äldre som enskilda individer i flertalet länder inte kan följa med i denna utveckling.

5.3. Fördelning av politiska resurser

Med politiska resurser avses de möjligheter individerna har att utöva inflytande över och påverka viktiga beslut inom respektive samhälle.

I vissa av de samhällen som vi ovan formellt klassificerat som förindustriella kan inte urskiljas någon egentlig politisk struktur av samma eller liknande slag som i industrialiserade samhällen. En maktstruktur kan dock urskiljas, där vissa individer tilldelas ledande och beslutande positioner.

I de samhällen, vilkas organisation baseras på familj- och släktskapssystem, sammanfaller ofta maktstrukturen inom familjen eller släktsystemet med maktstrukturen inom samhället som helhet. De som har huvudmannaskapet (headship) inom familjen har oftast även ledarpositioner inom makrostrukturen.

Strukturen av ledarpositioner inom förindustriella samhällen får i denna studie utgöra den enhet med vilken vi jämför den politiska strukturen inom de samhällen, där sådan kan urskiljas. Analytiskt vill vi särskilja den ekonomiska makten från den politiska, även om den ekonomiska och den politiska strukturen med avseende på maktfördelning reellt kan sammanfalla.

För att kategorisera de studerade samhällena efter de politiska resursernas fördelning måste vi även här ta hänsyn till, om man kan urskilja ett mönster, där de politiska resurserna är knutna till åldersvariabeln, eller om de är fördelade oberoende av åldersvariabeln.

Inflytande, auktoritet och makt förefaller i vissa samhällen uppvisa ett samband med åldersvariabeln. I Samburu (Spencer, 1965), Sidamo (Hamer, 1972) och Samoa (Grattan, 1948; Keesing, 1956; Holmes, 1972) samt i Israel och på det rurala Irland (Weihl, 1970 b, 1972; Arensberg, 1937; Arensberg & Kimball, 1966; Streib, 1972) är de politiska resurserna huvudsakligen koncentrerade till de äldre. I de två senare samhällena är detta ett förhållande som utkristalliserats inte enbart beroende på kriteriet hög ålder, utan andra faktorer har varit avgörande. På Irland sammanhänger fördelningen av ledarpositioner i hög grad med den ekonomiska strukturen. I Israel har förhållandet hittills varit så på grund av den israeliska statens uppbyggnad och utveckling. De immigranter som från början deltog i den israeliska statens uppbyggnad och organisation, de s. k. veteranerna, har på grund av detta erhållit de ledande positionerna i den politiska strukturen. Detta förhållande håller emellertid på att förändras (Weihl, 1970 b).

Tidigare har även Ibo (Arth, 1968 a; Shelton, 1965, 1972), Bantu (Fuller, 1972) Santo Tomás Mazaltepec (Adams, 1972) samt Indien (D'Souza, 1971) och Japan (Okada, 1962; Benedict, 1946) karakteriserats av en sådan fördelning. Dessa förhållanden har dock i Japan och Indien förändrats, medan mönstret håller på att brytas upp i de övriga samhällena. I dessa samhällen förefaller de politiska resurserna numera vara koncentrerade till de icke-äldre. Ett sådant mönster har emellertid utkristalliserats på grundval av andra faktorer än enbart ålder.

Ökande läskunnighet, politiska och tekniska förändringar har gynnat den yngre generationen i förhållande till den äldre. På grund av högre formell utbildning har de icke-äldre tilldelats ledarpositioner och politiska ämbeten, även i de samhällen där sådana positioner tidigare tillskrivits de äldre. Vi kan sålunda urskilja en samhällstyp där makten är koncentrerad till de icke-äldre, dock inte beroende av ålderskriteriet. Maktfördelningen är formellt oberoende av åldersvariabeln, men reellt kan ett sådant mönster urskiljas. De samhällen där detta mönster framträder klarast är Ibo (Arth, 1968 a; Shelton, 1972), Bantu (Fuller, 1972), Santo Tomás Mazaltepec (Adams, 1972) samt även Indien (D'Souza, 1971) och till viss del Japan (Okada, 1972).

I de industrialiserade samhällena — med undantag för Israel och Irland — är mönstret mer diffust. Inflytande och auktoritet är emellertid formellt oberoende av åldersvariabeln.

5.3.1. Politiska resurser koncentrerade till kategorin äldre

I de fall där den politiska makten är koncentrerad till de äldre, karakteriseras samhället av ett i huvudsak agrikulturellt produktionssätt. Detta gäller även Irland, där den politiska makten inom bysamhället (community) sammanhänger med hög ålder och ekonomisk makt. De äldre utgör oftast tillsammans en grupp, där alla gemensamt fattar de viktiga beslut som rör samhället och

handhar även de politiska beslut, som omfattar de övriga samhällsmedlemmarna. (Arensberg, 1937; Streib, 1972; Shelton, 1965; Spencer, 1965; Hamer, 1972). De äldre utgör sålunda det ledande skiktet. Ofta sammanhänger dock den politiska makten med ekonomisk makt men även med andra egenskaper hos de äldre såsom deras kunskap och erfarenhet (Holmes, 1972). Detta gäller även Israel, där veteranerna tillskrivs speciell erfarenhet och kunskap på grund av att de från början varit med om att bygga upp samhället (Weihl, 1970 b, 1972).

De äldres politiska makt medför att de icke-äldre står i ett beroendeförhållande till dessa avseende de beslut som fattas. Inom familjen innebär detta att den äldste sonen erhåller beslutande funktioner först sedan fadern avlidit, eller på grund av senilitet eller mental oförmåga, överlåter sin position till sonen (Embrée, 1939; Arensberg, 1937; Streib, 1972 m. fl.).

Så länge de äldre innehar de ledande positionerna i samhällsstrukturen och har möjlighet att fatta beslut rörande samtliga samhällsmedlemmar eller familjemedlemmar, erhåller de per definitionem hög status. Överlåter de sina positioner innan de dör, innebär inte detta alltid att de därmed förlorat sin status. På grundval av sina tidigare viktiga positioner, säges deras status kvarstå. Detta är möjligt i en samhällsstruktur som kännetecknas av små enheter och där samhällsmedlemmarna står i mer eller mindre direkt personlig kontakt med varandra, t. ex. på Samoa (Holmes, 1972). I vissa samhällen reduceras status, då de äldre inte längre kan utföra sina roller (Yang, 1947; Spencer, 1965). Adams (1972) anger att de äldre har auktoritet över de yngre och att de är huvudmän över sina hushåll. Men även mycket svaga fortsätter att arbeta och utföra samma arbetsuppgifter som yngre. Skälet därtill kan enligt Adams vara att de får en känsla av självrespekt samt respekt från andra.

Ledarbefattningar och politiska ämbeten tillskrivs sålunda de äldre. Men enbart hög ålder förefaller inte vara det enda kriteriet för dessa positioner. Det krävs ofta andra egenskaper av dessa positionsinnehavare, såsom erfarenhet och kunskap. Å andra sidan anses ökande erfarenhet och kunskap automatiskt medfölja ökande ålder. Yang (1947) rapporterar t. ex. från en kinesisk by, att ålder i sig inte kvalificerar för ledarskap, men ledaregenskaper manifesteras senare i livet, då det anses att äldre har mycket värdefull erfarenhet (op. cit. p. 184). En bonde som är för gammal att arbeta på fälten förlorar dock något av sin auktoritet (op. cit.). I Samburu som av Spencer (1965) betecknas som en gerontokrati, innehar de äldre ledarpositioner enbart så länge de orkar.

I de samhällen, där de äldre utgör ett ringa antal, finns större möjligheter för de äldre att erhålla samtliga ledande positioner. Det är emellertid osäkert i vilken utsträckning detta är fallet. Framför allt är det män som erhåller de ledande positionerna, medan kvinnorna lämnas åt sidan. De kvinnor som är gifta med ledande män kan dock även de tillskrivas hög status. Det innebär samtidigt att kvinnorna som kategori inte har någon självständig ställning i förhållande till mannen. Ensamstående utan familj har inte heller möjlighet att få ledarpositioner inom familjestrukturen.

I mer komplexa förindustriella samhällen, där den politiska strukturen är baserad på klass eller kast, kan det inte sägas generellt att de äldres status är hög inom samhället som helhet. I det förindustriella Indien, där vissa kaster dominerade den politiska strukturen, och i det förindustriella Kina och Japan, där "literati" hade den politiska makten, kan situationen varit gynnsam för enbart de äldre som tillhört dessa grupper. Dock kvarstår det förhållandet att de äldre inom sina respektive familjer innehaft den ledande positionen och där haft den beslutande makten (Embree, 1939; 1945; Okada 1962; D'Souza, 1971). D'Souza (1971) framhåller att de äldre i det förindustriella Indien hade de viktigaste positionerna inom både familj, kast och bysamhälle. De äldre monopoliserade ledarpositionerna i den sociala strukturen, och de som eventuellt inte innehade ledarpositioner var potentiella ledare. D'Souza har emellertid inte berört det förhållandet, att det är de högre kasterna som i förhållande till de lägre har den egentliga politiska makten i samhället som helhet.

Så som förhållandena sägs ha varit i Indien, framställes även situationen i Japan tidigare. Patriarken har haft den beslutande makten inom familjen, och de äldre har haft de ledande positionerna inom samhället (Okada, 1962).

Där ledarpositioner och politiska ämbeten är koncentrerade till de äldre, har de i förhållande till de icke-äldre en mer gynnsam position i beslutshierarkin. Huruvida de äldre generellt åtnjuter prestige är dock lika osäkert i detta fall som beträffande de samhällen, där de äldre har den ekonomiska makten.

På grund av de icke-äldres beroendeförhållande avseende viktiga samhälleliga respektive familjebeslut kan missnöje uppstå gentemot de äldre, och motsättningar mellan generationerna accentueras. Anseende och respekt kan visas de äldre i i beteende och attityder utåt, medan det reellt finns stort missnöje. Adams (1972) framhåller att man säger att de äldre har den största makten inom familjen, medan det reellt är någon annan som har mest auktoritet. Trots att de äldre inte har så stor makt, så tror de sig ha makt, vilket kan bero på att de beteendemässigt visas respekt. Generellt finns ett prestigeideal, som inte alltid följes i realiteten. Huruvida det härvidlag föreligger skillnader mellan olika grupperingar i samhället är osäkert. Om det förekommer en skiktning i samhället oberoende av ålder, såsom i det förindustriella Indien, Japan och Kina, kan prestigeidealet efterlevas i högre grad bland de grupper som i förhållande till andra har en generellt bättre position. I de lägre kasterna eller klasserna som generellt har en sämre situation är det troligt att prestigeidealen är fiktiva och inte följes i realiteten. (Jfr. Dube, 1955).

5.3.2. Politiska resurser koncentrerade till kategorin icke-äldre

I de samhällen, där de äldre tidigare innehaft den politiska makten och där de icke-äldre genom strukturella förändringar erhållit ledande positioner och

politiska ämbeten, är de äldres situation försämrad i jämförelse med tidigare och i relation till de icke-äldre.

Den ökande demokratiseringen har haft återverkningar på den politiska strukturen inom respektive samhälle. De beslutande positionerna sprids till allt fler, och byråkratisering och ökande läskunnighet har medfört att dessa positioner i allt högre grad har erhållits av de läskunniga och formellt utbildade, vilka utgörs huvudsakligen av den yngre generationen såsom bland Bantu (Fuller, 1972).

I Indien har storfamiljen förlorat sin produktiva funktion och individuellt ägande har legaliserats. Kastsystemet har fått något mindre betydelse, samtidigt som ledningen i bysamhällena består av valda representanter (D'Souza, 1971). I det traditionella Indien utgjorde ålder det viktigaste kriteriet för ledarpositioner. Nu är det tillägnade egenskaper som välstånd och utbildning. I de fall där äldre fortfarande har ledande positioner beror det numera mer på deras välstånd och utbildning, snarare än deras ålder (op. cit.). D'Souza förefaller helt förbise att välståndet eller kasttillhörighet även tidigare har haft en avgörande betydelse för erhållande av beslutande positioner, dock inte inom familjen.

Även i Japan har utvecklingen gått i samma riktning som i Indien. Familjerelationerna har förändrats till de yngres förmån, från att det tidigare förhållandet varit att familjen dominerats av patriarken (Okada, 1962). Ledarpositioner inom familjen kan dock formellt fortfarande innehas av de äldre, men då även familjeinstitutionens betydelse samtidigt minskar, så har de äldre i realiteten inte så stor makt. Så är fallet även för de orientaliska immigranterna i Israel. Från att ha haft exekutiva och normativa ledarpositioner, erhåller de äldre mer bakgrundspositioner. Deras råd efterfrågas, men dessa följes inte alltid (Weihl, 1970 b). Detta medför att de äldre inte har hög status, annat än rent formellt inom familjen.

De äldre som under sin livstid upplevt dessa förändringar av den politiska strukturen har lägre status än äldre tidigare haft i dessa samhällen. De har nu själva lägre status än de icke-äldre, åtminstone så länge dessa samhällen befinner sig i en mer eller mindre genomgripande omvandlingsprocess. Vi kan säga att status inte ökar med ökande ålder i dessa samhällen, men tillräckliga data föreligger inte för att vi ska kunna uttala att status minskar med ökande ålder.

Huruvida prestige ökar eller minskar med ökande ålder är osäkert. Prestigeidealen kvarlever. Det är emellertid sannolikt att de tidigare icke utåt visade motsättningarna mellan generationerna alltmer visas öppet, vilket medför att de äldre inte möter den aktning och respekt de vill göra anspråk på. Så är t. ex. fallet bland Bantu och bland de orientaliska immigranterna i Israel (Fuller, 1972; Weihl, 1970 b). En möjlighet är att de emotionella banden mellan generationerna kan fördjupas, då beroendeförhållandet mellan de äldre och de icke-äldre inte längre föreligger. På grundval av detta varken ökar eller minskar prestige med ökande ålder. Snarare är förhållandet det att prestige bibehålles med ökande ålder.

5.3.3. Fördelning av de politiska resurserna oberoende av åldersvariabeln

På grund av sitt antal är de äldre enligt Rosenmayr (1972) viktiga som valdeltagare, vilket kan ge dem politisk makt. Undersökningar i USA visar emellertid att valdeltagandet i olika ålderskategorier minskar efter 60–70-årsåldern (Current Population Reports, 1965, pp. 1, 9; Campell et al. 1960, p. 494). Samma tendenser uppvisar valdeltagandet i Sverige, Schweiz, Tyskland, Danmark och Holland (Tingsten, 1963). Det är emellertid sannolikt att valdeltagandet inte uppvisar samma entydiga tendens vid konstanthållande av åldersvariabeln, och då faktorer som utbildning, inkomst etc. införes som oberoende variabler.

Johansson, S. (1971) visar däremot att ålderskategorin 55–75 år har något högre valdeltagande än yngre åldersgrupper i Sverige, oavsett socialgrupp. Andelen "politiskt fattiga" var å andra sidan högst bland de äldsta ålderskategorierna i förhållande till den övriga befolkningen (op. cit.). I detta fall förelåg emellertid skillnader mellan socialgrupper. "Politisk fattigdom" mättes härvid på grundval av två frågor: "Skulle ni kunna åta er att *själv* författa en skrivelse och överklaga ett beslut av en myndighet?" Till dem som svarade nej ställdes följdfrågan: "Känner Ni någon person som Ni vet att Ni skulle kunna få hjälp av i ett sådant fall?" (op. cit., p. 55).

Äldre i USA och Storbritannien förefaller emellertid i kontrast till valdeltagandet vara bättre representerade än yngre och medelålders bland dem som har strategiska positioner i politik och i beslutsfattande strukturer. Många sådana positioner tillträds och innehas av individer mellan 50 och 70 års ålder.

Andelen över 60 år är något mindre än andelen mellan 50 och 59 års ålder, men utgör ändå en stor andel (Lehman, 1953). I USA förekommer det t. o. m. att individer även efter 90 års ålder har viktiga politiska positioner, såsom kongressledamöter och ambassadörer (Lehman, op. cit.). Sheldon (1958) visar att andelen av 65 år och äldre är betydligt större bland högre tjänstemän (public officials) i USA än bland andra yrken. Presthus (1964) påvisar att flera undersökningar av maktstrukturen i mindre samhällen (community) visar att medelålders och äldre är överrepresenterade i positioner som beslutsfattare.

Mönstret förefaller således beträffande USA vara motsägande, dels avtar bland äldre benägenheten att delta i val, dels är andelen äldre i beslutande positioner större än andelen medelålders. Vi måste emellertid ta hänsyn till att man idessa undersökningar utgått från kronologisk ålder. Problemet är om vi ska betrakta de äldre i dessa samhällen som socialt äldre, då de innehar sådana positioner. Kategorin äldre har definierats genom att individer tillhörande denna kategori har positioner som är specifika för ålderdom och inte typiska för medelålders. I USA förefaller det typiska mönstret emellertid vara att kronologiskt äldre innehar beslutsfattande positioner. Detta förhållande föreligger till viss del även i övriga industriländer, men är inte det vanliga mönstret. Enskilda undantag förekommer. Beträffande statliga tjänster gäller i

allmänhet att man vid en viss ålder pensioneras från denna typ av befattningar. Beträffande de politiska positionerna kan dessa skilja sig från övriga beslutsfattande positioner, då den politiska rekryteringen oftast följer senioritetsprincipen. Möjligen kan det vara en övervikt av individer i den övre medelåldern på dessa positioner. Generellt gäller emellertid att det är huvudsakligen andra kriterier än ålder som avgör fördelningen av politiska resurser.

Johansson (1971) har för Sverige visat att bland dem som *har* fackligt förtroendeuppdrag är andelen något mindre för ålderskategorin 55–75 år än för medelålders. Däremot bland dem som *haft* fackligt förtroendeuppdrag är andelen något — men obetydligt — större för samma ålderskategori i förhållande till medelålders. Det skulle kunna tyda på att ökande ålder samtidigt innebär att individen lämnar sådana uppdrag. Beträffande innehav av förtroendeuppdrag i politisk organisation visas inte några egentliga skillnader mellan de medelålders och den äldsta ålderskategorin (op. cit., pp. 116, 121, 122).

På grund av det motsägande tendenser som redovisats ovan beträffande denna typ av samhällen torde det vara svårt att uttala sig om kategorin äldre som helhet i dessa samhällen. De äldre som har beslutande positioner inom samhället har definitionsenligt hög status, medan andra individer tillhörande kategorin inte har detta. Några entydiga belägg för att status ökar eller minskar med ökande ålder kan vi inte finna.

Genom att dessa positioner inte tillskrivs individen på grundval av ålder utan ges individen på basis av andra faktorer, såsom utbildning, inkomst etc., har de äldre en teoretisk möjlighet att konkurrera med de icke-äldre. I praktiken beror det emellertid på vilka faktorer som är avgörande och vilka möjligheter de äldre har att genom dessa faktorer erhålla beslutande positioner.

5.3.4. Sammanfattning

I förhållande till de icke-äldre har de äldre högre status i vissa samhällen. Det gäller sådana samhällen där de politiska resurserna huvudsakligen är koncentrerade till de äldre. Status ökar med ökande ålder. Däremot kan vi inte entydigt säga, att status minskar med ökad ålder i de samhällen, där de politiska resurserna dels är fördelade oberoende av åldersvariabeln, dels där de är koncentrerade till de icke-äldre. I de samhällen, där den politiska strukturen förändras snabbt och under en kort tidsperiod, är situationen till de äldres nackdel, och de får en mindre gynnsam position i dessa samhällen än i andra samhällen.

Liksom beträffande fördelningen av de ekonomiska resurserna utgör inte

fördelningen av de politiska resurserna en förklarande variabel för statusförändring, utan denna variabel preciserar vilka positioner som kan medföra status. Fördelningen av politiska resurser är inte beroende enbart av åldersvariabeln, inte ens i de samhällen där dessa är koncentrerade till de äldre. Det kan snarare vara den ekonomiska makten och kunskap respektive utbildning som avgör, eller utgör förstärkande faktorer för, om en individ skall tillskrivas ledarpositioner. Enbart inom familjeinstitutionen tillskrivs de äldre huvudmannaskap på basis av ålder.

Det torde emellertid gälla generellt att ekonomiska och politiska resurser samt kunskap respektive utbildning är faktorer som samvarierar och förstärker varandra.

I de samhällen där de icke-äldre dominerar den politiska strukturen beror detta på utbildning med ökande skriv- och läskunnighet för dessa kategorier. Samtidigt har de genom de strukturella förändringarna kunnat frigöra sig från det ekonomiska beroendet av de äldre. Förändring av beslutshierarki och maktstruktur är även ett resultat av en demokratiseringsprocess och nedbrytandet av ett patriarkaliskt auktoritärt beslutssystem. Den ökande utbildningen tillsammans med ökande demokratisering har förändrat de äldres tidigare maktpositioner. Detta förhållande är emellertid knutet till ett historiskt skede under en viss historisk tidsperiod, varför förhållandena inte nödvändigtvis behöver bestå, utan kan förändras i någon för närvarande oförutsägbar riktning.

För de äldre utgör således ett patriarkaliskt samhälle med anciennitetsprincip den mest gynnsamma styrelseformen. De äldres situation gynnas då emellertid på bekostnad av andra ålderskategorier.

Huruvida prestige ökar eller minskar med ökad ålder som en följd av fördelningen av politiska resurser finns inga entydiga belägg för. Trots ökande status ökar inte prestigen, och prestige minskar inte heller entydigt som en följd av sjunkande status.

5.4. Fördelning av kunskap

Kunskap har varierande innebörd. I illitterata och prelitterata samhällen förvärvas kunskap främst genom erfarenhet samt genom muntlig tradition. Skriv- och läskunnighet är obefintlig eller föga utbredd. I de litterata samhällena däremot är det den kunskap som förvärvas genom formell utbildning som betyder mest. I semilitterata samhällen uppträder en blandning av traditionell kunskap och formell utbildning. Vi kommer i denna studie att vid kategorisering av samhällen ta hänsyn till den kunskap som i respektive samhälle tillmäts största vikt. För de samhällen där traditionell kunskap lever kvar som ett integrerande element i kulturen jämsides med formell utbildning uppstår härvid

vissa kategoriseringssvårigheter. Vi kommer emellertid att ta hänsyn till den kunskap som på basis av våra källor anges ha betydelse i respektive samhällen. På Samoa kvarlever exempelvis den folkliga traditionen samtidigt som skriv- och läskunnigheten är allmänt utbredd. Enligt Holmes (1972) tillmäts dock den traditionella kunskapen stor vikt för det kulturella och sociala livet, varför vi för Samoa kommer att ta hänsyn till den.

Liksom beträffande fördelningen av ekonomiska och politiska resurser finns vissa samhällen, där fördelningen av kunskap är koncentrerad främst till de äldre. De samhällen som vi utan svårigheter kan klassificera i denna kategori är Samburu (Spencer, 1965) och Samoa (Holmes, 1972). Tidigare har förhållandet varit sådant även bland Ibo (Shelton, 1965, 1972; Arth, (1968 a), Sidamo (Hamer, 1972), Santo Tomás Mazaltepec (Adams, 1972) och bland Bantu (Fuller, 1972) samt i Indien (D'Souza, 1971).

I dessa senare samhällen har emellertid strukturella förändringar med ökande utbildning medfört att de icke-äldre i realiteten har den formella utbildningen, medan de äldre besitter den traditionella kunskap, som fortfarande delvis värderas. I Santo Tomás Mazaltepec har de äldre, trots den ökande läskunnigheten betydelsefulla positioner som traditionsförmedlare (Adams, 1972). I Sidamo innehar de äldre rituella positioner, medan de yngre genom sin utbildning sköter kontakter utåt, och enligt Hamer (1972) har ett ömsesidigt samarbete utvecklats generationerna emellan.

Shelton (1965) betonar den vikt som i Ibo läggs vid de äldres kulturförmedlande positioner. De utgör informations- och kunskapskällor. Samtidigt betyder förfädersdyrkan, som bottnar i regligionen, att de äldre genom sina kontakter med andarna och förfäderna får en stark ställning. Arth (1968 a) anger dock liksom Shelton (1972), att den europeiska utbildning de yngre erhåller, får dem att anse att mycket av det traditionella är irrelevant. Den religiösa kulten fortsätter dock trots kristen mission, men de äldres position har där blivit mer ritualistisk och mer symbolisk än tidigare (op. cit.). Även bland Bantu förekommer förfädersdyrkan, och den traditionella kulturen lever delvis kvar, men är genom ökande utbildning på tillbakagång (Fuller, 1972).

På grundval av detta vill vi hänföra dessa senare samhällen till den kategori där fördelningen av kunskap är koncentrerad till de icke-äldre. Vi har härvid tagit hänsyn till den formella utbildningen.

I de samhällen som vi klassificerat som industriella, är fördelningen av kunskap formellt oberoende av åldersvariabeln. Alla ålderskategorier har där någon form av formell utbildning, men generellt har kategorin äldre en kortare formell utbildning än kategorin icke-äldre. Det förekommer emellertid variationer mellan socialgrupper och klasser, vilket innebär att vissa grupper inom kategorin har en längre och högre formell utbildning än andra ålderskategorier tillhörande andra sociala skikt. På grund av dessa variationer hänför vi de industrialiserade samhällena till den kategori där kunskap är fördelad oberoende av åldersvariabeln.

5.4.1. Kunskap koncentrerad till kategorin äldre

I de samhällen, där kunskap är koncentrerad till de äldre, sträcker sig deras kunskap över alla de områden, som i varje enskilt samhälle är viktiga. En gammal man är definitionsenligt även en vis man. Ett uttryck som belyser detta förhållande är "de grå hårens visdom". Genom att man lever längre erhåller man ökad erfarenhet och därmed även ökad kunskap. (Holmes, 1972; Hamer, 1972; Spencer, 1965; Shelton, 1965; Warner, 1937; Simmons, 1945; Slater, 1964).

De äldre utgör de främsta bärarna av kultur och tradition, folklore, legender, sagor, myter och religiösa riter m. m. De är de viktigaste informationskällorna och utgör således den kulturförmedlande länken mellan en äldre och en yngre generation. De innehar inte bara de viktigaste religiösa positionerna, utan även positioner som lärare och kulturförmedlare. Även när det gäller rent praktiska göromål, hur man bäst sköter jorden etc., har de på grund av sin erfarenhet den gedignaste kunskapen. Detta gäller såväl inom familj som samhälle (op. cit.).

De viktiga positioner som de äldre innehar på grund av sin kunskap och erfarenhet och den makt de därigenom kan utöva över de övriga samhällsmedlemmarna, kan de även utnyttja för att förstärka den egna positionen. Återgivning av myter och annat traditionsgods och genomförande av religiösa riter förutsätter ofta de äldres medverkan. De äldre kan härvid i sin framställning överbetona de äldres roll och betydelse. Samma förhållande gäller de äldres position inom religionen, där tro på övernaturliga väsen spelar en aktiv roll. Ofta antas de äldre utgöra en sammanbindande länk mellan de levande och förfäderna, de antas t. o. m. kunna stå i kontakt med döda förfäder och övernaturliga krafter. (Warner, 1937; Shelton, 1965; Spencer, 1965; Simmons 1945). Även denna roll kan av de äldre utnyttjas till förmån för den egna positionen. Om de icke-äldre inte följer de äldres råd och förmaningar, frammanar de äldre förfädernas bestraffningar. Ytterligare en faktor som kan förstärka de äldres position är på sina håll tron att man efter döden erhåller samma position i andevärlden som man innehade när man dog.

I nu nämnda typ av samhällen tillskrivs de äldre hög status på grund av innehav av för samhället betydelsefulla positioner. En förutsättning för fortsatt innehav är att den kunskap de besitter inte är snabbt föränderlig och blir föråldrad. Samhällstypen i fråga karakteriseras sålunda av stor stabilitet och kan beskrivas som statisk.

5.4.2. Kunskap koncentrerad till kategorin icke-äldre

I semilitterata samhällen har förändringar ägt rum på flera områden, politiskt, socialt och ekonomiskt. Den kunskap man tidigare hade, gäller inte längre, utan har föråldrats. Det innebär att de äldres möjligheter att nå positioner, som kräver ny kunskap och utbildning har minskat. Det blir i stället den yngre generationen med sin formella utbildning som erhåller många av de positioner

som tidigare tillskrivits de äldre. Detta gäller dock inte generellt, utan beror även på i vilken utsträckning den gamla religionen liksom gamla myter och traditioner fortlever. De yngre kan erhålla positioner som administratörer, lärare och uppfostrare, medan de äldre fortfarande innehar positioner som kulturförmedlare och bärare av tradition, såsom i Ibo, Sidamo och Santo Tomás Mazaltepec (Shelton, 1972; Arth, 1968 a; Hamer, 1972; Adams, 1972). Där man emellertid inte lägger så stor tonvikt vid traditionsgods, blir de äldres möjligheter till kulturförmedlande positioner starkt beskurna. Det blir där främst de yngre med formell utbildning som dominerar med den för samhället nyttigaste kunskapen (Jfr. Fuller, 1972). Därmed försvinner grundvalen för hög status för äldre, då den kunskap och erfarenhet de har inte värderas. Status ökar inte med ökad ålder.

5.4.3. Fördelning av kunskap oberoende av åldersvariabeln

Även i de industrialiserade samhällena, där skriv- och läskunnigheten är allmänt utbredd, är formell utbildning i regel mer förekommande bland de icke-äldre än bland de äldre. Detta beror på att utbildningssystemet ständigt förändras och anpassas efter teknisk utveckling. Detta får till följd att de yngre ständigt har högre formell utbildning än de äldre. Samtidigt får allt fler utbildning än tidigare. Erfarenhet på grund av ökad ålder betyder i dessa samhällen inte lika mycket som formell utbildning.

Förhållandena är generella, varför vi endast ska ta upp ett par exempel på de skillnader som finns.

I USA har ålderskategorin 65 år och äldre lägre utbildningsnivå än yngre. Större andel yngre än äldre har collegeutbildning och däröver, medan en större andel äldre endast har elementär skolutbildning, som omfattar mindre än åtta år (Census of Population, 1960, p. 404). Johansson, L. (1971) visar att i Sverige är medelutbildningstiden lägre för de äldsta åldersklasserna än för övriga åldersklasser. De flesta av dem som har högst fem års utbildningstid är de äldsta. Det visar sig även att bland dem, som har högst tre års utbildning, är de äldsta överrepresenterade, trots att Sverige har haft obligatorisk sexårig skolgång sedan 1878 (op. cit.).

Inom kategorin äldre finns emellertid stora skillnader mellan olika socialgrupper. Ålder utgör således ett viktigt kriterium för utbildningstidens längd, men tillsammans med andra faktorer. De skillnader som finns mellan olika ålderskategorier beror av bl. a. den historiska tid de olika ålderskategorierna lever i. Över tid ökar utbildningsnivån för äldre, men den är ändå lägre än för yngre kategorier. Utbildningsstrukturens utseende är emellertid inte absolut utan kommer att vara sådan att äldre i ett framtida samhälle kommer att ha längre utbildning. Trots det kommer de icke-äldre ändå att ha en annan utbildning.

De industrialiserade samhällena karakteriseras av föränderlighet, vilket medför att kunskap snabbt föråldras. Detta missgynnar de äldre, eftersom den kunskap och den utbildning de har inte kan konkurrera med de icke-äldres. De äldres kunskap och utbildning betraktas som föråldrad och gammalmodig och är inte heller anpassad till den ständigt förnyade teknologin. På arbetsmarknaden får detta till följd att äldre konkurreras ut av yngre med en modernare utbildning. I de litterata industrialiserade samhällena har inte heller traditionsgodset sådan betydelse att de äldre kan kompensera sin bristande formella utbildning med kunskap därom.

Som kategori har de äldre i industrialiserade samhällen lägre status än de icke-äldre, vilket främst beror på graden och omfattningen av formell utbildning. En bristande formell utbildning kan dessutom medföra att en individ socialt definieras som gammal. Därmed kan vi emellertid inte säga att status generellt minskar med ökad ålder, då det föreligger stora variationer inom kategorin. All slags utbildning föråldras inte heller med samma hastighet.

5.4.4. Sammanfattning

I de samhällen, där kunskap är koncentrerad till de äldre, har kategorin äldre högre status i förhållande till de icke-äldre. Status ökar med ökande ålder. I andra samhällen har kategorin äldre i förhållande till kategorin icke-äldre lägre status. I de industrialiserade samhällena minskar status med ökad ålder för vissa grupper inom kategorin äldre, medan för andra status kan sägas bibehållas. Detta beror av hur olika typer av utbildning värderas. I de samhällen, där de icke-äldre besitter den för samhället nödvändiga kunskapen, har de äldre visserligen i förhållande till de icke-äldre lägre status, men denna situation är historiskt betingad. På grund av tvärsnittskaraktären hos denna studie kan vi inte säga att status minskar med ökad ålder.

I de samhällen där kategorin äldre får hög status, kan ålder i sig utgöra det viktigaste kriteriet för erhållande av status, eftersom ökad kunskap mer eller mindre axiomatiskt följer av ökad ålder. Ålder utgör således en bakomliggande variabel för erhållande av kunskap, och innehav av kunskap preciserar, varför individen tillskrivs hög status.

I de samhällen, där kunskap är koncentrerad till de icke-äldre samt är oberoende av åldersvariabeln, kan sägas att ålder tillsammans med andra faktorer, såsom klass, socialgrupp, avgör individens position. De skillnader som finns mellan kategorin äldre och kategorin icke-äldre kan emellertid inte tillskrivas enbart dessa faktorer utan beror av historiska skillnader i utbildningsutbud för respektive kategori.

Besittning av den kunskap som värderas i respektive samhälle kan även till en del utgöra en förklarande faktor för innehav av politiska resurser. För de samhällen, där de ekonomiska resurserna är koncentrerade till de äldre, kan

kunskap förvärvad genom ålder kanske även delvis förklara denna fördelning.

En förutsättning för att den kunskap som ökar med ökande ålder värderas som betydelsefull är emellertid att kunskapen är relativt oföränderlig och inte föråldras. Denna möjlighet föreligger i statiska och stabila traditionella samhällen, där det finns en inbyggd kontinuitet mellan det föregående och det närvarande samtida. De industrialiserade samhällena däremot karakteriseras av social och teknisk föränderlighet, och inriktningen mot det förgångna har ersatts av en större orientering mot framtiden. Kunskap föråldras därför snabbt och krav ställs på kunskap mer anpassad till föränderlighet. Tid värderas mer i ekonomiska termer än i stabila samhällen.

I de industrialiserade samhällena betraktas inte den kunskap de äldre har som värdefull och användbar, vilket reducerar deras status. Eftersom tonvikten ligger så starkt på formell utbildning, torde det dock vara möjligt att genom återkommande utbildning erbjuda de äldre möjlighet att rehabilitera sina brister därvidlag.

Den status de äldre har genom sitt kunskapsinnehav förefaller även i vissa samhällen ge dem prestige. Ålder i sig kan således i de samhällen, där kunskap förvärvas främst genom erfarenhet, utgöra ett kriterium för prestige. Status på grundval av kunskap kan medföra att äldre får prestige, och att prestige därför ökar med ökad ålder.

Att disponerad mängd användbar information eller kontroll av sådan kan utgöra ett kriterium för prestige har Maxwell & Silverman (1971) visat genom en tvärkulturell undersökning av 26 länder. Med ett gammavärde på 0,685 fick de stöd för hypotesen att kontroll över information förutsäger den grad av aktning de äldre åtnjuter (op. cit.).

Detta resultat får delvis stöd i föreliggande studie. I de samhällen, där de äldre fungerar som informations- och kunskapskällor erhåller de både status och prestige, oberoende av om de har ekonomisk och politisk makt. Som exempel kan nämnas Samoa (Holmes, 1972), där de äldre har viktiga informativa positioner samt hög prestige, men ej ekonomisk makt.

5.5. Ideal och realitet

Eftersom vi baserar vår undersökning på sekundärmaterial bestående av case-studies, dvs. studier av enskilda samhällen, uppstår vissa problem av källkritisk art. Det uppstår svårigheter att avgöra dessa studiers tillförlitlighet. Främst uppstår dessa problem vid de antropologiska undersökningar som utförts i illitterata eller semilitterata samhällen. I dessa fall har forskaren-antropologen varit hänvisad till dels observation, dels till utsagor från informatörer. Det framhålles av bl. a. Simmons (1945) och Clark (1968) att de informatörer etnografer främst använder sig av är de äldre i samhället, på grund av dessas under lång levnad förvärvade kunskap och erfarenhet. Det är inte

osannolikt att resultaten av en studie över åldrande kan snedvridas genom detta förhållande. De äldre kan idealisera sin egen situation, sin status och prestige samt överdriva sin egen betydelse för samhället med avseende på sina positioner. Även observatören kan, som tidigare framhållits, ha en förutfattad mening om de förhållanden han ämnar studera (se kap. 4).

Det kan föreligga en diskrepans mellan kulturellt föreskrivna normer och ideal, och hur de i praktiken efterlevs. Äldre kan medvetet eller omedvetet vilja betrakta sin egen position som betydelsefull och uppleva sig ha hög status och prestige och därmed bibringa den uppfattningen att status och prestige ökar med ökad ålder. Då det i ett antal fall förekommer motsägelsefulla uppgifter beträffande de studerade samhällena kan det finnas skäl att sätta in källkritik.

Shelton (1965) framhåller att i Ibo drar sig de äldre inte tillbaka från samhällslivet, och inte heller sker någon bortstötning av de äldre från samhällets sida. Det vanliga mönstret är det motsatta, nämligen att ju äldre individen blir desto starkare blir bindningen till samhället genom alla de funktioner i samhället som upprätthålles av de äldre. De äldre Ibos besitter enligt Shelton en mental och emotionell stabilitet, vilket anges bero på den förfädersdyrkan, som betonas i religionen. Förfäderna antas utgöra en länk mellan den högste guden och den levande familjen (Shelton, 1968). De döda förfäderna antas skydda de efterlevande. Eftersom de äldsta levande står närmast förfäderna är de de mest aktade. Genom senioritet bestäms status och prestige inom förfädernas hierarki. Samma princip gäller för de levande. De levande äldsta är följaktligen mer betydelsefulla än de yngre (Shelton, 1968). De äldsta utgör också källan till information och kunskap och på grund av detta samt på grund av sin erfarenhet är det även de som löser viktiga problem. Den som blir gammal överlåter manuellt arbete, såsom jordbruksarbete, åt de icke-äldre. I stället ägnar sig den äldre åt kulturellt sett viktigare uppgifter såsom att övervaka och upprätthålla lag och ordning (order and justice) inom klanen, att hålla sitt folk under Guds och förfädernas beskydd, och att lära de yngre gängse seder och bruk. (op. cit.).

Shelton (1968) betonar att man bland Ibo lägger stor vikt vid beroende (dependence), inte bara beträffande förhållandet barn-vuxna, utan avseende alla relationer i samhället. Barn är beroende av sina föräldrar, vilka i sin tur är beroende av de äldre, vilka slutligen är beroende av förfäderna. Beroendet är ömsesidigt, då barnen antas vara reinkarnerade förfäder (op. cit.). Fysisk styrka betonas enligt Shelton föga (op. cit. 1972). Arth (1968 b) däremot påpekar i en artikel, i vilken han polemiserar mot Shelton, att det i Ibo-kulturen finns en värdebetoning på fysisk styrka, vilket kan utgöra en källa till oro för de äldre. Andra värden som enligt Arth (op. cit.) betonas är aktivitet, framgång och status. Dessa värden är enligt Arth stressframkallande för de äldre, vilket han funnit belägg för i sina studier. Arth (1968 b) framhåller att Shelton inte alls pekat på de faktorer i Ibo-kulturen, vilka kan framkalla stress. En viktig sådan stressfaktor är den oundvikliga konfrontationen med fysisk försämring och slutligen med döden. Arth (1968 a) påpekar vidare att individualism är högt

värderat, vilket står i motsättning till vad Shelton (1968) framhåller beträffande beroende. (Jfr. Ottenberg, 1959; Le Vine, 1965).

Trots att respektidealet betonas, så finns enligt Arth (1968 a+b) från de yngres sida ambivalenta attityder och beteenden gentemot de äldre, vilket han funnit belägg för i sin undersökning. Det föreligger en diskrepans mellan ideal och verklighet. Skälen till de icke-äldres ambivalens gentemot de äldre kan vara dels storfamiljssystemet med dess inbyggda spänningar och potentiella konflikter, dels ekonomiska skäl. Förvärvandet av fruar är ekonomiskt dyrbart och blir därför ofta mer förbehållet den äldre generationen. Även Shelton (1972) påpekar dock att det finns intergenerationella konflikter, men ser dessa som ett resultat av europeiskt inflytande, ett utbildningssystem förbehållet de yngre samt ett nytt styrelsesätt.

Både Shelton och Arth framhåller att Ibo lägger vikt vid respekt för de äldre. Skillnaden dem emellan ligger i att Arth ifrågasätter detta ideals efterlevnad, då han funnit belägg för existensen av ambivalenta attityder och beteenden gentemot äldre. Shelton och Arth uppger även olika värden som karakteristiska i Ibo-kulturen. Shelton framhåller beroende, vilket är gynnsamt för de äldre, medan Arth framhåller individualism och fysisk styrka, vilket utgör potentiella stressfaktorer för de äldre. Shelton har i sin studie framhållit de äldres betydelsefulla positioner i samhället, medan Arth studerar beteende och attityder.

Om vi gör en begreppslig åtskillnad mellan status och prestige, kan möjligen sägas att Shelton studerat de äldres status, medan Arth studerat de äldres prestige. En sådan begreppslig särskillnad kan förklara deras motsägelsefulla uppgifter.

Andra faktorer, som kan förklara deras motstridiga uppgifter, kan vara att de inte studerar ekvivalenta populationer. Arth explicitgör att han har studerat 150 individer, varav endast sex var över 60 år. Sheltons material däremot, är inte fullständigt redovisat. I Sheltons rapport från 1972 nämnes 40- och 50-åringar, medan han i övriga fall inte anger någon speciell kronologisk ålder. Arth utgår från ett strikt kronologisk definition överensstämmande med västerlandets, medan det är möjligt att Shelton mer ser till det sociala åldrandet. De skilda uppfattningar de har kan delvis bero på olika åldrandedefinitioner.

Skillnader i observationer kan även bero på Ibo-kulturens storlek och komplexitet och de variationer som finns inom kulturen, vilket även framhålles av Arth (1968 b). Arth menar dock att de stressfaktorer som finns är mer eller mindre generella.

D'Souza (1971) beskriver de äldres positioner i det förindustriella Indien, där ekonomi baserades på självförsörjande jordbruk, och där familjen utgjorde både produktions- och konsumtionsenhet. Det politiska systemet var feodalt och därmed hierarkiskt. Värdesystemet emanerade ur den hinduiska religionen, vilken rationaliserade och sanktionerade den bestående ordningen. Storfamiljen (joint family), kastsystemet och bysamhället var de viktiga strukturella

enheterna. I var och en av dessa innehades de högsta positionerna av äldre. De äldre var ledare eller huvudmän (leaders or heads). Egendom ägdes dock inte individuellt utan gemensamt av familjen (joint family) men den ekonomiska makten innehades av familjeöverhuvudet (head), som representerade familjen i kast- och samhälls- (community) affärer. De äldre innehade även det rituella ledarskapet. Enligt D'Souza monopoliserades ledarpositionerna i den sociala strukturen av de äldre.

Utifrån D'Souzas beskrivning hade de äldre i det förindustriella Indien hög status beroende på de viktiga positioner de innehade i den sociala strukturen. Även om D'Souza bortsett från strukturella olikheter och från kasternas olika situation, kan detta förhållande utgöra ett kulturellt föreskrivet ideal, vilket inte efterlevdes i realiteten.

Dube (1955) har studerat förhållandena i Shamirpet, en indisk by i södra Indien, vilken lär vara representativ för byarna i detta område. I denna by tycks föreligga en diskrepans mellan de ideala normerna och den faktiska verkligheten med avseende på familjeförhållanden. Inom familjestrukturen finns fyra grundläggande principer:

1. Respekt för ålder (respect for age);
2. Respekt för släktskapsposition (respect for position in the scale of kinship);
3. Manlig överlägsenhet (superiority of the male);
4. Familjeangelägenheter hålles inom familjen (necessity of keeping certain family matters confined to the responsible members of the family, or at the most, within the family).

(Dube, 1955, p. 138)

Dessa principer är ideal, vilka alla oavsett placering i den sociala strukturen, ansluter sig till. Men olika sociala grupper uppvisar varierande attityder och beteenden i specifika sociala situationer. Inom överklassen (upper level) efterlevs dessa ideal, åtminstone utåt sett. Inom medelklassen (intermediate level) däremot, är dessa ideala principer i realiteten ansenligt försvagade. Ålder respekteras vanligen, men missbruk såsom skymford och ovett förekommer. Det händer att man slår eller spottar på sina föräldrar och äldre släktingar, eller kastar smuts på dem. Detta symboliserar deras begravning, vilket indirekt visar en önskan om deras död. Denna typ av beteende är visserligen begränsad till ett fåtal individer och det är socialt kritiserat, men är icke desto mindre tolererat (op. cit.).

Inom den lägsta klassen (lower levels) är idealen så försvagade, att det är svårt att finna några spår av dem i realiteten. Vid rituella tillfällen visas respekt på grund av ålder eller släktskapspositioner, men i det vardagliga livet ignoreras dessa hänsynstaganden (op. cit.).

När de intergenerationella konflikterna blir alltför svårlösta, sker vanligen en uppdelning av egendom och man separerar från den gemensamma familjen.

Detta beteende förekommer oavsett social klass, men inom den lägsta klassen är det så vanligt förekommande att det reducerar begreppet om familjesolidaritet till ett praktiskt taget meningslöst ideal (op. cit.).

För syftet med föreliggande studie är de båda första principerna avseende respekt av större intresse än principerna 3 och 4. Respekt i den mening Dube avser ligger närmare vårt begrepp prestige, varför en likvärdig jämförelse inte kan göras mellan Dubes studie och D'Souzas, då denne talar om positioner.

Men även Dube behandlar de äldres positioner och finner därvid att de äldre nominellt utgör huvudmän inom familjen. I realiteten innehar emellertid sonen den positionen, under det att de äldre gradvis drar sig tillbaka. Detta förhållande gäller även deltagande i samhällsangelägenheter, där Dube fastslår att de äldre vanligen stannar hemma.

> The middle-aged people have in effect the controlling hand in village affairs; the truly aged retire into insignificance and fade away. Some people cannot become reconciled to such retirement, having enjoyed auhtority and influence during their active days. They find adjustment difficult, and a life of depending rather trying. But most people accept their position with good grace, leave active mangement of the home and family occupations to their sons and consequently find that their adjustment is much less difficult and inconvenient.
>
> (Dube, 1955, p. 199)

Dube visar sålunda att de äldre inte i realiteten innehar de mest betydelsefulla positionerna vare sig inom familjen eller i bysamhället. Huruvida de erhåller hög status kan därför ifrågasättas. Dubes studie visar att de förhållanden D'Souza (op. cit.) redovisar inte gäller generellt.

Dubes resultat får stöd av den undersökning Harlan (1968) utfört i två indiska byar, vilka karakteriseras som traditionella och agrikulturella. Även i dessa byar finns ideala normer, vilka föreskriver de äldre positioner såom ledare och huvudmän inom familjen. Genom empirisk undersökning visades att dessa normer inte gällde i realiteten. En övergång från en dominerande till en underordnad position ägde i de flesta fall rum före 60 års ålder. Inom familjen blir de äldre beroende av sina söner, vanligen den äldste sonen. Inte heller innehade de äldre generellt de formella ledarskapspositionerna respektive de informella positionerna inom bysamhället. För formellt ledarskap var andra faktorer än ålder, såsom socioekonomisk ställning och utbildning, avgörande. Socioekonomisk status bestäms huvudsakligen av jordegendom, vilken är nära relaterat till kasttillhörighet (Harlan, 1968).

Harlans undersökning är av senare datum än Dubes studie. De indiska bysamhällen han studerat kan trots agrikulturellt produktionssätt i viss mån ha påverkats av värderingar utifrån. Vissa uppgifter såsom förekomst av utbildning tyder därpå, även om de studerade byarna av Harlan karakteriseras som traditionella.

Det finns emellertid överensstämmelse mellan de uppgifter Harlan och Dube

framför avseende de äldres status, vilket skiljer sig från de förhållanden D'Souza (1971) refererar till. Det är möjligt att D'Souza hänvisar till tidigare förhållanden, ty 1947 nämnes som den tidpunkt vid vilken inte bara politiska, utan även ekonomiska och sociala förändringar började äga rum. Trots det är det inte osannolikt att den diskrepans mellan ideal och realitet, vilken Dube och Harlan redovisar, även existerade tidigare. Framför allt kan den ha existerat i lägre socioekonomiska strata och kaster.

Chandler (1949) framför tre aspekter i den kinesiska civilisationen, vilka är betydelsefulla får de äldres status och prestige, nämligen familjesystemet, visdomsbegreppet och lyckobegreppet:

- Inom familjen innehas den högsta positionen av den äldste;
- Lycka innebär lugn och enkelhet;
- Visdom i ett stabilt samhälle är kunskap förvärvad genom åren.

(Chandler, 1949; vår översättning)

Chandler hänför de äldres höga status och prestige till den kinesiska kulturens stabila historia utan stora förändringar samt till det religiösa värdesystemet, baserat på buddhism, konfucianism och taoism.

Även Chandler förefaller beskriva kulturellt föreskrivna ideal, vilka inte helt överensstämmer med de observationer Yang (1947) gjort. I den kinesiska by denne studerat kvalificerar inte ålder i sig för ledarskap, utan andra faktorer är bestämmande såsom värdefull erfarenhet. Detta medför att många äldre innehar ledarpositioner. Status erhålles genom arbete, och om en jordbrukare är för gammal att arbeta på fälten förlorar denne något av sin auktoritet. Även inom storfamiljen förekommer spänningar och konflikter mellan den äldre och den yngre generationen, vilka inte är gynnsamma för de äldre då det gäller att upprätthålla sin prestige (op. cit.). De konflikter som kan uppstå mellan en fader som håller fast vid traditionella värderingar och dennes mer förändringsinriktade söner, beskrivs även av författarinnan Pearl Buck i *Den goda jorden.*

Det är möjligt att det även i Japan föreligger en motsvarande diskrepans mellan ideal och realitet. Det material vi kan stödja oss på är emellertid från olika tidpunkter och därför osäkert. Embree (1939, 1945), Benedict (1946), liksom Smith (1961) framhåller den respekt som visas de äldre, vilket framför allt beror av det starka konfucianska inflytandet. Okada (1962), Omachi (1962), Tachibana (1966) samt Plath (1972) påpekar även detta respektideal i det japanska samhället före andra världskriget, men att detta ideal inte längre efterlevs på grund av de förändringar som ägt rum. De äldres status och prestige i det nutida japanska samhället är enligt dessa författare osäker. Analogt med de studier som redovisats ovan, avseende Kina, Indien och Ibo, finns en möjlighet att det japanska idealet avseende respekt för äldre inte generellt följts i realiteten. Men det är också möjligt att de ambivalenta attityder och beteenden som möter de äldre i det nutida japanska samhället är ett resultat av de förändringsprocesser som ägt rum.

Gemensamt för de ovan refererade studierna är att det förekommer motstridiga uppgifter om i vilken utsträckning de äldre erhåller status och prestige. Delvis beror motsägelserna på att vissa författare har redovisat de betydelsefulla positioner de äldre har och därvid dragit slutsatsen att de har både hög status och hög prestige. De har inte gjort någon åtskillnad mellan dessa båda begrepp. Till viss del beror de olika uppfattningarna på att vissa författare har sett till de kulturellt föreskrivna normerna, som kan klassificeras som ideal, vilka inte alltid följes. Det är möjligt att respektidealet bland befolkningen upplevs starkt och att den därför medvetet eller omedvetet har uppfattningen att det även efterlevs. Om beskrivningen av dessa ideal emanerar från de äldres egna utsagor finns det emellertid i dessa fall inte något belägg för. Observatörerna kan också ha inriktat sina studier på normerna i samhället och ej på det faktiska beteendet. Eftersom de också i de flesta fall själva kommer från Europa eller USA, där man i allmänhet har den uppfattningen att status och prestige minskar med ökad ålder, så kan man de bli mer mottagliga för information om de äldres "positiva" situation i de förindustriella samhällena. Traditionellt har man även i västerlandet den uppfattningen att de interpersonella relationerna är mycket bättre bland "primitiva folkslag". Observatörens förutfattade meningar om det studerade samhället kan styra dennes perception, och den uppfattning denne erhåller av samhället förstärks av den studerade befolkningens egen traditionella uppfattning.

Rapporter om ambivalenta attityder gentemot de äldre och om prestigenormer som inte alltid följes finns även från andra samhällen. I dessa fall är det dock en och samma observatör som rapporterat dessa motsägelser i samhället.

Adams' (1972) uppfattning om de äldres status och prestige i Santo Tomás Mazaltepec är dubbeltydig. I detta samhälle sägs de äldre möta respekt, men det betyder här ett slags *beteende,* som inte nödvändigtvis innebär att man respekterar individen i fråga. Status beror av individens positioner i samhället, och när de äldre inte längre orkar arbeta betraktas de som en börda, varigenom status och prestige minskar, och de åtlyds inte längre. De flesta familjer avviker från det ideala mönstret. Det sägs att de äldre har den största makten i hushållet, medan det i verkligheten är någon annan. Efter 60 års ålder definieras man som stående utanför samhället (lagen); man röstar inte, betalar inte skatt och upphör att vara involverad i samhällsangelägenheter (community politics). Det sista torde dock vara en följd av bristande läskunnighet. Trots att de äldre enligt Adams inte har så stor makt, så upplever de sig ha det, vilket kan bero på att de beteendemässigt visas respekt (op. cit.). Även i detta samhälle förefaller det vara en diskrepans mellan ideal och realitet. Det är dock en skillnad mellan detta samhälle och de övriga redovisade, nämligen att respekt här visas genom beteende, medan däremot attityderna inte ansluter sig till de föreskrivna normerna. Dessa kan i samhället upplevas så starka, att man i det utåt visade beteendet följer dem, trots att de ifrågasätts.

Även i gerontokratin Samburu sägs de äldre åtnjuta stor respekt, medan det å

andra sidan föreligger ett starkt missnöje bland de icke-äldre gentemot de äldre. Detta beror framför allt på de äldres ekonomiska makt, vilken manifesteras genom köp av yngre hustrur (Spencer, 1965). Dessutom framhåller Spencer att de äldre har inflytande enbart så länge de är fysiskt och mentalt förmögna att utöva sina maktbefogenheter. Trots att Samburu benämnes gerontokrati, finns här en kategori svaga och orkeslösa äldre som inte innefattas i det ledande skiktet.

Även Sidamo betraktas som en gerontokrati, där de äldre sägs ha makt och erhålla hög status och prestige. Hamers (1972) uppfattning är dock den att det föreligger en ambivalens gentemot de äldres auktoritet från de icke-äldres sida. Även i detta samhälle kan det förklaras av det ekonomiska beroendeförhållande de icke-äldre står i till de äldre. Det förefaller dock som om de äldre har hög status som en följd av sina betydelsefulla positioner, men de erhåller inte därmed också hög prestige.

Även beträffande de orientaliska immigranternas situation i Israel finns motsägande uppgifter. Weihl (1970 a+b) menar att orientalerna respekterar och vördar de äldre som sådana, på tillskriven basis, även om dessa grundläggande attityder håller på att förändras. De äldre respekteras på grund av sin ålder, sin ställning i bysamhället (community) samt på grund av att de är familjeöverhuvuden. De förväntas inte arbeta eller ha egen inkomst. Vidare framhåller Weihl (op. cit.), att status för de äldre med europeisk bakgrund liknar de äldres i industrialiserade samhällen. De europeiska immigranterna sägs vara ungdoms- och arbetsorienterade, och icke arbetande individer betraktas därför som överflödiga. Även den tillskrivna basen för prestige saknas (op. cit.).

Weihl förefaller ha fallit in i ett klichétänkande och förutsätter att de äldres status och prestige i de europeiska industrialiserade samhällena är låg, medan synen på äldre däremot är mer gynnsam i andra samhällstyper. Weihls uppgifter avseende orientalerna står också i motsättning till dem som redovisas av Nathan (1962). Enligt denne mötte den äldre generationen av orientaliska immigranter svårigheter trots storfamiljssystemet. Man konfronterades med nya värderingar, vilka accepterades av den yngre generationen. Detta ledde till förnekande av de patriarkaliska värden, som tillskriver de äldre en position av stor dignitet med inflytande inom familjen och den sociala strukturen på grundval av erfarenhet och visdom. Föräldrar fick på grund av stort barnantal ofta långsiktiga ekonomiska problem, och som gamla blev de också försummade av sina barn (Nathan, 1962).

Även inom kibbutzerna återfinns denna dualism mellan värderingar. Inom kibbutzen sker pensioneringen gradvis. De äldre har full ekonomisk säkerhet, och de sägs delta aktivt i samhällslivet. Social participation tjänar som ett alternativ till yrkesaktivitet och förser de äldre med respekterade substitutfunktioner, vilket påstås kompensera de äldre för den gradvisa förlusten av kompetens och status inom yrkessfären. De ges möjligheter till kontakt med barn och barnbarn, vilka alla bor inom kibbutzen (Talmon, 1966). Dock finns

spänningar och konflikter för de äldre inom kollektivet, varav de främsta orsakas av de äldres diffusa position i ett framtidsorienterat och ungdomscentrerat samhälle. Den centrala attityden till arbete och produktivitet antas ge samma effekt. Grundarna av den israeliska staten har själva avlägsnat sig från den traditionellt judiska livsstilen och härvid revolterat mot de äldres auktoritet. Ursprungsfamiljen har inte längre samma betydelse som förr.

Varje individs position bestäms av dennes arbetsinsatser. Denna betoning på arbete är till nackdel för de äldre, som inte arbetar lika mycket som de yngre (Talmon, 1962, 1966; Feder, 1972). Talmon (1966) framhåller att icke-veteranerna har en mer fördelaktig situation än veteranerna, vilket kan bero på att de förra kanske inte helt har internaliserat normerna. De sägs också, till skillnad från veteranerna, vara nöjda med att ha möjlighet till partiellt arbete.

Wershow (1969) har i en studie erhållit resultat som inte stöder vare sig Talmons (op. cit.) eller Feders (op. cit.) uppfattning om de äldres situation i kibbutz. Wershow (op. cit.) har studerat ett litet icke representativt antal undersökningspersoner i en kibbutz. Resultaten av denna undersökning visar att kibbutzen kan absorbera mycket av den stress som finns hos missanpassade och tillåter de äldre att fungera i samhället. Enligt Wershows bedömningar skulle många av de äldre, om de befunnit sig i en annan miljö, ha varit intagna på institutioner, såsom sjukhus etc. Eftersom Wershows urval av undersökningspersoner inte är representativt, kan emellertid inte några slutsatser göras på basis av dennes resultat. Det är således osäkert i vilken utsträckning Wershows resultat ska kunna sägas falsifiera Talmons (1962, 1966) och Feders (1972) observationer.

Som framhållits tidigare finns även på Irland vissa motsättningar mellan den äldre generationen och de yngre. Dessa motsättningar är delvis beroende av de äldres fullständiga ekonomiska och sociala kontroll över de icke-äldre. Dock tycks det enligt Streib (1972) finnas ett kulturellt ideal att de äldre skall visas respekt. Det förekommer emellertid enligt Arensberg (1937) även antagonism gentemot äldre (op. cit., p. 110). Det må anmärkas, att detta påpekande görs av Arensberg (1937), och även av Arensberg & Kimball (1966). Enligt Streib (1972) har emellertid dessa källor bibringat uppfattningen att de äldres situation på Irland varit idealisk. Streib ifrågasätter delvis denna idealiska situation. På grund av bl. a. fädernas ekonomiska makt förblir många män ungkarlar. Situationen för de äldre ungkarlarna torde inte vara gynnsam, då de kommer att leva ensamma utan familj. Dessutom emigrerar många yngre från Irland, vilket medför att många äldre överhuvudtaget inte har några barn som försörjer dem. Det är enligt Streib tänkbart, att de som kvarstannar inte i så hög grad ifrågasätter gamla normer och värden (Streib, 1972). Utifrån detta kan man antaga, att det dock hos många finns en tyst kritik mot de äldres maktpositioner, och att respektidealet de facto utgör ett ideal.

Det förefaller som om det i flertalet av de studerade samhällena föreligger en

diskrepans mellan normativa ideal och hur de i verkligheten följes. Det finns många uppgifter som tyder på detta.

Även i många industrialiserade samhällen, förutom i Srael och Irland, finns uttalade respektideal med avseende på äldre. Den kristna religionen förmedlar även ett sådant synsätt. Men empiriska data visar inte så stor överensstämmelse med dessa respektideal. Om vi utgår från att det verkligen föreligger en diskrepans mellan ideal och realitet i de samhällen, för vilka ovan redogjorts, är det möjligt att denna diskrepans gäller generellt. I så fall åtnjuter äldre människor i realiteten knappast prestige i något samhälle, även om det finns föreskrivna normer därför. En annan möjlighet är emellertid att den diskrepans mellan ideal och realitet vi funnit, inte är faktisk utan en följd av selektiva eller snedvridna resultat föranledda av att undersökningarna utförts inom ett begränsat geografiskt område, som inte varit typiskt för samhället i sin helhet.

Ytterligare en möjlighet föreligger, nämligen att de ideala förhållandena hänför sig till tidsperioder eller epoker långt före de empiriska studierna, varför den diskrepans vi funnit är en följd av social förändring och sålunda inte utgör en faktisk skillnad. Att så skulle förhålla sig är emellertid inte generellt, t. ex. för Ibo, Irland m. fl. samhällen, där en och samma författare redovisat både ideal och den bristande efterlevnaden av dessa. Det är emellertid sannolikt att gamla ideala normer lever kvar i kulturen trots att de är fiktiva och inte längre följes. Detta antagande skulle stödja vår slutsats att det mer eller mindre generellt föreligger en diskrepans mellan ideal och realitet.

En möjlig slutsats vi kan göra på basis av vårt material är att prestige inte ökar med ökad ålder, oavsett status. Även om status ökar med ökad ålder, så ökar därmed inte prestigen. Äldre individer kan trots betydelsefulla positioner ha låg prestige i samhället. Vi har inte heller funnit några belägg för att ålder i sig utgör ett kriterium för prestige. Inte i något samhälle — utom möjligen Samoa — har vi funnit att prestige ökar med ökad ålder, oberoende av betydelsefulla positioner.

Om det emellertid finns normer som föreskriver att ökad ålder ska medföra prestige, och om prestigeidealen är mycket starka, kan detta förhållande påverka de äldre gynnsamt, även om de inte får prestige. Medvetenheten om dessa prestigeideal kan medföra att de äldre får en mer positiv självbild än om uppfattningen i samhället är den att de äldre försummas och att de har låg prestige. Detta är emellertid en möjlighet, som kräver ytterligare studier för att kunna verifieras.

6. Sammanfattning

Inledning

Genom denna studie har vi sökt bestämma några aspekter av det sociala åldrandet. Det sociala åldrandet kan ses som en interaktion mellan den enskilde individen och den sociala omgivningen. Denna process innefattar såväl strukturella som interpersonella och individuella aspekter, varigenom olika nivåer av det sociala åldrandet kan urskiljas. Vi har i denna studie valt att utgå från en strukturell definition av det sociala åldrandet, och vi begränsar härigenom vår studie till endast en delaspekt av den sociala åldrandeprocessen.

Vårt syfte har varit att studera hur synen på individen förändras med avseende på ökande ålder i olika samhällen. Vår utgångspunkt har härvid varit att den förhärskande synen på individen i samhället bestämmer den uppfattning individen får av sig själv som gammal, vilket kan påverka dennes tillfredsställelse med sin situation.

Då vi inte haft tillgång till longitudinella data för enskilda individer utan främst data gällande kategorier av individer, har vi relaterat kategorin äldre till kategorin icke-äldre. På grundval härav anser vi oss kunna göra vissa processteoretiska antaganden om förändringar med ökande ålder, vilka kan ligga till grund för vidare studier, där longitudinella studier av enskilda individer kombineras med kohortanalys.

För att avgränsa respektive kategori har vi utgått från en strukturell definition av social ålder, som baseras på vilka positioner individer tilldelas i den sociala strukturen. Det innebär samtidigt att vi begränsat oss till en del av åldrandeprocessen, nämligen till övergången från kategorin icke-äldre till kategorin äldre. Hur synen på individen förändras vid denna övergång vill vi studera genom att se hur status och prestige förändras.

Med begreppet *status* avser vi den betydelse samhället eller gruppen tillskriver den position som individen innehar.

Med begreppet *prestige* avser vi det anseende och den respekt, som visas individen av andra individer, oberoende av positioner.

Status utgör således ett strukturellt begrepp, prestige ett interpersonellt.

Vår uppfattning är den att tidigare studier inte tillräckligt markerat någon åtskillnad mellan dessa båda begrepp. Det betyder att antaganden gjorts som tyder på att hög status även medför hög prestige, och att låg status samtidigt innebär låg prestige. Vi anser mellertid att det teoretiskt även finns den möjligheten att individer kan erhålla låg prestige trots hög status, samt hög prestige trots låg status, dvs. oberoende av positionernas betydelse.

I kapitel två har vi gjort en översiktlig jämförelse mellan det västerländska industrisamhället och det gamla bondesamhället, varvid vi diskuterat några

aspekter av respektive samhällstyp. Vi har härvid funnit att den antagna förekomsten av storfamilj i bondesamhället förmodligen inte varit så utbredd, som vanligen antas. Inte heller förefaller kärnfamiljen vara så isolerad i det industrialiserade samhället. Många äldre har där god och kontinuerlig kontakt med sina barn eller andra släktingar i de fall generationerna inte delar hushåll. Många äldre har vidare likartade uppgifter inom familjen som i bondesamhället.

En förutsättning för betydelsefulla positioner i bondesamhället kan ha varit att de äldre och deras familjer var självägande bönder med egna gårdar. I andra fall är det tvivelaktigt om de äldre erhöll betydelsefulla positioner i samhället. I det industrialiserade samhället med ett formellt pensionssystem har individen inte längre efter pensioneringen någon ekonomiskt produktiv position, varför status minskar vid övergång till kategorin äldre. Detta är emellertid en definitionsenlig följd av vårt statusbegrepp men det är samtidigt beroende av hur positionen som pensionerad värderas. Pensioneringen behöver emellertid inte för den enskilde individen ha negativa konsekvenser.

I kapitel tre har vi diskuterat tidigare tvärkulturella studier avseende åldrande och äldre för att ge en bakgrund till den undersökning vi själva genomför. De undersökningar vi härvid tagit upp är Simmons' (1945) undersökning av äldre i primitiva samhällen; Shanas' et al. (1968) om äldre i tre industrialiserade samhällen; Cowgill & Holmes' (1972) och Palmore & Mantons (1974) tvärkulturella studier av åldrande i samhällen av olika moderniseringsgrad.

Vår studie är av tvärsnittskaraktär, varvid vi jämför ett antal selektivt valda samhällen vid en viss historisk tidpunkt, nämligen 1960-talet. Studien baseras på sekundärmaterial och har genomförts som kvalitativ analys. Den kan delvis sägas utgöra en återanalys av det material, varpå Cowgill & Holmes (1972) baserat sin analys.

Vid jämförelse av de olika samhällena har vi valt att genomföra analysen efter ett antal strukturella variabler, såsom Przeworski & Teune (1970), Smelser (1973) och Naroll (1973 b) förespråkar.
De strukturella variabler vi valt är:
1. Produktionssätt;
2. Fördelning av ekonomiska resurser;
3. Fördelning av politiska resurser;
4. Fördelning av kunskap.

För variabeln produktionssätt har vi genomfört en trikotomisering vilket skiljer sig från tidigare studier inom detta område.
De värden vi gör en åtskillnad mellan är:
1. förindustriella samhällen
2. övergångssamhällen
3. industrialiserade samhällen

För att kategorisera våra samhällen efter produktionssätt har vi använt dels ett

formellt kriterium, dels ett s. k. informellt kriterium. Det formella kriteriet utgår från andel av arbetskraften sysselsatt inom jordbruk med binäringar. Vissa svårigheter har härvid förelegat att finna jämförbara uppgifter. Samhällen, för vilka uppgifter inte finns redovisade i officiell statistik, har vi benämnt förindustriella samhällen. De samhällen, som sysselsätter mer än 50% av arbetskraften inom jordbruk med binäringar, har vi benämnt övergångssamhällen, medan samhällen med mindre än 50% av arbetskraften inom jordbruk benämnes industrisamhällen.

Den informella kategoriseringen baseras på uppgifter i våra källor för respektive samhälle. Om samhället i den beskrivande texten anges vara ett industrisamhälle, har det klassificerats som ett sådant. Om samhället beskrivs som ett agrart samhälle med primitivt jordbruk eller som ett nomadiserande samhälle, har det klassificerats som förindustriellt. Som övergångssamhällen har de samhällen klassificerats, där jordbruk upptar en stor del av huvudnäringen, men där tekniska, ekonomiska och sociala förändringar äger rum, som påverkar jordbruksmetoder, sysselsättning och övriga produktionsförhållanden.

För att kategorisera samhällena efter variablerna 2–4 har vi i första hand sett till om dessa resurser varit knutna till åldersvariabeln eller om de varit fördelade oberoende av åldersvariabeln. I de fall resurserna varit knutna till åldersvariabeln, har vi gjort en åtskillnad mellan de samhällen som karakteriseras av att resurserna 2–4 är koncentrerade till dels de äldre, dels de icke-äldre. Vi har således erhållit följande kategoriindelning för vardera av dessa variabler, nämligen samhällen där fördelningen av resurserna 2–4 är:

1. knutna till åldersvariabeln
1.1. koncentrerade till de äldre
1.2. koncentrerade till de icke-äldre
2. oberoende av åldersvariabeln

Vissa svårigheter uppstår vid jämförelse mellan olika samhällen, där kunskap liksom ekonomiska och politiska resurser har olika innebörd. Vi har härvid känt oss föranlåtna att låta kunskap samt ekonomiska och politiska resurser få den innebörd som i varje samhälle har den största betydelsen för den individuella handlingsfriheten. Det betyder t. ex. att ekonomiska resurser, som i vissa förindustriella samhällen utgörs av mark och boskap, blir bas för jämförelse med ekonomiska resurser genom inkomst i industrialiserade samhällen. Beträffande kunskap har vi låtit traditionell kunskap, som förvärvas genom erfarenhet, jämföras med kunskap förvärvad genom formell utbildning. Vi har således utgått från den innebörd respektive betydelse varje resurskomponent har i varje studerat samhälle.

Svårigheter uppstår alltid vid jämförelse mellan olika komplext organiserade strukturer, men vi anser oss ändock kunna genomföra en tvärkulturell studie på

basis av dessa variabler, som är definierade så enhetligt det är möjligt. De problem som är förenade med tvärkulturella jämförelser är av likartad karaktär som vid historiska jämförelser, där man också blir föranlåten att utgå från den betydelse och karaktär respektive fenomen har vid olika historiska tidpunkter.

Av våra fyra strukturella variabler är det enbart variabeln produktionssätt som kan tänkas utgöra förklarande variabel till våra fenomenvariabler status och prestige. Variablerna 2–4 är av den karaktären att de bör betraktas som instrument för prescisering av statusbegreppet.

Vi kan emellertid studera om variablerna produktionssätt och ålder kan utgöra förklarande variabler till dels status och därmed även för faktorerna 2–4, dels till prestige. Vi kan även studera huruvida status samt faktorerna 2–4 förklarar fenomenet prestige.

Resultat av analysen

Status. Vid vår formella kategorisering av variabeln produktionssätt erhöll vi inte några entydiga samband mellan produktionssätt och statusförändring. Däremot fann vi vid vår informella kategorisering, att status minskar med ökande ålder i övergångssamhällen och bland nomadiserande förindustriella samhällen, medan status ökar i agrikulturella förindustriella samhällen. Någon entydig statusförändring kan inte urskiljas för industrialiserade samhällen.

Detta resultat skiljer sig från den föreställningen att status skulle minska med ökad ålder i industrialiserade samhällen, och öka med ökad ålder i andra samhällstyper. Vårt resultat överensstämmer mer med det Palmore & Manton (1974) funnit än det Cowgill & Holmes (1972) funnit. En förklaring till vårt resultat kan vara att vi genomfört en trikotomisering av variabeln produktionssätt, medan tidigare författare arbetat med en dikotomi. I dessa tidigare undersökningar har ej särskild hänsyn tagits till de samhällen vi benämner övergångssamhällen.

I samhällen, där de ekonomiska och politiska resurserna samt kunskap är koncentrerade till de äldre, har de hög status. Eftersom innehav av dessa resurser tillskrivs individen vid ökande ålder, så ökar status med ökande ålder.

I de samhällen, där kunskap samt ekonomiska och politiska resurser är koncentrerade till de icke-äldre, erhåller individerna vid övergång från kategorin icke-äldre till kategorin äldre inte mer betydelsefulla positioner. De betydelsefulla positionerna är förbehållna de icke-äldre. Status ökar således inte med ökad ålder.

I de samhällen, där kunskap samt ekonomiska och politiska resurser är fördelade oberoende av åldersvariabeln, förekommer variationer inom kategorin äldre, men flertalet lämnar betydelsefulla positioner vid övergången till kategorin äldre, varför status minskar. I de fall en positionsförändring inte äger rum kan status sägas bibehållas.

Statusförändringen är emellertid en logisk följd av innebörden i vårt statusbegrepp. Det är således inte ett kausalt förhållande. Fördelningen av ekonomiska och politiska resurser samt kunskap är således inte den förklarande faktorn för status utan preciserar vilka positioner som i samhället tillskrivs status.

I den gynnsammaste positionen befinner sig således de äldre i förhållande till de icke-äldre i de agrikulturella förindustriella samhällen, där kunskap samt ekonomiska och politiska resurser är koncenterade till de äldre, samt i de industrialiserade samhällen, där fördelningen av resurser är av motsvarande slag, såsom på det rurala Irland.

I den minst gynnsamma positionen befinner sig de äldre i de övergångssamhällen — enligt vår informella kategorisering — där samtliga resurser är koncentrerade till de icke-äldre.

I de industrialiserade samhällen, där fördelningen av samtliga resurser är oberoende av åldersvariabeln, har de äldre i förhållande till de icke-äldre en sämre position. De äldre har regelmässigt inte några för samhället betydelsefulla positioner, men kan ändå inom familjen fullgöra uppgifter som i andra samhällen värderas som betydelsefulla. Ekonomiskt och socialt är de äldre i en sämre situation än de icke-äldre i samhället, och situationen har också försämrats sedan de själva tillhörde kategorin icke-äldre. De har emellertid en generellt bättre situation i jämförelse med situationen något hundratal år tillbaka. De befinner sig även i en mer fördelaktig situation än äldre i andra samhällen och än de äldre i förindustriella samhällen, som inte förfogar över ovannämnda resurser. De har det ekonomiskt och socialt bättre, delvis på grund av sociala omvårdnad, pensionssystem, sociala försäkringar etc. Dessa faktorer ger emellertid inte de äldre hög status.

Samtidigt finns det i dessa industrialiserade samhällen olika grupper inom kategorin äldre, som har mer betydelsefulla positioner än vissa grupper inom kategorin icke-äldre. Däremot gäller för samtliga, som tidigare haft en ekonomiskt produktiv position att pensionering och därmed reducerade ekonomiska resurser innebär att status minskar vid övergång till kategorin äldre.

*

Ålder och produktionssätt kan tillsammans förklara fördelningen av ekonomiska och politiska resurser samt av kunskap. Där status ökar med ökande ålder, kan detta bero på att kunskap och värdefull erfarenhet tillskrivs individen med ökande ålder. Detta medför att individen också erhåller ekonomiskt och politiskt betydelsefulla positioner. En förutsättning för detta är emellertid ett stabilt, statiskt samhälle, där kunskap inte förändras.

Där status inte ökar med ökad ålder beror detta inte enbart på åldersvariabeln utan även på att samhällena karakteriseras av social och teknisk förändring, där kunskap snabbt föråldras och blir gammalmodig.

Prestige. Med avseende på prestigemönstren har vi inte funnit några entydiga tendenser. I varje samhälle förefaller det finnas ett normativt ideal som föreskriver aktning och respekt för äldre. Det förefaller emellertid finnas en diskrepans mellan detta ideal och dess efterlevnad i verkligheten, vilket med utgångspunkt från vårt material tycks föreligga generellt, med endast ett, möjligen två undantag.

Hög status medför inte alltid hög prestige utan snarare är förhållandet det omvända. I de fall där de äldre innehar kontrollen över ekonomiska och politiska resurser föreligger ett beroendeförhållande mellan de icke-äldre och de äldre, som befrämjar antagonism och motsättningar mellan generationerna. Detta förhållande tycks inte gynna förekomsten av prestige för de äldre. Endast i ett fåtal fall har vi funnit att individen får ökad prestige med ökad ålder. Detta kan delvis tillskrivas de äldres värdefulla kunskaper och erfarenhet. Å andra sidan kan ålder i sig här utgöra en förklarande variabel, eftersom kunskap och erfarenhet nästan axiomatiskt följer av ökande ålder i vissa förindustriella samhällen. Därför kan ålder i sig även förklara varför vissa äldre erhåller ekonomiskt och politiskt betydelsefulla positioner, eftersom dessa tillskrivs på basis av kunskap och erfarenhet. Även detta förhållande kräver emellertid ett stabilt system, där kunskap inte föråldras.

*

Vi kan anta att fördelningen av kunskap tillika med de ekonomiska resurserna påverkar fördelningen av de politiska resurserna.

Förändring av den traditionella kunskapsstrukturen med formell utbildning medför ökande läskunnighet, teknisk utbildning samt utbildning till allt flera. Barn får längre och mer omfattande utbildning än sina föräldrar, vilket kan leda till vertikal social mobilitet. Följden kan även bli en intellektuell och social segregation mellan generationerna, som förändrar tidigare statusförhållanden.

I de fall den traditionella fördelningen av de ekonomiska resurserna demokratiseras, förändras också ägandeförhållandena. Barn får samma möjligheter till ägande som äldre. Genom att det ekonomiska beroendet upphör, kan en boendesegregering ske och därmed social segregering, vilket kan leda till förändring av statusförhållanden. Genom ökande utbildning och ägandedemokratisering förändras även den politiska strukturen.

Kunskap bestämmer delvis även vilka positioner individen får i den ekonomiska strukturen, oberoende av samhällstyp. I stabila och statiska samhällen är det ålder som bestämmer individens kunskap. I föränderliga samhällen föreligger skillnader mellan olika ålderskategorier, men detta är inte beroende av den ökande åldern utan är ett resultat av samhällsstrukturella förändringar, dvs. skillnaderna är att hänföra till den historiska tid respektive kategori lever i. Den historiska förändringen har hittills inte haft en sådan påverkan på de statiska och stabila samhällena, att liknande skillnader mellan olika ålderskategorier uppstår.

Tid har varierande innebörd, och den historiska och den sociala tidsdimensio-

nen samvarierar på olika sätt i olika samhällen, varför skillnaderna mellan ålderskategorierna ser olika ut.

*

Vi har således funnit att de äldre i förhållande till de icke-äldre får hög status i de samhällen, där de utövar kontroll över fördelningen av ekonomiska och politiska resurser samt kunskap. I den allra gynnsammaste situationen befinner sig de som dominerar dessa tre områden samtidigt. Dessa tre resurskomponentet utgör en möjlighetsstruktur, inom vilken en kategori individer kan utnyttja de tillgängliga resurserna för att nå sina mål. Målen kan variera men kan slutligen sägas utgöra trygghet och säkerhet. I vissa samhällen domineras denna möjlighetsstruktur av kategorin äldre, i andra samhällen av andra kategorier. Möjlighetsstrukturen begränsar eller befrämjar de äldres resurser på såväl samhällelig som interpersonell nivå, beroende på i vilken utsträckning den kan utnyttjas av de äldre. Denna möjlighetsstruktur varierar mellan olika samhällen, varför även de äldres situation varierar från samhälle till samhälle. Möjlighetsstrukturen inom respektive samhälle bestämmer individernas situation, varför de äldres situation sammanhänger med situationen för andra kategorier. I samhällen, där endast en viss kategori, t. ex. de äldre, befrämjas av eller kan utnyttja de tillgängliga resurserna inom möjlighetsstrukturen, råder således en ojämn resursfördelning, som begränsar andra kategoriers möjligheter att utnyttja resurserna. De icke-äldre har i dessa samhällen en mera begränsad möjlighetsstruktur. Så är förhållandena i vissa av de samhällen som karakteriseras av ett förindustriellt produktionssätt. I vissa andra samhällen däremot sker en förändring av möjlighetsstrukturen parallellt med andra förändringar i samhället. I dessa samhällen är förhållandena omvända. Det är kategorin icke-äldre, som dominerar möjlighetsstrukturen.

Detta sammanhänger delvis med den ökade utbildningen samt skriv- och läskunnighetens utbredning. Dessa faktorer kan minska de äldres status genom att deras betydelse som kunskapskälla och kunskapsförmedlare avtar samtidigt som de får sämre möjligheter att konkurrera med de yngre bättre utbildade. Den ökade utbildningen medför inte bara att de äldre har lägre utbildning i jämförelse med yngre, utan också att de inte kan konkurrera med de yngre om de arbeten som kräver utbildning.

Övergång från ett traditionellt agrart produktionssätt till ett mer industriellt produktionssätt kan även medföra en minskning av de äldres makt att kontrollera jordinnehav. Detta medför vidare en minskning av arbetsmöjligheter inom jordbruket, där de äldre tidigare huvudsakligen varit sysselsatta. I icke agrikulturella yrken samt i tekniska yrken har de äldre färre möjligheter att konkurrera med yngre personer, vilket kan tillskrivas utbildningsskillnader. Övergången från ett agrart till ett tekniskt produktionssätt medför dessutom ofta, dock inte alltid en migration, en flyttning från landsbygd till stad, vilket kan försvaga de äldres inflytande och status. Denna övergång kan ytterligare samtidigt innebära förändrade kulturella värderingar tillika med förändrad

teknologi och förändrad social struktur. Dessa förändringar medför i sin tur att de äldres kunskaper blir gammalmodiga och föråldrade.

Att äldre i industrialiserade samhällen inte arbetar i så stor utsträckning finns det olika anledningar till, varav pensionsförmåner, obligatorisk pensionering och förlegade kunskaper och färdigheter kan nämnas som de främsta.

Förutom att de äldre i traditionella och statiska samhällen tillhör det ledande skiktet, så finns relativt klara normativa förväntningar på beteende. Åldringsrollerna är jämförelsevis klart definierade. I mer komplexa samhällen däremot är dessa normativa förväntningar mer diffusa, vilket kan bero på komplexitet och föränderlighet i normbilden. I de samhällen som genomgår en snabb förändring sker även en förändring av normbilden, vilket ytterligare försvårar situationen för de äldre.

I många av de industrialiserade samhällena råder med avseende på åldersvariabeln en jämnare resursfördelning, vilket samtidigt innebär att olika ålderskategorier, både äldre och icke-äldre befrämjas (eller begränsas) av samhällets möjlighetsstruktur i ungefär samma utsträckning. Det är andra kriterier än ålder som huvudsakligen avgör resursernas fördelning. De icke-äldre förfogar dock i något större utsträckning än de äldre över de tillgängliga resurserna.

De samhällen, där kategorin äldre dominerar möjlighetsstrukturen, kan karakteriseras som auktoritära. De styrs av monarker eller oligarkier och har vanligen nedärvda klasser eller kaster. Viktiga beslut avgörs av samhället eller familjen, inte av individen själv. Samhällen, där kategorin äldre har låg eller diffus och svårtydbar status, styrs vanligen genom någon form av demokratiskt system. Individualism är högt värderad. Individen kan delvis själv påverka sin ekonomiska och sociala situation.

I de förindustriella samhällen, där de äldre har hög status, är det ofta emellertid bara de fysiskt och mentalt friska som har hög status, medan mindre starka befinner sig i en ogynnsam situation. När de äldre visar tecken på svaghet, senilitet osv., behandlas de illa enligt vårt sätt att se.

Där de äldre inte åtnjuter hög status beroende på möjlighetsstrukturen samt inte heller längre har någon aktiv arbetsposition, så finns möjlighet att kompensera denna avsaknad av positioner inom samhället genom positioner inom familj och släkt. En förutsättning för att dessa positioner ska ge hög status är emellertid, enligt vår definition, att dessa positioner värderas som betydelsefulla.

Möjligheten att kompensera avsaknad av positioner inom samhället genom positioner inom familjen är dock skarpast beskuren i de samhällen, där möjlighetsstrukturen och hela samhället genomgår en förändring och där hela samhället befinner sig själva i förändringsskedet, dvs. övergångssamhällen enligt vår informella kategorisering. De äldre har här i jämförelse med föregående äldre generation förlorat de positioner, som tidigare tillskrivits de äldre och genom vilka de erhöll status.

Koncentrationen av de betydelsefulla ekonomiska egendomarna (jordegendom, boskap) till de äldre förlorar i dessa övergångssamhällen sin betydelse, då de icke-äldre kan skaffa sig egen inkomst genom arbete utanför familjen, i fabriker etc. Ofta har äganderätten dessutom demokratiserats eller nationaliserats och övergått i statens ägo. De icke-äldre blir inte längre ekonomiskt beroende av de äldre.

Även den politiska makten har i dessa samhällen förändrats genom en demokratiseringsprocess. Enbart ålder eller kunskap och erfarenhet, som inhämtas genom ökande ålder, har inte samma betydelse som förut på grund av den formella utbildningen. Det kan erinras om att de flesta äldre inte heller i det förindustriella samhället hade ledande positioner inom samhället som helhet, utan främst inom familjer och släktsystem.

Fördelningen av kunskap och erfarenhet, som inhämtas med ökande ålder, "de grå hårens visdom", förlorar sin betydelse i ett föränderligt samhälle. De äldres kunskap blir gammalmodig och överflödig. Det är den formella utbildningen som är av avgörande betydelse, både för de politiska ledarpositionerna samt för erhållande av arbete. I dessa samhällen som genomgår snabb förändring, blir utbildningen förbehållen de yngre varför det blir stora skillnader mellan äldre och yngre. De yngre utgör en utbildad elit, varför deras position är betydligt starkare än de äldres både på arbetsmarknaden och inom de styrande institutionerna. Generationsklyftan är större än inom de industrialiserade samhällena, där de äldre dock har en formell utbildning, även om den är av tidigare datum och inte jämförbar med de yngres.

*

Med utgångspunkt från vårt material skulle vi vilja ställa den hypotesen att det främst är *föränderlighet* i sig som påverkar synen på åldrande, och därmed synen på de äldre i negativ riktning.

Med föränderlighet avser vi graden av teknisk, ekonomisk och social förändring men även förändring av normer, värderingar och kulturella mönster. Varje samhälle förändras kontinuerligt, men denna förändring kan ske med varierande hastighet vid olika tidpunkter. Vid vissa tidpunkter kan denna process synas vara mer eller mindre obefintlig. Vid andra tidpunkter kan den sociala strukturen karakteriseras av snabb föränderlighet för att så småningom stabiliseras. Där förändringsprocessen knappt är märkbar, dvs. i så kallade stabila eller statiska samhällen föreligger större enhetlighet avseende de normer och värderingar som gäller. Med snabb teknisk och social förändring, förändras även de samhälleliga normerna, men inte med samma hastighet för alla individer och grupper inom samhället. Därmed minskar samtidigt enhetligheten. Olika subgrupper i samhället utvecklar egna normer och värderingar och i samhället kan en splittrad normbild föreligga.

Ju snabbare och ju mer omvälvande denna förändring påverkar den sociala strukturen med dess positionssystem, desto större förändringar sker också med avseende på synen på åldrande och de äldre.

I förindustriella samhällen finns ofta en inbyggd kontinuitet mellan det föregående och det närvarande, vilket medför att dessa samhällen klassificeras som traditionella. Eftersom denna kontinuitet ofta upprätthålles av de äldre i samhället, medför detta en positiv värdering av hög ålder. Industrialiserade samhällen däremot är mer framtidsorienterade och aktivitetscentrerade och tid värderas mer i ekonomiska termer.

När dessa båda värdesystem konfronteras med varandra som en följd av social förändring, kan det medföra, att de äldres situation förändras till det sämre. Den tillskrivna basen för status och prestige ifrågasätts, och synen på åldrande och de äldre förändras som en följd därav.

Vi vill därför mena att *övergången,* förändringen av ett system — den ekonomiska, politiska och sociala strukturen samt värdesystem och normbild — till ett annat, medför den största påfrestningen för de äldre. Av detta följer inte nödvändigtvis att när det nya systemet stabiliserats, synen på åldrande och de äldre blir densamma som under denna "konfrontationsperiod".

Under denna konfrontationsperiod avhänds de äldre sina tidigare maktbefogenheter, som i stället övergår till de icke-äldre, främst de yngre medelålders, ofta på grund av att denna kategori har högre formell utbildning, både teoretiskt och praktiskt med avseende på nya tekniker. På grund av ökade möjligheter till arbete utanför hemmet och lönearbete kvarstår inte heller det ekonomiska beroendet mellan de icke-äldre och de äldre. Därmed kvarstår inte heller den ekonomiska säkerheten för de äldre, om de inte av välvilja omhändertas av sina barn eller släktingar.

Vi har således funnit att
i övergångssamhällen, där kunskap och ekonomiska och politiska resurser är koncentrerade till de icke-äldre, ökar inte status med ökande ålder. Skillnaderna är större mellan olika ålderskategorier i dessa samhällen än i industrialiserade samhällen.

Vi menar att förändringen av positionsstrukturen främst beror på den ökande utbildningen med skriv- och läskunnighetens utbredning, då dessa faktorer avgör tilldelning av ekonomiska och politiska positioner.

De skillnader som finns mellan olika ålderskategorier i olika samhällen är inte beroende av ålder i sig, utan är att hänföra till strukturella skillnader beroende av den varierande interaktionen mellan den historiska och den sociala tidsdimensionen i olika samhällen.

På grundval av våra resultat vill vi ställa den hypotesen att variabeln *föränderlighet* — enligt ovan angivna specifikation — har ett större förklaringsvärde än variabeln produktionssätt för skillnader i status i olika samhällen, där övergångssamhällen kan tillskrivas ett högre värde av föränderlighet än förindustriella respektive industrialiserade samhällen.

SUMMARY

Introduction

In this study we have tried to ascertain some aspects of the social aging process. Social aging is considered a process of interaction between the individual and the social environment. This process is including structural as well as interindividual and individual aspects, delineating different levels of the social aging process. In this study we have proceeded from a structural definition and owing to this we are limitating our study to only some aspects of the process of social aging.

The purpose of this study is to find out how the valuation of the individual is changing by increasing age in different societies. Our point of departure is that the valuation of the individual in society is determining the self-perception of aged individual, which may influence his satisfaction with his situation.

As longitudinal data for individuals not are available but aggregated data for categories of individuals, we have related the valuation of the category of aged to that of the category of non-aged. Within this perspective we will make certain assumptions of changes by increasing age.

The delimitation of each category is based on the kind of positions which are assigned to individuals in the social structure concerned. In order to determine the change of valuation by passing from the category of non-aged to the category of aged, we will study the status and prestige gained by the category of aged in relation to that of the category of non-aged.

Status means the significance the society or the group are assigning to the positions occupied by the individual.

Prestige means the respect and esteem given to the individual by other individuals, independent of positions.

Thus status is a structural concept, prestige is an interindividual concept.

According to our opinion former studies did not sufficiently distinguish between these two concepts; that is, they assume that high status will lead to high prestige and vice versa, low status to low prestige. Theoretically, however, there are four possibilities; the remaining possibilities are that individuals are gaining low prestige in spite of high status, and the reverse, high prestige notwithstanding low status, independent of significant positions.

Our study has a cross-sectional character comparing a selective sample of societies at a given time, in the decade of nineteen sixties. The study is based on secondary data. Partly the study is re-analysis of the data on which Cowgill & Holmes (1972) have based their analysis.

In comparing the different societies we have carried the analysis through different dimensions, as Przeworski & Teune (1970), Smelser (1970), Barnes (1971) and Naroll (1973 b) have suggested. Our structural variables are:

1. Mode of production;
2. Distribution of economic resources;
3. Distribution of political resources;
4. Distribution of knowledge.

Instead of a dichotomy of the variable of mode of production which previous studies have been using, we have made a trichotomy of the variable:

1. Pre-industrial societies;
2. Transitional societies;
3. Industrial societies.

The classification of the variable of mode of production is based, partly on a formal criterion, partly on an informal one. The formal criterion proceeds from the proportion of the labour force occupied in agriculture. Societies not at all avaliable in official statistics will be called pre-industrial societies. Societies with more than 50% of labour force in agriculture are named transitional, those with less than 50%, industrial societies.

The so-called informal classification is based on the written sources referred to; if a society is described as an industrial society, it has been classified as such; if described as a primitive, agrarian or nomadic society, the society is classified as pre-industrial; finally, societies are classified as transitional when the production is based mainly on agriculture but is at the same time changing technologically, economically and socially, and these changes are supposed to influence methods of agriculture, work and occupations and other circumstances concerning production.

The classification of the variables 2–4 are first based on if these resources are linked to the age variable or if their distribution is independent of that variable. In that case, e.g. when the resources are linked to the age variable, we have then made a distinction between societies characterized by a concentration of the resources 2 4 to the aged, and by a concentration to the non-aged. Thus we have got the following classification, namely societies where the distribution of the resources 2–4 are

1. linked to the age variable;
1.1. concentrated to the aged;
1.2. concentrated to the non-aged;
2. independent of the age variable.

The variable of mode of production is the only one of the four structural variables referred to, that may form an explanatory variable to the variables of the phenomena status and prestige. The main character of the variables 2–4 is

that they are to be considered as instruments to more accurately define the concept of status. However, we will consider if the variables of mode of production and of age are explaining the phenomenon of status, including the factors 2–4, as well as the phenomenon of prestige. We will also consider if status and the factors 2 -4 are explaning the phenomenon of prestige.

Results

Status. Applying our formal classification of mode of production we did not find any unequivocal relationship between change of status and mode of production. Applying our informal classification, we did find that in transitional societies as well as in nomadic societies status is decreasing with increasing age, while in agricultural, preindustrial societies status is increasing. Any observable change of status was not found in industrial societies. This result is opposite to the assumption that in industrial societies status is decreasing with increasing age, while in other types of societies status is increasing with age. Our results here are corresponding more with those of Palmore & Manton (1974) than with those of Cowgill & Holmes (1972). One explanation to our differing results may be the trichotomy of the variable of mode of production, while previous studies have been working with a dichotomy. In these former studies the societies, here called transitional, have not been considered.

In those societies, where knowledge as well as economic and political resources are concentrated to the aged, they will have high status. As these resources are assigned to the individual by increasing age, status will increase with age.

In societies, where knowledge as well as economic and political resources are concentrated to the non-aged, the individual is not gaining more significant positions by passing from the category of non-aged to the category of aged. Such significant positions are exclusively for the non-aged. Thus status in this case does not increase with age.

In those societies, where knowledge as well as economic and political resources are distributed independent of the age variable, there are variations within the category of aged, but most individuals are leaving significant positions by passing to the category of aged, and accordingly their status is decreasing. In those cases a change of positions does not occure, status is maintained.

The change of status, however, is a logical consequence of our concept of status. Thus the change is not a causal relationship. The distribution of knowledge as well as economic and political resources are not the explanatory factors of status but are defining what kinds of positions, to which status is assigned.

In the comparatively most favourable positions are the aged in relation to the non-aged in agricultural pre-industrial societies, where knowledge as well as

economic and political resources are concentrated to the aged, and also in those industrial societies, where the distribution of resources is of a similar shape, as e.g. in rural Ireland.

In the least favourable positions are the aged in transitional societies—provided our informal classification is valid—where all resources are concentrated to the non-aged.

In those industrial societies, where the distribution of all the resources is independent of the age variable, the aged have in relation to the non-aged less significant positions but they can within the family and kinship system fullfill functions, which in other societies are valued as significant. The aged have, economically and socially, a less favourable situation than the non-aged, and their situation also has deteriorated since they themselves belonged to the category of non-aged. However, their situation is generally better than those of the aged in other societies and also in relation to the situation of the aged some hundred years ago. Further they have a more favourable situation than those aged in pre-industrial societies, who are not controlling the resources referred to. The aged in industrial societies have a better economic and social situation in part because of the social care, and the retirement system, as well as the social security etc. These factors, however, do not assign status to the aged in society.

At the same time there are in these industrial societies heterogeneous aggregates within the category of aged, some of whom may have more significant positions than some aggregates within the category of non-aged. On the other hand, all of them who have had an economically productive position will, in a way loose status by passing to the category of aged, mainly because of retiring from work, and by following reduced economic resources.

Age together with mode of production may explain the distribution of knowledge as well as economic and political resources. In that case, status is increasing with age, it could be owing to the fact that knowledge and valuable experience are ascribed to the aging individual. This in turn will lead to gaining economically and politically significant positions. These consequences, however, presuppose a stable and static society, where knowledge does not change.

In those societies where status is not increasing with age, this very fact does not only depend on the age variable but also on the fact of social and technological change, whereby knowledge will rapidly be obsolote.

Prestige. In respect to prestige patterns we have not found any unequivocal tendencies. In every society there seems to predominate a normative ideal of respect for the aged. However, there is normally a discrepancy between that ideal and actual behaviour. This discrepancy seems to be comprehensive, with only a few exceptions.

High status is not always leading to high prestige but rather to an antagonism between the generations, owing to the dependence of the non-aged on the aged,

the latter controlling the economic and political resources. Only in a few cases we have found prestige increasing with age, which, partly, must be assigned to the valuable knowledge and experiences of the aged. On the other hand age as such may be an explanatory variable, owing to the fact that knowledge and experience almost axiomatically are considered as following by increasing age in some pre-industrial societies. This means that age as such partly explains why some aged are gaining economically and politically significant positions, because these positions are assigned to them as a consequence of knowledge and experience. Even this, however, is owing to a stable system, where knowledge does not grow obsolote.

*

We are presuming that the distribution of knowledge together with the distribution of economic resources influence the distribution of the political resources. Knowledge partly also determines what positions the individual will gain in the economic structure, independent of type of society. In stable and static societies age is determining the individual's knowledge. In changing societies there are, in this respect, variations between age categories, owing not to increasing age but to the consequences of structural changes. This means that variations between age categories are related to historical time. So far historical changes have not been influencing the stable and static societies in that way that such variations between age categories have come about. Time has varying meaning, and the historical and social dimensions of time are interacting in various ways in different societies, which leads to varying differences between age categories.

*

The distribution of knowledge and economic and political resources are forming an opportunity structure within which one category of individuals can gain advantage from the resources available for achieving their aims. The aims may be varying but are really security and safety. In some societies this opportunity structure is controlled by the category of aged, in other societies of other categories. The opportunity structure may be limiting or promoting the resources of the aged at both the structural and the interindividual level, depending on how extensively the aged can gain advantage from it. The opportunity structure is varying between societies, and consequently the situation of the aged is also varying in different societies. The opportunity structure within a certain society determines the situation of the individuals, which means that the situation of the aged is related to the situation of other categories. In societies where only one category, for example the aged, is promoted by or can gain advantage of the resources available within the opportunity structure, there is thus an unequal distribution of resources which is limiting the possibilities of other categories' using the resources. The non-aged have in these societies a restricted opportunity structure. Such is the case in some of the pre-industrial societies. In other societies, on the other hand, the

opportunity structure is changing simultaneously with other changes in society. In these societies the non-aged are controlling the opportunity structure. This is partly owing to increasing formal education and literacy. These factors may interfere the relative status of the aged by reducing their value as a source of knowledge, as well as reducing their ability to compete with better educated younger people for jobs.

The transition from a traditional agricultural society to a more industrial one is also reducing the aged's power to control land. In non-agricultural and technological occupations the aged are often less able to compete with younger individuals owing to variations in education. The transition from an agrarian to an industrial society is often, but not always, leading to a migration. This means a movement from rural areas to the city, which may weaken the influence of the aged. Further this transition is often implying cultural values and social structure. Such changes are leading to obsolescence of the knowledge of the aged.

There are, however, some definite reasons why aged in industrial societies are not working, as for example retirement benefits, compulsory retirement system, and skills and knowledge having become obsolete.

Besides the fact that aged in traditional static societies often have positions of power, there are in these societies relatively distinct normative expectations of behaviour. Accordingly the roles are comparatively clearly defined. In more complex societies, on the other hand, these normative expectations are more diffuse and ambivalent, owing to complexity and variability of norm patterns. In a rapidly changing society the norm patterns themselves are changing, which makes the situation more difficult for the aged.

In many of the industrial societies there is, referring to the age variable, a more equal distribution of resources. This means that aged and non-aged, are to about the same extent restrained by the opportunity structure. There are in these societies other criteria than age which determine the distribution of resources. The non-aged, however, can make use of the resources available to a greater extent than do the aged.

Where the aged are not gaining high status, depending on the opportunity structure and not even have an active productive position, they may compensate this loss of positions in society with positions within family or kinshipsystem. A presupposition for being ascribed high status from these positions is, however, due to our definition, that they are valued as significant.

The possibilities of compensating loss of positions within society through positions within family or kinshipsystem are most limited in societies, where the opportunity structure and the whole society is changing and is in the mere transformation stage, the so-called transitional societies. The aged have here in comparison with foregoing aged generation lost such positions, which previously were assigned to the aged and by which they were gaining status.

The generation gap is here widening more than in industrial societies, where

the aged have a formal education, however obsolete and not comparable to that of the younger generation.

*

Referring to our results we would suggest as an hypothesis that the phenomenon of changeability as such influence the valuation of aging and the aged negatively. By changeability we refer to the degree of technological, economic and social change as well as change of norms, values and cultural patterns. Every society is continuously changing but at a varying rate at different times. At some periods this process seems to be more or less non-existing. At other periods the social structure may be characterized by a rapid changeability and is stabilizing gradually. Where this process of change is hardly noticable, as in so-called stable and static societies, there is a greater homogeneity concerning norms and values. At a high rate of technological and social change, also the social norms are changing, but not at the same rate for all groups (aggregates) of individuals. Hereby the homogeneity will be reduced. Different subgroups in society are developing norms and values of their own and there may be seen different norm patterns in society.

The more rapidly and the more comprehensively this change is influencing the social structure and its network of position structure, the greater will the changes be concerning the valuation of aging and the aged.

In pre-industrial societies there is often a continuity between past and present, classifying these societies as traditional. As this continuity often is maintained by the aged, the consequence will be a positive one for the aged. Industrial societies, on the contrary, are more future-oriented and activity-centered and time is valued in more economic terms.

When these two value-systems are confronted with each other, it may lead to a changing of the situation of the aged. The formerly ascribed basis of status and prestige may be queried and as a consequence valuation of aging and the aged will be changed.

We suppose that the transition, the transformation of one system—the network of economic, political and social structure, value system and norm patterns—to another, will lead to the comparatively hardest strains for the aged. This does not necessarily mean that the valuation of aging and the aged will be the same when the new system is stabilized as it was during the "confrontation period".

Thus we have found that in transitional societies, where knowledge as well as economic and political resources are concentrated to the non-aged, status will not increase with age. The gap between different age categories is wider in these societies than it is in industrial societies.

Accordingly to our interpretation the change of the position structure is depending on the spreading of formal education and literacy, as these factors are determining the allocation of economic and political positions.

Consequently, the gap between different age categories in different societies is not due to age as such, but to structural differences. Such differences depend on the varying interaction between the historical and the social time dimensions.

On this basis we would advance the hypothesis that the variable of changeability, rather than the variable of mode of production, explains the variations of status in different societies, and here transitional societies are demonstrating a higher value of changeability than do pre-industrial or industrial societies.

Bilaga: Hypoteser ur Cowgill & Holmes (1972)

Universella hypoteser

1. De äldre utgör antalsmässigt en minoritet av den totala populationen i alla samhällen.
2. Äldre populationer har fler kvinnor än män.
3. Änkor utgör en hög andel av den äldre populationen.
4. Alla samhällen har något system av åldersklassificering (age-grading), vilket innebär att några personer i alla samhällen betraktas som äldre.
5. Det finns en allmän tendens att äldre övergår från aktiva till mer passiva positioner i samhället.
6. Vissa äldre fortsätter att agera som politiska och juridiska ledare såväl i moderna som i primitiva samhällen.
7. I alla samhällen föreskriver seden ömsesidigt ansvar inom familjen mellan gamla människor och deras vuxna barn.
8. Att spara för ålderdomen tycks vara en nästan universell önskan och ansträngning.
9. Alla samhällen värderar liv och försöker förlänga det även i ålderdomen.
(op. cit. p. 3 ff.).

Specifika hypoteser

1. Begreppet ålderdom tycks vara relativt till graden av modernisering, en person klassificeras som äldre vid lägre kronologisk ålder i primitiva samhällen än i moderna samhällen.
2. Livslängd är direkt och signifikant relaterat till grad av modernisering.
3. Andelen äldre i primitiva samhällen är proportionellt lägre än i moderna samhällen.
4. Moderna samhällen har högre andel kvinnor, speciellt änkor, i jämförelse med primitiva samhällen.
5. Moderna samhällen har högre andel individer, som lever så länge att de blir farföräldrar och till och med farfarsföräldrar.
6. De äldres status är omvänt proportionell mot samhällets modernitetsgrad, dvs. de äldres status är hög i primitiva samhällen och är lägre och mer mångtydig i moderna samhällen.
7. De äldres status tycks vara högst, när de utgör en låg andel av populationen och den tycks minska när deras antal och andel ökar.
8. De äldres status är omvänt proportionell mot hastigheten i social förändring.
9. Stabilitet i boplats gynnar hög status för de äldre, och mobilitet tenderar att underminera de äldres status.
10. De äldres status är högre i prelitterata samhällen än i litterata.
11. De äldres status kommer att vara högst i de samhällen, där de äldre har möjlighet att inneha nyttiga och värderade positioner.
12. Pensionering är en modern uppfinning som finns endast i moderna högproduktiva samhällen.
13. De äldres status tenderar att vara hög i samhällen, där storfamiljetypen (extended family) är förekommande och fungerar som en hushållsenhet.

14. Den ekonomiska säkerheten för de äldre överförs från familjen till samhället i ökande grad i förhållande till samhällets moderniseringsgrad.
15. I primitiva samhällen är det mindre modifiering och övergivande av positioner när man blir gammal i jämförelse med moderna samhällen, där pensionering från ekonomiskt produktivå positioner har blivit det förväntade mönstret.
16. Proportionen äldre som upprätthåller ledarskapspositioner är i moderna samhällen lägre än i preindustriella samhällen.
17. Religiöst ledarskap är oftare en fortsatt position för de äldre i primitiva samhällen än i moderna samhällen.
18. Ett värdesystem som betonar jagutveckling och individualism är till nackdel för de äldres status och säkerhet i jämförelse med ett värdesystem som ser individen som en del i gruppen, vilken i sin tur förser de beroende individerna med säkerhet.
(op. cit., p. 7 ff.).

LITTERATUR

Aaronson, Bernard S. 1966. Personality Stereotypes of Aging. *Journal of Gerontology* (21), pp. 458–462.

Adams, Frances McAleavy. 1972. The Role of Old People in Santo Tomás Mazaltepec. Donald O. Cowgill and Lowell D. Holmes (eds.), *Aging and Modernization.* Appleton-Century-Crofts. Meredith Corporation. New York.

Albrecht, Ruth. 1951. The Social Roles of Old People. *Journal of Gerontology* (6), pp. 138–145.

Apter, David E. 1967. Political Religion in the New Nation. Clifford Geertz (ed.), *Old Societies and New States.* New York.

Arensberg, Conrad M. 1937. *The Irish Countryman.* An Anthropological Study. Macmillan and Co. Ltd. London.

Arensberg, Conrad & Kimball, S. T. 1966. Longevity on the Irish Farm. Howard Becker (ed.), *Social Problems. A Modern Approach.* John Wiley and Sons. New York.

Arth, Malcolm J. 1968 a. An Interdisciplinary View of the Aged in Ibo Culture. *Journal of Geriatric Psychiatry* (2), pp. 33–39.

Arth, Malcolm J. 1968 b. Ideals and Behaviour. A Comment on Ibo Respect Patterns. *The Gerontologist* (8), pp. 242–244.

Axelrod, S. & Eisdorfer, C. 1961. Attitudes toward Old People: An Empirical Analysis of the Stimulus-Group Validity of the Tuckman-Lorge Questionnaire. *Journal of Gerontology* (16), pp. 75–80.

Barnes, J. A. 1971. *Three Styles in the Study of Kinship.* Tavistock Publications. London.

Barron, Milton L. 1953. Minority Group Characteristics of the Aged in American Society. *Journal of Gerontology* (8), pp. 477–482.

Barron, Milton L. 1961. *The Aging American. An Introduction to Gerontology and Geriatrics.* Thomas Y. Crowell Company. New York.

Baumert, Gerhard. 1962. Changes in the Family and the Position of Older Persons in Germany. Clark Tibbitts and Wilma Donahue (eds.), *Social and Psychological Aspects of Aging. Aging Around the World.* Columbia University Press. New York.

Beauvoir, Simone de. 1972. *Old Age.* London.

Benedict, Ruth F. 1938. Continuities and Discontinuities in Cultural Conditioning. *Psychiatry* (1), pp. 161–167.

Benedict, Ruth, F. 1946. *The Chrysanthemum and the Sword.* Houghton Mifflin and Company. Boston.

Bengtson, Vern L. 1971. Inter-Age Perceptions and the Generation Gap, *The Gerontologist* (11), p. II, pp. 85–89.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas. 1967. *The Social Construction of Reality*. Doubleday & Company, Inc. New York.

Birren, James E. 1959. Principles of Research on Aging. J. E. Birren, (ed.) *Handbook of Aging and the Individual*. The University of Chicago Press. Chicago.

Birren, James E. 1968 a. Principles of Research on Aging. Bernice L. Neugarten (ed.), *Middle Age and Aging. A Reader in Social Psychology*. University of Chicago Press. Chicago.

Birren, James E. 1968 b. Research on Aging: A Frontier of Science and Social Gain. *The Gerontologist* (8), pp. 7–13.

Blanchard, Wendell (ed.). 1957. *Thailand: Its People, Its Society, Its Culture*. HRAF. New Haven.

Blau, Zena Smith. 1963. Changes in Status and Age Identification. Clyde B. Vedder (ed.), *Gerontology. A Book of Readings*. Charles C. Thomas Publ. Springfield. Illinois.

Breen, Leonard Z. 1960. The Aging Individual. Clark Tibbitts (ed.), *Handbook of Social Gerontology*. The University of Chicago Press. Chicago.

Brown, R. G. 1960. Family Structure and Social Isolation of Older Persons. *Journal of Gerontology* (15), pp. 170–172.

Bultena, G. L. 1968. Age-Grading in the Social Interaction of an Elderly Male Population, *Journal of Gerontology* (23), pp. 539–543.

Burgess, Ernest W. 1960 a. Aging in Western Culture. Ernest W. Burgess (ed.), *Aging in Western Societies*. The University of Chicago Press. Chicago.

Burgess, Ernest W. 1960 b. Family Structure and Relationships. Ernest W. Burgess (ed.), *Aging in Western Societies*. The University of Chicago Press. Chicago.

Burgess, Ernest W. 1963. The Transition from Extended Families. R. H. Williams et al. (eds.), *Processes of Aging*, vol. II. New York.

Bühler, Charlotte. 1935. The Curve of Life as Studied in Biographs. *Journal of Applied Psychology* (19), pp. 405–409.

Bühler, Charlotte. 1961. Meaningful Living in the Mature Years. R. W. Kleemeier (ed.), *Aging and Leisure*. Oxford University Press. New York.

Campell, Angus et al. 1960. *The American Voter*. John Wiley and Sons. New York.

Cavan, R. S. 1963. Self and Role in Adjustment During Old Age. Clyde B. Vedder (ed.), *Gerontology. A Book of Readings*. Charles C. Thomas Publ. Springfield. Illinois.

Cavan, R. S. et al. 1949. *Personal Adjustment in Old Age*. Science Research Associates, Inc., Chicago.

Census of Population. 1960. United States Bureau of the Census, 1960. Vol. 1. P. 1.

Chandler, Albert R. 1948 a. Aristotle on Mental Aging. *Journal of Gerontology* (3), pp. 220–223.

Chandler, Albert R. 1948 b. Cicero's Ideal on Old Man. *Journal of Gerontology* (3), pp. 285–289.

Chandler, Albert R. 1949. The Traditional Chinese Attitude Towards Old Age. *Journal of Gerontology* (4), pp. 239–244.

Clark, Margaret. 1968. The Anthropology of Aging: A New Area For Studies of Culture and Personality. Bernice L. Neugarten (ed.), *Middle Age and Aging. A Reader in Social Psychology.* University of Chicago Press. Chicago.

Clark, Margaret. 1972. Cultural Values and Dependency in Later Life. Donald O. Cowgill and Lowell D. Holmes (eds.), *Aging and Modernization.* Appleton-Century-Crofts. Meredith Corporation. New York.

Clignet, Remi. 1973. A Critical Evaluation of Concomitant Variation Studies. Raoull Naroll and Ronald Cohen (eds.), *A Handbook of Method in Cultural Anthropology.* Columbia University Press. New York.

Cottrell, Fred. 1960. The Technological and Societal Basis of Aging. Clark Tibbitts (ed.), *Handbook of Social Gerontology.* The University of Chicago Press. Chicago.

Cowgill, Donald O. 1972 a. The Role and Status of the Aged in Thailand. Donald O. Cowgill and Lowell D. Holmes (eds.), *Aging and Modernization.* Appleton-Century-Crofts. Meredith Corporation, New York.

Cowgill, Donald O. 1972 b. Aging in American Society. Donald O. Cowgill and Lowell D. Holmes (eds.), *Aging and Modernization.* Appleton-Century-Crofts. Meredith Corporation. New York.

Cowgill, Donald O. & Holmes, Lowell D. (eds.). 1972. *Aging and Modernization* Appleton-Century-Crofts. Meredith Corporation. New York.

Cowgill, Donald O. 1974. The Aging of Population and Societies. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science,* (sep), pp. 1–8.

Current Population Reports. 1965. United States Bureau of the Census. P-20, No. 143.

Davis, K. & Coombs, J. W. 1950. The Sociology of an Aging Population. I. Galdston (ed.), *Social and Biological Challenge of Our Aging Population.* New York.

Donahue, Wilma & Tibbitts, Clark. 1957. *The New Frontiers of Aging.* The University of Michigan Press. Ann Arbor.

Donahue, W. & Orbach. H. L. & Pollak, O. 1960. Retirement: The Emerging Social Pattern. Clark Tibbitts (ed.), *Handbook of Social Gerontology.* The University of Chicago Press. Chicago.

Drake, Joseph T. 1958. *The Aged in American Society.* The Ronald Press Company. New York.

D'Souza, Victor S. 1971. Changes in Social Structure and Changing Roles of Older People in India. *Sociology and Social Research* (55), pp. 297–304.

Dube, S. C. 1955. *Indian Village.* Routledge and Kegan Paul Ltd. London.
Eisenstadt, S. N. 1951. *From Generation to Generation. Age Groups and Social Structure.* Routledge & Kegan Paul. London.
Embree, John. F. 1939. *Suye Mura. A Japanese Village.* The University of Chicago Press. Chicago.
Embree, John F. 1945. *The Japanese Nation. A Social Survey.* Rinehart & Company, Inc. New York.
Erikson, Erik. 1950. *Childhood and Society.* New York.
Eriksson, Ingalill. 1974. *Om pensionärer — en heterogen kategori av människor.* Institutet för social forskning. Stockholm. Stencil.
Feder, Sara. 1972. Aging in the Kibbutz in Israel. Donald O. Cowgill and Lowell D. Holmes (eds.), *Aging and Modernization.* Appleton-Century-Crofts. Meredith Corporation. New York.
Field, Minna. 1972. *The Aged, the Family & the Community.* Columbia University Press. New York.
Firth, Raymond. 1958. *Human Types. An Introduction to Social Anthropology.* New American Library. New York.
Firth, Raymond. 1971. *Elements of Social Organization.* Tavistock Publ. Ltd., London. First ed. 1951.
Ford, Clellan S. 1966. On the Analysis of Behaviour for Cross-Cultural Comparisons. *Behavior Science Notes.* HRAF Quarterly Bulletin (1), pp. 79–97.
Forde, Daryll. 1966. (In colaboration with Mary Douglas). Primitive Economics. Harry Shapiro (ed.), *Man, Culture and Society.* Oxford University Press. New York. First publ. 1956.
Francher, J. Scott. 1969. American Values and the Disenfranhisement of the Aged. *The Eastern Anthropologist* (22), pp. 29–36.
Friedmann, Eugene A. 1960. The Impact of Aging on the Social Structure. Clark Tibbitts (ed.), *Handbook of Social Gerontology.* The University of Chicago Press. Chicago.
Fuller, Charles E. 1972. Aging among Southern African Bantu. Donald O. Cowgill and Lowell D. Holmes (eds.), *Aging and Modernization.* Appleton-Century-Crofts. Meredith Corporation. New York.
Goode, William J. 1963. *World Revolution and Family Patterns.* The Free Press. New York.
Goode, William, J. 1968. Industrialization and Family Change. S. N. Eisenstadt (ed.), *Comparative Perspectives on Social Change.* Little, Brown and Comp. Boston.
Grattan, F. J. H. 1948. *An Introduction to Samoan Custom.* Samoa Printing and Publishing Company Ltd.
Guillemard, Anne-Marie. 1972. *La Retraite. Une mort sociale.* Ecole Pratique des Hautes Etudes (VIe Section) and Mouton & Co. Paris.

Hamer, John, H. 1972. Aging in a Gerontocratic Society: The Sidamo of Southwest Ethiopia. Donald O. Cowgill and Lowell D. Holmes (eds.), *Aging and Modernization.* Appleton-Century-Crofts. Meredith Corporation. New York.

Harlan, W. H. 1968. Social Status of the Aged in Three Indian Villages. Bernice L. Neugarten (ed.), *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology.* University of Chicago Press. Chicago.

Havighurst, Robert J. 1949. Old Age—An American Problem. *Journal of Gerontology* (4), pp. 298–304.

Havighurst, Robert J. 1960. Life Beyond Family and Work. Ernest Burgess (ed.), *Aging in Western Societies.* University of Chicago Press. Chicago.

Havighurst, Robert J. 1963. A World View of Gerontology. Clyde B. Vedder (ed.), *Gerontology. A Book of Readings.* Charles C. Thomas Publisher. Springfield. Ill.

Havighurst, Robert J. 1973. History of Developmental Psychology: Socialization and Personality Development through the Life-Span. Paul B. Baltes and Warner Schaie (eds.), *Life-Span Developmental Psychology. Personality and Socialization.* Academic Press. New York.

Havighurst, Robert J. et al. 1953. *Older People.* Longmans Green. New York.

Havighurst, Robert J. et al. (eds.) 1969. *Adjustment to Retirement: A Cross-National Study.* New York.

Haynes, Maria S. 1962. The Supposedly Golden Age for the Aged in Ancient Greece. A Study of Literary Concepts of Old Age. *The Gerontologist* (2), pp. 93–98.

Haynes, Maria S. 1963. The Supposedly Golden Age for the Aged in Ancient Rome. A Study of Literary Concepts of Old Age. *The Gerontologist* (3), pp. 26–35.

Henry, Jules. 1966. Personality and Aging—with Speciel Reference to Hospitals for the Aged Poor. John McKinney and Frank deVyver (eds.), *Aging and Social Policy.* Appleton-Century-Crofts. New York.

Hickey, T. & Kalish, R. A. 1968. Young People's Perception of Adults. *Journal of Gerontology* (23), pp. 215–219.

Hill, Reuben. 1970. *Family Development in Three Generations.* A Longitudinal Study of Changing Family Patterns of Planning and Achievement. Schenkman Publ. Comp., Inc. Cambridge, Mass.

Holm, Sverre, 1957. Sociologiske synpunkter på "de gamle" som ett socialt problem. *Norske Gerontologiske Skrifter.* Nr. 3.

Holmberg, Allan R. 1950. *Nomads of the Long Bow, The Sirioni of Eastern Bolivia.* Smithsonian Institution. Institute of Social Anthropology. Publication No 10. United States Government Printing Office. Washington.

Holmes, Lowell D. 1972. The Role and Status of the Aged in a Changing Samoa. Donald O. Cowgill and Lowell D. Holmes (eds.), *Aging and Modernization.* Appleton-Century-Crofts. Merdith Corporation. New York.

Johansson, Lena. 1971. *Utbildning — empirisk del.* Utkast till kap. 7 i betänkande om svenska folkets levnadsförhållanden. Allmänna förlaget, Stockholm.

Johansson, Sten. 1971. *Politiska resurser.* Utkast till kap. 10 i betänkande om svenska folkets levnadsförhållanden. Allmänna förlaget, Stockholm.

Jyrkilä, Faina. 1960. *Society and Adjustment to Old Age.* A Sociological Study on the Attitude of Society and the Adjustment of the Aged. Transactions of the Westermarck Society Vol. V. Munksgaard. Copenhagen.

Kalish, Richard A. 1969. The Old and the New as Generation Gap Allies. *The Gerontologist* (9), pp. 83–89.

Keesing, Felix. 1956. *Elite Communication in Samoa.* Stanford University Press. Stanford.

Kent, Donald P. 1965. Aging—Fact and Fancy. *The Gerontologist* (5), pp. 51–56.

Kent, Donald P. 1966. Social and Cultural Factors Influencing the Mental Health of the Aged. *American Journal of Ortho-Psychiatry* (4), pp. 680–685.

Kerckhoff, Alan C. 1966 a. The Older Couple: Some Basic Considerations. I. H. Simpson and J. C. McKinney (eds.), *Social Aspects of Aging.* Durham. N. C.

Kerckhoff, Alan C. 1966 b. Family Patterns and Morale in Retirement. I. H. Simpson and J. C. McKinney (eds.), *Social Aspects of Aging.* Durham. N. C.

King, Sir Geoffrey. 1955. Policy and Practice. *Old Age in the Modern World.* Edinburgh: E. & S. Livingstone.

Kogan, N. 1961. Attitudes Toward Old People in an Older Sample. *Journal of Abnormal and Social Psychology* (62), pp. 616–622.

Koller, Marvin R. 1968. *Social Gerontology.* Random House. New York.

Kooy, Gerrit A. 1962. The Aged in the Rural Netherlands. Clark Tibbitts and Wilma Donahue (eds.), *Social and Psychological Aspects of Aging. Aging around the World.* Columbia University Press. New York.

Kreps, Juanita. 1966 a. Employment Policy and Income Maintenance for the Aged. John McKinney and Frank DeVyver (eds.), *Aging and Social Policy.* Appleton-Century-Crofts. New York.

Kreps, Juanita. 1966 b. *Employment, Income and Retirement Problems of the Aged.* Duke University Press. Durham. N. C.

Kreps, Juanita. 1969. Aging and Financial Management. Matilda W. Riley et al. (eds.), *Aging and Society.* Vol. 2: Aging and the Professions. Russel Sage Foundations. New York.

Kutner, Bernard. 1962. The Social Nature of Aging. *The Gerontologist* (2), pp. 5–8.

Laslett, Peter. 1965. *The World We Have Lost*. Scribner's. New York.

Leach, Edmund R. 1950. Review: Murdock, Social Structure. *Man* (50), pp. 107–108.

Lehman, Harvey C. 1963. *Age and Achievement*. Princeton University Press. Princeton.

Lehr, U. & Puschner, I. 1964. Studies on the Awareness of Aging. *Age with a Future*. Proceedings of the Sixth International Congress of Gerontology, Copenhagen 1963. Ed. by P. From Hansen. Munksgaard. Copenhagen.

Lentzer, A. 1961. Sociocultural Influences on Adjustment to Aging. *Geriatrics* (16), pp. 631–640.

Levin, S. 1964. Deppression in the Aged: The Importance of External Factors. R. Kastenbaum (ed.), *New Thoughts on Old Age*. Springer, Publ. Comp., Inc. New York.

LeVine, R. A. 1965. Intergenerational Tensions and Extended Family Structures in Africa. E Shanas and G. F. Streib (eds.), *Social Structure and the Family*. Englewood Cliffs. N. J. Prentice-Hall.

Lévi-Strauss, Claude. 1953. Social Structure. A. L. Kroeber (ed.), *Anthropology Today*. University of Chicago Press. Chicago.

Levy, Martin J. Jr. 1966. *Modernization and the Structure of Societies*. Vol. I, II. Princeton University Press. New Jersey.

Linton, Ralph. 1942. Age and Sex Categories. *American Sociological Review* (7), pp. 589–603.

Linton, Ralph. 1959. The Natural History of the Family. Ruth N. Anshen (ed.), *The Family: Its Functions and Destiny*. Harper and Row Publishers, Inc. New York.

Lipman, A. & Sterne, R. S. 1969. Aging in the United States: Ascription of a Terminal Sick Role. *Sociology and Social Research* (53), pp. 194–203.

Litvak, Eugene. 1960. Geographical Mobility and Extended Family Cohesion. *American Sociological Review* (25), pp. 385–394.

Loether, H. J. 1967. *Problems of Aging: Sociological and Socialpsychological Perspectives*. Dickenson Publishing Company, Inc. Belmont, California.

McGormick, T. C. & Francis, R. 1958. *Methods of Research in Behavioral Sciences*. Harper & Brothers, Publ. New York.

McKain, Walter C. 1967. Observations on Old Age in the Soviet Union. *The Gerontologist* (7), pp. 41–43.

McKain, Walter C. 1972. The Aged in the USSR. Donald O. Cowgill and Lowell D. Holmes (eds.), *Aging and Modernization*. Appleton-Century-Crofts. Meredith Corporation. New York.

Maddox, George L. 1968. Retirement as a Social Event in the United States. Bernice L. Neugarten (ed.), *Middle and Aging: A Reader in Social Psychology*. University of Chicago Press. Chicago.

Maddox, George, L. 1970. Adaptation to Retirement. *The Gerontologist* (10), No 1. P. II, pp. 14–18.

Mannheim, Karl. 1952. The Problems of Generations. Karl Mannheim, *Essays on the Sociology of Knowledge*. Routledge & Kegan Paul Ltd. London.

Marsh, Robert, M, 1967. *Comparative Sociology*. Harcourt, Brace & World, Inc. New York.

Maves, Paul B. 1960. Aging, Religion and the Church,. Clark Tibbitts (ed.), *Handbook of Social Gerontology*. University of Chicago Press. Chicago.

Maxwell, R. J. & Silverman, P. 1971. Status, Information Control, and Attitudes Towards the Aged: A Cross-Cultural Study. *The Gerontologist* (11), No 3. P. II, p. 35.

Mead, George H. 1934, *Mind, Self and Society*. University of Chicago Press. Chicago.

Mead, Margaret. 1964. *Coming of Age in Samoa*. William Morrow and Company. New York.

von Mering, O. & Weniger, F. L. 1959. Social-Cultural Background of the Aging Individual. James E. Birren (ed.), *Handbook of aging and the Individual*. University of Chicago Press. Chicago.

Messer, Mark. 1968. Age Grouping and the Family Status of the Elderly. *Sociology and Social Research* (52), pp. 271–279.

Moore, Wilbert E. 1963 a. *Man, Time and Society*. New York.

Moore, Wilbert E. 1963 b. *Social Change*. Englewood Cliffs.

Moore, Wilbert E. 1966. Aging and Social System. J. C. McKinney and F. T. de Vyver (eds.), *Aging and Social Policy*. Appleton-Century-Crofts. New York.

Munsell, Marvin R. 1972. Functions of the Aged among Salt River Pima. Donald O. Cowgill and Lowell D. Holmes (eds.), *Aging and Modernization*. Appleton-Century-Crofts. Meredith Corporation. New York.

Murdock, George P. 1949. *Social Structure*. Macmillan New York.

Murdock, George P. 1963. *Ouline of World Cultures*. 3rd. revised ed. Behaviour Science Outlines. HRAF. Inc. New Haven.

Murdock, George. P. 1965. *Culture and Society*. University of Pittsburgh Press. Pittsburgh.

Naroll, Raoull. 1973 a. Data Quality Control in Cross-Cultural Surveys. Raoull Naroll and Ronald Cohen (eds.), *A Handbook of Method in Cultural Anthropology*. Columbia University Press. New York.

Naroll, Raoull. 1973 b. The Culture-Bearing Unit in Cross-Cultural Surveys. Raoull Naroll and Ronald Cohen (eds.), *A Handbook of Method in Cultural Anthropology*. Columbia University Press. New York.

Nathan, Thea. 1962. Social Activities for Older People With Special Reference to the Needs of Immigrants from Different Cultural Backgrounds. *The Gerontologist* (2), pp. 32–36.

Neugarten, Bernice L. & Moore, J. W. 1968. The Changing Age-Status System. Bernice L. Neugarten (ed.), *Middle Age and Aging: A Reader in Social Pshychology*. University of Chicago Press. Chicago.

Neugarten, Bernice L. & Weinstein, Karol K. 1968. The Changing American Grandparent. Bernice L. Neugarten (ed.), *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology*. University of Chicago Press, Chicago.

Neugarten, Bernice L. & Datan, Nancy. 1973. Sociological Perspectives on the Life Cycle. Paul B. Baltes and K. Warner Schaie (eds.), *Life-Span Developmental Psychology. Personality and Socialization*. Academic Press. New York.

Nimkoff, M. F. 1962. Changing Family Relationships of Older People in the United States During the Last Fifty Years. Clark Tibbitts and Wilma Donahue (eds.), *Social and Psychological Aspects of Aging. Aging Around the World*. Columbia University Press. New York.

Okada, Yuzuru. 1962. Changing Family Relationships of Older People in Japan during the Last Fifty Years. Clark Tibbitts and Wilma Donahue (eds.), *Social and Psychological Aspects of Aging. Aging around the World*. Columbia University Press. New York.

Omachi, Chiyo. 1962. Gerontology Practiced in Japan. *The Gerontologist* (2), pp. 74–76.

Orbach, Harold L. 1962. Normative Aspects of Retirement. Clark Tibbitts and Wilma Donahue (eds.), *Social and Psychological Aspects of Aging. Aging around the World*. Columbia University Press. New York.

Orbach, Harold L. 1963. Social Values and the Institutionalization of Retirement. R. H. Williams et al. (eds.), *Processes of Aging*. Vol II. New York.

Ottenberg, Simon. 1959. Ibo Receptivity to Change. W. J. Bascom and M. J. Herskovits (eds.), *Continuity and Change in African Cultures*. University of Chicago Press. Chicago.

Paillat, Paul. 1962. Old Age Pensions and Allowances in France. Clark Tibbitts and Wilma Donahue (eds.), *Social and Psychological Aspects of Aging. Aging around the World*. Columbia University Press. New York.

Palmore, Erdman & Whittington, Frank, 1971. Trends in the Relative Status of the Aged. *Social Forces* (50), pp. 84–91.

Palmore, Erdman & Manton, Kenneth. 1974. Modernization and Status of the Aged: International Correlations. *Journal of Gerontology* (29), pp. 205–210.

Parsons, Talcott. 1942. Age and Sex in the Social Structure of the United States. *American Sociological Review* (7), pp. 604–616.

Parsons, Talcott. 1943. The Kinship System of the Contemporary United States. *American Anthropologist* (45), pp. 22–38.

Parsons, Talcott. 1949. *Essays in Sociological Theory Pure and Applied*. The Free Press. Glencoe. Ill.

Parsons, Talcott. 1959. The Social Structure of the Family. Ruth Anshen (ed.), *The Family: Its Functions and Destiny*. 2d. ed. Harper & Row Publishers, Inc. New York.

Payne, R. 1960. Some Theoretical Approaches to the Sociology of Aging. *Social Forces* (38), pp. 359–362.

Peters, G. R. 1971. Self-Conceptions of the Aged, Age Identification and Aging. *The Gerontologist* (11), No. 4, P II, pp. 69–73.

Pihlblad, C. T. et al. 1972. Status and Role of the Aged in Norwegian Society. Donald O. Cowgill and Lowell D. Holmes (eds.), *Aging and Modernization*. Appleton-Century-Crofts. Meredith Corporation. New York.

Piotrowski, Jerzy (ed.). 1973. MIEJSCE CZLOWIEKA STAREGO W RODZINIE I SPOLECZENSTWIE. (Old People in Family and Society. Summary). Warsawa.

Plath, David W. 1972. Japan: The After Years. Donald O. Cowgill and Lowell D. Holmes (eds.), *Aging and Modernization*. Appleton-Century-Crofts. Meredith Corporation. New York.

Popper, Karl. R. 1950. *The Open Societies and Its Enemies*. Princeton.

Presthus, Robert. 1964. *Men at the Top*. Oxford University Press.

Przeworski, Adam & Teune, Henry. 1970. *The Logic of Comparative Social Inguiry*. John Wiley & Sons, Inc. New York.

Przeworski, Adam & Teune, Henry. 1973. Equivalence in Cross-National Research. Donald P Warwick and Samuel Osherson (eds.), *Comparative Research Methods*. Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs. New Jersey.

Riley, Matilda W. et al. (eds.) 1972. *Aging and Society*. Vol. III. A Sociology of Society. *The Gerontologist* (11), pp. 79–87.

Riley, Matilda W. et al. (eds.) 1972. *Aging and Society*. Vol. III. A Sociology of Age Stratification. Russell Sage Foundation. New York.

Rose, Arnold M. 1968. The Subculture of the Aging: A Topic for Sociological Research. Bernice L. Neugarten (ed.), *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology*. University of Chicago Press. Chicago.

Rose, Arnold M. & Peterson, Warren A. 1965. *Older People and Their Social World. The Sub-culture of Aging*. Philadelphia.

Rosenfelt, Rosalie H. 1965. The Elderly Mystique. *Journal of Social Issues* (21), pp. 37–43.

Rosenmayr, Leopold. 1972. The Elderly in Austrian Society. Donald O. Cowgill and Lowell D. Holmes (eds.), *Aging and Modernization*. Appleton-Century-Crofts. Meredith Corporation. New York.

Rosenmayr, L. & Köckeis, E. 1963. Propositions for a Sociological Theory of Aging and the Family. *International Social Science Journal* (15), pp. 418–422.

Rosow, Irving. 1967. *Social Integration of the Aged*. The Free Press. New York.

Safilios-Rothschild, Constantina. 1969. *Family Modernization*. Cross-National Family Research Group, Dec. Stencil.

Safilios-Rothschild, Constantina. 1970. Toward a Cross-Cultural Conceptualization of Family Modernity. *Journal of Comparative Family Studies* (1), pp. 17–25.

Sauvy, A. 1955. The Historical and Sociological Basis. *Old Age in the Modern World.* Edinburgh: E. & S. Livingstone.

Schaie, K. Warner. 1968. Age Changes and Age Differences. Bernice L. Neugarten (ed.), *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology.* University of Chicago Press. Chicago.

Shanas, Ethel. 1962. *The Health of Older People: A Social Survey.* Harvard University Press. Cambridge, Mass.

Shanas, Ethel. 1963. Some Observations on Cross-National Surveys of Aging. *The Gerontologist* (3), pp. 7–9.

Shanas, Ethel. 1968. Family Help Patterns and Social Class in Three Countries. Bernice L. Neugarten (ed.), *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology.* University of Chicago Press. Chicago.

Shanas, Ethel. 1970. What's New in Old Age? *The American Behavioral Scientist* (14), pp. 5–11.

Shanas, Ethel et al. (eds.) 1968. *Old People in Three Industrial Societies.* Atherton Press. New York.

Sheldon, Henry D. 1958. *The Older Population of the United States.* John Wiley and Sons. New York.

Shelton, Austin J. 1965. Ibo Aging and Eldership: Notes for Gerontologists and Others. *The Gerontologist* (5), pp. 20–23, 48.

Shelton, Austin J. 1968. Igbo Child-Raising, Eldership, and Dependence: Further Notes for Gerontologists and Others. *The Gerontologist* (8), pp. 236–241.

Shelton, Austin J. 1972. The Aged and Eldership among the Igbo. Donald O. Cowgill and Lowell D. Holmes (eds.), *Aging and Modernization.* Appleton-Century-Crofts. Meredith Corporation. New York.

Simmons, Leo W. 1945. *The Role of the Aged in Primitive Society.* Yale University Press, New Haven.

Simmons, Leo W. 1946. Attitudes Toward Aging and the Aged: Primitive Societies. *Journal of Gerontology* (1), pp. 72–94.

Simmons, Leo W. 1960. Aging in Preindustrial Societies. Clark Tibbitts (ed.) *Handbook of Social Gerontology.* University of Chicago Press. Chicago.

Simmons, Leo W. 1966. Social Participation of the Aged in Different Cultures. Howard Becker (ed.), *Social Problems. A Modern Approach.* John Wiley and Sons. New York.

Simos, B. G. 1970. Relations of Adults with Aging Parents. *The Gerontologist* (10), pp. 135–139.

Simpson, I. H. et al. 1966 a. Work and Retirement. I. H. Simpson and J. C. McKinney (eds.), *Social Aspects of Aging.* Durham, N. C.

Simpson, I. H. et al. 1966 b. Continuity of Work and Retirement Activities, and Self-Evaluation. I. H. Simpson and J. C. McKinney (eds.), *Social Aspects of Aging.* Durham, N. C.

Sjoberg, Gideon. 1960. *The Preindustrial Society.* The Free Press. New York.

Slater, Philip. 1964. Crosscultural Views of the Aged. R. Kastenbaum (ed.), *New Thoughts on Old Age.* Springer Publ. Comp. Inc. New York.

Smelser, Neil J. 1973. The Methodology of Comparative Analysis. Donald P. Warwick and Samuel Osherson (eds.), *Comparative Research Methods.* Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs. New Jersey.

Smith, H. E. 1965. Family Interaction Patterns of the Aged: A Review. E. M. Rose and W. A. Peterson (eds.), *Older People and Their Social World.* Philadelphia.

Smith, Joel. 1966. The Group Status of the Aged in an Urban Social Structure. I. H. Simpson and J. C. McKinney (eds.), *Social Aspects of Aging.* Durham, N. C.

Smith, Robert. 1961. Japan: The Later Years of Life and the Concept of Time. R. W. Kleemeier (ed.), *Aging and Leisure.* Oxford University Press. New York.

Social Security Programs Throughout the World. 1971. U. S. Department of Helth, Education, and Welfare. Social Security Administration. Office of Research and Statistics. Research Report No. 40.

Spencer, Paul. 1965. *The Samburu. A Study of Gerontocracy in a Nomadic Tribe.* Routledge & Kegan Paul Ltd. London.

Spengler, J. J. 1966. The Aging of Individuals and Populations: Its Macroeconomic Aspects. J. C. McKinney and F. T. de Vyver (eds.), *Aging and Social Policy.* Appleton-Century-Crofts. New York.

Streib, Gordon F. 1968. Are the Aged a Minority Group? Bernice L. Neugarten (ed.), *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology.* University of Chicago Press. Chicago.

Streib, Gordon F. 1972. Old Age in Ireland: Demographic and Sociological Aspects. Donald O. Cowgill and Lowell D. Holmes (eds.), *Aging and Modernization.* Appleton-Century-Crofts. Meredith Corporation. New York.

Streib, G. F. & Thompson, W. E. 1960. The Older Person in a Family Context. Clark Tibbitts (ed.), *Handbook of Social Gerontology.* University of Chicago Press. Chicago.

Sussman, Marvin B. 1960. Intergenerational Family Relationships and Social Role Changes in Middle Age. *Journal of Gerontology* (15), pp. 71–75.

Sussman, Marvin B. & Burchinal, Lee. 1968. Kin Family Network: Unheralded Structure in Current Conceptualizations of Family Functioning. Bernice L. Neugarten (ed.), *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology.* University of Chicago Press. Chicago.

Tachibana, Kakusho. 1966. Trend in Gerontology and Problems of the Aged in Japan. *The Gerontologist* (6), pp. 215–217, 236.

Talmon-Garber, Yonina. 1962. Aging in Collective Settlements in Israel. Clark Tibbitts and Wilma Donahue (eds.), *Social and Psychological Aspects of Aging. Aging around the World.* Columbia University Press. New York.

Talmon, Yonina. 1966. Aging in Israel, A Planned Society. Howard Becker (ed.), *Social Problems. A Modern Approach.* John Wiley and Sons. New York.

Tartler, Rudolf. 1961. *Das Alter in der Modernen Gesellschaft.* Ferdinand Enke Verlag. Stuttgart.

Tartler, Rudolf. 1963. The Older Person in Family, Community, and Society. R. H. Williams et al. (eds.), *Processes of Aging,* Vol. II. New York.

Tatje, Terrence. 1973. Problems of Concept Definition for Comparative Studies. Raoull Naroll and Ronald Cohen (eds.), *A Handbook of Method in Cultural Anthropology.* Columbia University Press. New York.

Thompson, W. E. et al. 1960. The Effect of Retirement on Personal Adjustment: A Panel Analysis. *Journal of Gerontology* (15), pp. 165–169.

Tibbitts, Clark. 1960. Origin, Scope, and Fields of Social Gerontology. Clark Tibbitts (ed.), *Handbook of Social Gerontology.* University of Chicago Press. Chicago.

Tibbitts, Clark. 1963. Development of Gerontology: Social Gerontology, a New Approach to Understand Aging. C. B. Vedder (ed.), *Gerontology: A Book of Readings.* Springfield. Ill.

Tingsten, Herbert. 1963. *Political Behavior.* The Bedminster Press. Totowa.

Tornstam, Lars. 1973. *Att åldras. Socialgerontologiska perspektiv.* Uppsala. Diss.

Townsend, Peter. 1968. The Emergence of the Four-Generation Family in Industrial Society. Bernice L. Neugarten (ed.), *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology.* University of Chicago Press. Chicago.

Tuckman, Jacob & Lorge, Irving, 1953. "When Aging Begins" and Stereotypes About Aging. *Journal of Gerontology* (8), pp. 489–492.

Tuckman, Jacob & Lorge, Irving. 1958. The Projection of Personal Symptom into Stereotype About Aging. *Journal of Gerontology* (13), pp. 70–73.

United Nations, 1962. Demographic Aspects of Manpower. *Population Studies,* No. 33. New York.

Ward, Barbara E. 1965. Varieties of the Conscious Model, The Fishermen of South China. Michael Banton (ed.), *The Relevance of Models for Social Anthroplogy.* ASA monographs 1. Barnes & Noble Inc. London.

Warner, Lloyd W. 1937. *A Black Civilization. A Social Study of an Australian Tribe.* Harper & Brothers Publishers. New York.

Warwick, Donald P. & Osherson, Samuel. 1973. Comparative Analysis in the Social Sciences. Donald P. Warwick and Samuel Osherson (eds.), *Comparative Research Methods*. Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey.

Wedderburn, Dorothy. 1970. Old People in Britain. *The American Behavioral Scientist* (14), pp. 97–109.

Weihl, Hanna. 1970 a. Jewish Aged of Different Cultural Origin in Israel. *The Gerontologist* (10), pp. 146–150.

Weihl, Hannah. 1970 b. Aging in Israel. *The American Behavioral Scientist* (14), pp. 110–120.

Weihl, Hannah. 1972. Selected Aspects of Aging in Israel: 1969. Donald O. Cowgill and Lowell D. Holmes (eds.), *Aging and Modernization*. Appleton-Century-Crofts. Meredith Corporation. New York.

Wershow, H. J. 1969. Aging in the Israeli Kibbutz. *The Gerontologist* (9), pp. 300–304.

Whiting, John W. M. 1954. The Cross-Cultural Method. Gardner Lindzey (ed.), *Handbook of Social Psychology*. Addison-Wesley. Cambridge, Mass.

Whiting, John W. M. 1968. Methods and Problems in Cross-Cultural Research. Gardner Lindzey and Elliot Aronson (eds.), *The Handbook of Social Psychology*. Addison-Wesley Publishing Company. Cambridge, Mass.

Williams, R. M. 1951. *American Society: A Sociological Interpretation*. New York.

Williams, R. H. & Loeb, M. B. 1968. The Adult's Social Life Space and Successful Aging: Some Suggestions for a Conceptual Framework. Bernice L. Neugarten (ed.) *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology*. University of Chicago Press. Chicago.

Wolf, Eric R. 1971. *Bönder*. En socialantropologisk översikt över bondesamhällets utveckling. Stockholm.

Wolff, Kurt. 1959. *The Biological, Sociological and Psychological Aspects of Aging*. Charles C. Thomas. Springfield, Ill.

Wood, V. 1971. Age-Appropriate Behavior for Older People. *The Gerontologist* (11), No. 4. P II. pp. 74–78.

Yang, Martin. 1947. *A Chinese Village. Taitou, Shantung Province*. London.

Yap, P. M. 1962. Aging in Underdeveloped Countries. Clark Tibbitts and Wilma Donahue (eds.), *Social and Psychological Aspects of Aging*. Columbia University Press. New York.

Yearbook of Labour Statistics. 1969–1974. ILO. Geneve.

Zola, I. K. 1961. Feeling About Age Among Older People. *Journal of Gerontology* (17), pp. 65–68.

Uppsala Offset Center ab 1975